

Леанід Дранько-Майсюк

www.kamunikat.org

Тут

ПРА ПАЭТА

Паэт — эгаіст у той меры, у якой гэта неабходна, каб з гранічнай шчырасцю заявіць свету пра сябе.

Радасць, каханне, разуменне і, нарэшце, — адчай... Паэзія ўсё ж пачынаецца з адчаю, відавочнага ці схаванага, калі паэт пераконваецца ў дасканаласці сусвету, адчуваючы сваю недасканаласць. Гэтага адчування, дарэчы, дастаткова, — вядома, пры ўмове, што яно непадманнае, — каб паэт не памёр як паэт.

Ён гіне тады, калі абрастае мускуламі бяздумнага аптымізму, калі ўсё ў ім і вакол яго страчвае межы. Бязмежнае павінна быць падпарадкавана эстэтычнай раўнавазе. Паэт пра гэта дбае гэтаксама, як дбае пра аловак і паперу на сваім стале.

Ён можа геданістычна ставіцца да віна, але да слова адносіны ў яго заўсёды аскетычныя, бо лішнія слова страшней, чым лішні келіх.

Паэт не баіцца мармытання, коснаязыкасці, дрэннай дыкцыі. Пявымаўленае слова гарыць у ім свечкай, якая не апывае. Але калі слова вымаўляецца і занатоўваецца — першыя літары на паперы падобныя на гарачыя кропелькі воску.

Паэт шукае простыя, зразумелыя словы, і толькі таму, што ён паэт, паміж знойдзенымі словамі ўсталёўваюцца шматслойныя, загадкавыя сувязі. У паэзіі простае не звязваецца простым. Абавязкова павінна быць загадка, таму што паэтычны вобраз развіваецца па нязменным шляху — ад відавочнага да таемнага. Так вучыў Малармэ.

Паэт не разгадвае, загадвае. Ён загадкавы і сам сабе, нават у той лабараторны момант, калі раптам па-чынае вымаўляць першыя радкі верша. Вядома, што гэта яшчэ не зусім выразнае вымаўленне. Яно падобнае на музычнае мармытання

краўца, які, заціснуўшы зубамі нітку, расцілае на сваім стале тканіну.

Каб пазбавіцца небяспечнай аднастайгісці, празмернай вытанчанасці і сацыяльнай закалыханасці, — паэт свядома насыпае сухой зямлёй ахвяраваную яму манну нябесную...

Паэту неабавязкова, каб яго разумелі, але яму заўсёды неабходна ўвага. Ён у кожную сваю хвіліну імкнецца да ўвагі, нават да самай нязначнай. Сёння паэт мае права казаць пра беднасць увагі. Казаць, але не скардзіцца.

Няўвагаю да паэзіі выкармлена пошласць, якая па сваёй сутнасці заўсёды агрэсіўная. І калі рэчаіснасць патанае ў пошласці — толькі з такой рэчаіснасцю паэт варагуе.

Паэту таксама ненавісны і свой архіў — не тым, што ў ім багата ненадрукаванага, а тым, што існуе часам непераадольная спакуса надрукаваць нават неабавязковае.

Неабавязковае ў паэзіі супадае з абавязковым у эканоміцы. Гэта канал, які выпроствае рэчышча ракі. Робячы ласку суднаходству, ён тым самым зневажае прыроду.

Паэт ведае: толькі стаўшы на шлях маральнага самаўдасканалення, можна пазбегнуць неабавязковага, а менавіта — сцвердзіць у сваёй душы перавагу вечнага над часовым. Гэты шлях, як царква — ён адчынены для кожнага. Ён вядзе чалавека ад сябе да сябе, вылучае духоўную слепату, робіць чалавека інтэлектуальна і нацыянальна відушчым. На гэтым шляху абуджаецца інтэлект нацыі.

Забыццю сваёй нацыі і свайму забыццю паэт можа супрацьпаставіць паэзію, у якой інтэлект і душа не супярэчаць адно аднаму.

* * *

Жаданы покліч проста зразумець,
Калі ён поўны моцы непрадбачнай.
Калі на могілках старая медзь
Увасабляе тую моц удзячна.

Калі дзеля паэзіі жывеш
І духу той паэзіі адданы,—
Тады ніякіх не існуе меж
Паміж табой і поклічам жаданым.

* * *

О, колькі кніг, о, колькі кніг!
Яны — малыя і вялікія —
Не спеў, а толькі хрып і крык
У параўнанні з *тою* кнігаю:

У дні шчаслівыя святой,
Святою і ў гадзіны гіблыя,
У параўнанні з кнігай той,
Якую называем Бібліяй...

І дудары, і скрыпачы,
Паэты модныя й нямодныя —
Усе мы толькі чытачы
Той кнігі, з веку ў век самотнае.

* * *

Не здолееш спакусу зваяваць,
Паквапішся на рай і папаванне,
І давядзецца ўсім ахвяраваць —
І мовай беларускай, і каханнем.

Лягчэй казаць пра пешта і плысці
На хвалі спадарожнай да спачыну,
Цяжэй маўчаць і думаць пра айчыну
І марыць у сабе яе знайсці.

ВУЧАЊ

Пішу — маю ў тым асалоду,
Рыфмую — «табе» і «сабе».
Ад раніцы і да заходу
Пілюю вучнёўства калоду
Да зморы, да болю ў гарбе.

І колькі яшчэ давядзецца
Пісаць-рыфмаваць неўнапад?
Вучнёўства — ці стане майстэрствам?
Вучнёўства аблытала сэрца
І ўжо ні туды, ні назад.

Назад — сапраўды немагчыма.
Туды — ёсць надзея, аднак
Надзея з пустымі вачыма,
Надзея з хадою качынай —
Ёй верыць? Хацеў бы. Ды як?

Яна ж на бальшак не выводзіць,
А так — па дрыгве, па куп'і,
Па жвіры і зноў па балоце —
Вядзе, і падманліва ў слоце,
Як жабы, пяюць салаўі.

Яе не папросіш: «Даволі»,
Не крыкнеш у твар: «Адыдзі!»
Па жылах цячэ алкаголем,
Звісае пятлёю са столі,

Смяецца і цвеліць: «Глядзі,

Вяроўка — таксама ж магчымасць
Наблізіць сябе да багоў.
Ты шыю не сціскавай плячыма,
Паперу бяры і прычыну
Тлумач: адышоў да майстроў.

Маўляў, пры жыцці не ўдалося
Стаць майстрам (ён гэтакі — лёс),
Аднак жа даволі знайшлося
Рашучасці ў шэранькім лёсе...
І вось — у нябёсы панёс».

Штукарка. У гэтыя штукі
Хіба што адпеты вар'ят
Паверыць без лішняй прыпукі,
Уздыме пабраклыя рукі —
Ахвяра і сам сабе кат.

А я не вар'ят, не падучы,
І ўсе адхіленні мае
У тым у адпым, што я — вучань,
Рамеснік, якому балюча
Глядзець на «майстэрствы» свае.

Як боскую светлую ласку
Прымаю жыцця кожны міг,
Пражыў ці не большую частку
І трапіў у боль, пібы ў пастку,

Шапчу... А мой шэпт, быццам крык.

Крычу і сябе разумею,
І ў тым разуменні адно:
Хачу развітацца з надзеяй,—
А як развітацца? Не ўмею.
Закрыць, нібы накрыўкай дно?

Забыцца на вуліцы недзе?
На спезе пакінуць? Ды не,
Нішто ёй не стапе на снезе,
На лёдзе нішто, па жалезе...
Дарма ўсё! Яна ж ува мне!

Вось тут, каля сэрца,— цяжкая,
З сябе не нагоніш, ані,
Бо гэта падзея пустая,
Як тая нухліна, пускае
Глыбей і глыбей карані.

Самому — на снег, на жалеззе?
Упасці на лёд, растапіць —
Хай цела ў палонку пралезе,
Ні гімнаў яму, ні паэзій —
Нічога. Ды хочацца жыць.

Адзінае выйсце — майстэрства.
Адзіна шчаслівы зыход:
Вучнёўскія путы раздзерці,
Стаць майстрам і майстрам памерці,

А там — хоць палын, хоць асот,

Вядома, на ўласнай магіле...
Пакуль жа пакутна марнець...
Да самай апошняе хвілі,
Да скону прабуючы крылле,
А ў неба ні раз не ўзянецць.

Вялікія, дапамажыце!
Іван Дамінікавіч, Вы
Няслі ў сабе нашыя жыцці,
За гэта і джалы, і кіпці
Да Вашай паўзлі галавы.

За гэта, як ордэн, пакуты,
За гэта ж і памяць, як храм...
Таксама да страху прыкуты,
Вы зведалі тыя мінуты.
Што Бог ахвяруе майстрам.

Гадзюкаю тая падзея
Ад Вас адышла, адпаўзла.
Надзея, з якою тупее,
Надзея, з якою нямеє
Душа і прыходзіць імгла.

Прашу я — зрабіце такое —
Няхай ад мяне адпаўзе!
Вы ж маеце сілу, з якою
Аблокі ў блакітным спакоі

Да Бога стаяць у чарзе.

Вы — майстар, а майстар умее
Самога сябе ўваскрасіць.
Пакуль у душы залацее
Іскрынка сапраўднай надзеі —
Вас буду прасіць і прасіць.

Як вучань, што ў лапленай свіце,
Хіба ж я багата хачу?
Патрэбныя словы шапніце,
Святыя радкі падкажыце,
Чым хочаце, тым заплачу.

* * *

Падсцерагу, яго пачую
Яшчэ здалёку, з аддалення...
Абавязкова падпільную
Сваё апошняе імгненне.

З яго як з дурня пасмяюся,
І выпіхну за дзверы прэч,
І супакоена стаюся,
З ім новых прагнучы сустрэч.

* * *

Да кветак не хінуўся я ў маленстве.
Было ў гародзе кветак — цераз плот!
З любой грады, бы ў нейкім набажэнстве,

Расой хрысцілі мой няўцямны лоб.
Яны не крыўдавалі, існавалі
Як лепшая з усіх зямных аздоб,

Узрошчаная над гарынскай хваляй.
Я не хацеў пакрыўдзіць іх знарок...
Красой ахвярай кветкі ратавалі

Мой талент кволы, мой адчайны крок.

* * *

Што пра сябе казаць, калі аднойчы
Я ледзьве не прагледзеў той красы,
Што не прыходзіць у майстэрню двойчы,—

Што залацей ад залатой расы.
...Варштат прыбраны, падмяліся трэскі,
І чысціні скразныя галасы

Вяртаюцца да селішчаў палескіх.
Спатоленыя чыстаю красой,
Адпачываюць малаткі, стамескі

І востры серп з адбітаю касой.

* * *

Ну колькі можна пра душу?
Алесь Пісьмянкоў

Не выказаць душу чужую —
Душу відушчую, сляпую,
Душу старую, маладую,
Святую, грэшную, жывую,
Змярцвелую, зусім глухую
І нават блізкую — любую!
Не выказаць душу чужую,—
Хоць будзеш мудрым удвая...

Ды што тут гаварыць урэшце:
Душа чужая — не свая,
Дый са сваёй не разбярэшся.

* * *

З гадамі раблюся люцей
У гэтай любові бязгрэшнай —
Люблю незнаёмых людзей,
Таму што ад іх незалежны.

Хаваюць і клопат, і страх
І мной не цікавяцца: «Хто ты?»
Ніхто з іх не зробіць замах
На радасць маёй адзіноты.

КНІГІ І ЛЮДЗІ

Няўжо я невылечны эгаіст?
Няўжо я зусім ваўкаваты маўчун, якому
кнігі замяняюць жывых людзей?
Што зробіш, калі, сапраўды, я сябе лепш
адчуваю ў бяседзе з кнігай, а не з
чалавекам.
Кнігу можна разгарнуць і загарнуць,
узяць з паліцы і, вярнуўшы на паліцу,
забыцца пра яе зусім.
Што ні ўчыніш — кніга не пакрыўдзіцца.
Пакрыўдзіцца чалавек.
І кропелькай сваёй крыўды ён заўсёды
абуджае акіян маёй,
з якога з кожным годам усё цяжэй і
цяжэй выплываць.

ПРЫГАЖОСЦЬ

Табе пярэчу, прыгажосць.
Наканавана мне пярэчыць
І з галавы да ног — наскрозь
Працятым быць нязгодай вечнай.

Цябе прыняць такой, як ёсць,
Адной табе ў жыцці маліцца
Не маю сілы, прыгажосць,
Не здатны я табе скарыцца.

Я — тут, а ты, вядома, скрозь,
Я шмат не разумею рэчаў,
Але я ўцяміў, прыгажосць,
Адно — штодзень табе пярэчыць.

Не адмаўляць цябе, крый бог,
Не абмінаць цябе ніколі,
Не абражаць, як хтосьці б мог,—
Пярэчыць толькі, і не болей.

О так — ты выратуеш свет,
Ты мову нашу ўратуеш,
І не адзін яшчэ паэт
У рыцарах тваіх звякуе.

Усюдыісную тваю
Уславіць велічнасць ад сэрца,
А мне праз глухату сваю

Ізноў пярэчыць дзевядзецца.

Прабач, я дрэнны служка твой,
А лепшым стаць не выпадала —
З маёй пачварнаю душой,
З маёй душой недасканалай.

* * *

Гады маладыя, а таленту брак —
І поркаюся ў драбязе.
Сляза, нібы зайздасць, прыходзіць няўзнак —
Якая карысць у слязе?

Душа ачышчаецца з тою слязой?
Па-іншаму бачыцца свет?
І я суцяшаю сябе драбязой,
Як кожны звычайны паэт.

І я без гаючай тае драбязы
Сябе не ўяўляю ніяк —
Без гэтых радкоў і без гэтай слязы...
Праз тое і таленту брак.

* * *

Дзе ты, лепшае? Там, дзе горшае.
Там, дзе горшае — там і я.
Там не луг цвіце і не бор шуміць,
І не ўчуеш там салаўя.

Хай палеская, хай вандроўная
(І ці той яшчэ можа быць!) —
Там душа мая, смеццем поўная,
Што не вымесці, не спаліць.

* **

А хто каму перашкаджае
Сабою быць, адзіным быць,
Каб лёс не дробязным адчаем —
Высокім бодем наталіць?

Ніхто!.. А самалюбаванне,
Так неадольнае ў рабе,
І найсалодкае жаданне
Рабіць пакутніка з сябе.

* * *

Глыбока яго карані.
Р. Барадулін.
Інтэлектзямі

Зберагчы карані інтэлекту —
Толькі так можна перамагчы
І нябыт, і славутую Лету...
Толькі так можна ўсё зберагчы.

Што эмоцыі? Гвалт вераб'іны.
Я праз іх ненавіджу сябе...
Не зярняты, а толькі мякіну
Верабей неразумны дзяўбе.

* * *

Яшчэ нам не раз давядзецца
Згадзіцца з высновай такой,
Што т о й з нашай мовы смяецца,
Х т о мовы не мае сваёй —

І, значыць, ён варты спагады...
І мы патураем яму,
Не маючы сілы даць рады
Іжэхрысціянству свайму.

* * *

Не можа нацыя сысці,
Нібы вада ў пясок,—
Павінна след пакінуць ці
Хоць там які слядок.

І славу ўсіх сваіх вякоў
Не тое што забыць,
А ўліць яе ў чужую кроў,
Каб тую кроў, чужую кроў,
Навек сваёй зрабіць.

www.kamunikat.org

* * *

Ці гэта памяць узвышае нас?
Ці водгулле, што вечнасцю здаецца?
«Над хвалямі...»,— прамоўлю, і ў адказ:
«...сінеючага Ніла...»,— адгукнецца,

Ды не заўсёды, і знікае сон.
Радзіма — жвір, і гэты жвір сплывае.
«Ад прадзедаў спакон...» — а што спакон?
Я — ведаю, а мой сусед не знае.

* * *

Багдановіч, ратуй,
Ад знікнення ратуй, ад нямоты.
Пачуццём тым гаючым ратуй,
Праз якое ты быў не самотны.

Багдановіч, даруй,
Што ў цябе мы вучыліся мала —
Мы да Коласа йшлі чарадой,
Нас выводзіў у людзі Купала.

Багдановіч, пачуй.
Як знясіленым лебедзем слова —
Беларускае слова! —
Над магілаю кружыць Стральцова.

Багдановіч, вартуй
Кожны крок наш і рух недарэчны...
Хай загадка твая
Застаецца загадкаю вечнай.

* * *

Нарэшце зразумеў — Купала мёртвы.
Яго няма, вачэй няма і слёз.
Ёсць толькі шал уласнае аорты,
Ёсць толькі ім пазначаны мой лёс.

Ёсць толькі спеў падманнай маладосці
І будучыні кволенькі абрыс...
І тое ёсць, што ўласныя пазногці
Я да крыві праз гэты верш абгрыз.

* * *

І з усяго, вялікага-малога.
Мяне чакае шлях адзін — да Бога...

Я не нашу крыжа і не маюся
І раз на год наведваю царкву,
Ды лёс Хрыста, пакутнага Ісуса,
Таксама як і доля беларуса —
Адзін і той вянок на галаву!

З двара свайго, з казённага парога
Да Бога шлях, як да сябе самога.

ЭМІГРАНТ

Мы ў сваім чужыя.
Янка Купала

Сто англій і дзвесце француз
Ніякай сваёю сілай
Не зробіць з мяпе эмігранта,
А наша жыццё зрабіла.

Паўсюль, ідучы па Мінску,
Бачу сцяну глухую,
Бо ні здалёку, ні зблізку,
Таго, што хачу,— не чую.

Прайду праз усе райкомы.
Аптэкі, заводы, кавярні,
Кнігарні і гастраномы,
Міліцыю і казармы;

Праз кожную плошчу, завулак,
Кватэры, з якіх не пратураць,—
Дзе ж роднаму слову прытулак?
Няўжо толькі ў літаратуры?

Няўжо толькі ў ёй — адхланне,
Магчымасць адна — не памерці...
Тыраж у любога з выданняў
Па эмігранцкай мерцы!

І гэтакія ж тым часам
З'яўляюцца сціпла, нягучна

Напаўбеларускія класы
Па дзесяць-дванаццаць вучняў...

Даволі вярэдзіць раны!
І без таго заўважаю —
Глядзяць, як на эмігранта,
На мяне, калі размаўляю.

Адкуль? З якой рэзервацыі?
З якой Беларусі такой?

Эх, вечная эміграцыя
На радзіме сваёй.

З Я М Л Я С Ы Р А Я

Я памятаю — настаўніцы голас
Быў. як біблейскае адкрыццё:
«Зямля сырая — фальклорны вобраз.
Зямля сырая — само жыццё...»

Не разумеў я ў тое імгненне
Ні сам гэты вобраз, ні голас яе...
Гады за гадамі —
І вось разуменне
Пятлёю навісла, дыхнуць не дае:

Добра, калі зямля сырая,
Добра. ляжаць у зямлі сырой,
А на Палессі зямля сухая —
Як жа ж ляжаць у зямлі сухой?!

Зямля як попел, зямля як сажы...
Мёртвая глеба труну абляжа...

Мове — на злом. душы — на пагібель.
Не наракаючы болей на лёс,
Я паміраць паеду ў Егіпет,
Там — гаварылі — аазісы ёсць.

ГАРОДНЯ. 1919

Амаль дакументальнае апавяданне з уступам і
неабходнымі тлумачэннямі
УСТУП

Красавік 1919 года. Гародня. Горад
спешна пакідаюць вайсковыя часці былой
кайзераўскай Германіі. Адыход немцаў вельмі
ўстрыжожыў стваральнікаў БНР. У ночце міністра
беларускіх спраў літоўскага ўрада Язэпа
Варонкі, накіраванай германскаму
генеральнаму ўпаўважанаму ў Літве пану
Цымерле, сказана: «...нямецкае войска пакідае...
Гародню, пасля чаго польскія легіёны думаюць
заяць Гародню і знішчыць усю работу
беларускіх арганізацый... Беларускія вайсковыя
часці... могуць выступіць супраць палякаў. Каб
не лілося лішняе крыві, нямецкае войска
павінна яшчэ на нейкі час застацца...»

Цымерле адказаў, што па ваенных
меркаваннях адыход з Гародні «неабходны і
адпавядае патрабаванню маршала Фоша, які,
25-га студзеня 1919 г. патрабаваў вольнага
праходу для польскага войска праз Гародню і
далей для змагання з бальшавізмам...»

27 красавіка белапалякі займаюць
Гародню і тое, чаго небеспадстаўна баяўся
міністр Я. Варонка, адбылося — у горадзе
пачалося вынішчэнне ўсяго беларускага.

Нейкі незразумелы парадокс гісторыі ў

тым, што, «змагаючыся з бальшавізмам»,
легіянеры Пілсудскага называлі бальшавікамі і...
афіцэраў І-га Гарадзенскага Беларускага палка.

Пра маладога афіцэра з гэтага палка маё
апавяданне.

Ты малады і без прычыны —
З чаго б твой розум ні схацеў —
Смяешся, а тваю дзяўчыну
Кахае польскі афіцэр.

Не ведаеш нягоды гэтай,
Ідзеш, любуешся сабой
І беларускія газеты¹
Чытаеш на сцяне любой.

Там пішацца пра адраджэнне,
Пра войска ўласнае, пра лёс...
Тваё вайсковае адзенне,
Як доказ, што ўжо войска ёсць.

Званамі — гузікі, адзнакі
На кіцелі тваім гудуць!
Табе германскія ваякі
Чэсць, нібы роўні, аддаюць.

Яны ў Гародні, бы ў палоне...

¹ З пачатку 1919 года ў Гародні выходзіла пяць беларускіх газет:
«Бацькаўшчына», «Беларусь», «Зорка», «Родны край» і «Беларускі
народ». Апошняя выдавалася на дзвюх мовах: беларускай і рускай.
Пасля акупацыі горада белапалкамі гэтыя газеты былі закрыты.

Такі ўжо час... Ідзеш далей...
Турботы — заўтра, а сягоння
Ты — бескланотны салавей.

Жалейку чуеш. Як трысцінка,
Яна згінаецца, паяе.
Гарох купляеш ты на рынку
Пад гукі сумныя яе.

Адпачываеш так, як хочаш...
Гарох падсмажаны грызеш...
Да слова роднага ахвочы,
Купалаў прыгадаеш верш.

«Я зноў заснуўшую... (Чытаеш)
Было жалейку...» (Сапраўды,
Жалейка, як трысцінка тая,
Што каля нёманскай вады.)

Абавязкова зразумеюць
І спеў яе, і хрып грудзей
Гародня, Полацка і Менска —
Ты ўпэўнены. Ідзеш далей...

Зірнеш на дах, па крыж касцельны,
У Нёмне варухнеш свой цепь
Або заходзіш у цукерню
Па вуліцы Купецкай, 7.

Учора там, зайцоў цукровых

У каве топячы і соў,
Доўнар-Запольскага «Асновы...»²
Гартаў, як Біблію бацькоў.

І разумеў а с н о в ы тыя.
Шаптаў: «У свеце пэўнасць ёсць —
Гародні сцёпы векавыя
І Беларусі маладосць.

І ёсць каханне ў гэтым свеце,
Яно нікога не міне...
У Беластоцкім ждзжэ павеце,
Чакае мілая мяне».

І, пэўна ж, ведаць немагчыма,
Хоць сцісні вецер у руцэ,
Што люблю тваю дзяўчыну
Кахае польскі афіцэр.

Што і яна выходзіць з хаткі
Да прыдарожжа капы,
З ражкоў яго канфедэраткі
Змятае хустачкаю пыл...

А ты вось тут з ухвалы боскай,
Тут столькі клопатаў-падзей...
Пачатак добры, але войску

Бракуе зброі і людзей.

Ты гаспадар у родным краі
І як свядомы афіцэр
Добраахвотнікаў збіраеш
Пад сцяг дзяржавы БНР.

І заўтра выедзеш да свету —
Не поле сошкаю араць —
Да Беластоцкага павета
Ваякаў новых вербаваць.

Пакуль ніякай небяспекі
Яшчэ не чуеш над сабой,
Каханкі здрадлівыя здэкі
Твой не высмоктваюць спакой.

Манахцы юнай напярэймы
Ты б кінуўся, каб не манах
Яе правёў паўз дом Тальгейма,
Ружанцам закілаўшы страх.

У вінную зайшоў бы крамку...
Ды што за гвалт, за рух такі?
Галопам ад Старога замка
Імчацца конныя палкі.

Пяхота на вакзал імкнецца...
І зразумеў ты — справы швах!
Гародню пакідаюць немцы...

² Нарыс прафесара М. В. Доўнар-Запольскага «Асновы дзяржаўнасці Беларусі» быў выдадзены брашурай па-беларуску, па-руску і па-польску ў Гародні ў 1919 годзе.

І вось ён, заміж смеху — страх.

Не папяровы, не кардонны —
Сталёвы страх душу гняце,
Бо неўзабаве легіёны
Сюды Пілсудскі прывядзе.

З арлом — штандар амарантовы!..
Ксяндзы адбухаюць імшу.
Каб той арол аднагаловы
Глядзеў у кожную душу.

Канфедэраткі, эпалеты...
І ў бога польскі дух відзён...
А беларускія газеты
Тут змоўкнуць аж да новых дзён.

Ёсць мова лепшая за мовы,
І, дбаючы пра чысціню,
Доўнар-Запольскага «Асновы...»
Зграбуюць, як смецце, да агню.

Змяніці шыльды спатрабуюць.
Цукернік польскую «не вем» —
Яго цукерню разрабуюць
Па вуліцы Купецкай, 7³.
...Пад беларускія штандары

Добраахвотнікаў сабраць
Ты не паспееш, бо жандары
У Беластоку ўжо стаяць.

Цябе — у цэлю!.. Рызыкоўна
Ты будзеш лезці праз драты⁴.
Як старац, дабярэшся ў Коўна
І, дзякуй богу, што сюды.

Сюды не дойдуць ягамосці
З Варшавы. Парадокс які —
Ім, ворагам тваім. адпомсцяць
Чырвонай Арміі палкі.

...Спазнаеш ты і страх пагоні,
І голаду мярцвячы страх,
Ды гэта — заўтра, а сягоння
Ты ў родным небе вольны птах.

Германцаў сумнымі вачыма
І са слязою на шчацэ
Праводзіш, а тваю дзяўчыну
Кахае польскі афіцэр.
1983 — 7 студзеня 1989

³ Пасля ўчыненага рабунку гаспадар цукерні Е. Ф. Грыцук скардзіўся ў гарадзенскі губернскі цэнтральны камітэ аб'яднаных грамадскіх арганізацый. Камітэт пераслаў ягоную скаргу каменданту гарадзенскай крэпасці генералу Фалевічу. Адказ генерала невядомы.

⁴ Лёс беларускіх афіцэраў, якія не ўцяклі з месцаў часовага ўвязнення, драматычны — у закрытых арыштанцкіх вагонах, амаль без ежы і санітарнага догляду, іх звозілі ў лагер ваеннапалонных у Домбе, непадалёк ад Кракава.

* * *

Што ні было — усё ж радзіма,
І што ні ёсць — усё ж свая,
Часцей з сабачымі вачыма,
Чым з вольным горлам салаўя.

Радней няма, бліжэй таксама.
Мой родны кут, мой мілы кут...
І застаецца лепшым храмам
Твой кожны дол, твой кожны груд.

* * *

Усё ж — як ні мерай, ні важ —
Адной гадавання пашай
Малітвы зварот «Ойча наш»
І гімна — «Отечество наше».

Ды толькі спрадвек на зямлі,
Ратуючы ад адзіноты,
Спачатку малітвы былі,
А гімны з'яўляліся потым.

www.kamunikat.org

* * *

На небе — Богу, бацьку — на зямлі
Паклон, паклон і вечная пакора.
Жыць так патрэбна, як ранпей жылі,
Шануючы і хорам свой, і сорам.

Пакуль руіны хорама стаяць
І рэшткі сорама ў душы трапечуць —
Міпулае нас можа ўратаваць,
Спадзеючыся з намі на сустрэчу.

Пакуль вятры адкрыццяў не змялі
Жывога хараства жывыя душы,
«На небе — Богу, бацьку — на зямлі», —
Прамовім разам і да продкаў рушым.

У ТВАІМ ГАРАДКУ

Бацьку

Ты любіш гэтыя дні, калі мароз,
пабраўшы апошнюю сваю моц, раптоўна
мякчэе, а на возеры сам па сабе злежваецца —
тужае (Тваё слова) вялікі снег. Пачынаецца
адліга, вада застоўваецца — пратыхаецца
(таксама Тваё слова), і ўюны, задыхаючыся,
ліжуць і пралізваюць лёд.

У такія дні Ты кладзеш на сані ўсё
неабходнае і выбіраешся на возера.

Пешняй прабіваеш палонкі і апускаеш у
ваду вярбовыя рашамэты (і гэта Тваё слова).
Палонкі перакрываеш тычкамі, густа
закрываеш вішом і завальваеш зверху снегам.
Снег выплэскваеш лапатай, далікатна з усіх
бакоў абгладжваеш, як бульбяны капец у
гародзе.

Зірнуўшы навокал радуешся, што на
возеры Ты адзін і што а д н о над табой неба і
ўдалечыні а д з і н, як зярнятка ў эфірнай глебе
космасу, Твой гарадок.

Ты глядзіш на неба і гаворыш сабе: «Неба
не мае пачатку і не мае канца...»

Твой гарадок пачатак мае, пазначаны ў
гістарычна летапіснай прасторы. Неба нідзе не
пазначана. Усіх звестак толькі, што створана
яно было на другі дзень...

Па выслізганай палазамі сцежцы Ты

вяртаешся дахаты, цягнучы за сабой сані з рэштай вішу і дзвюмя запасовымі тычкамі.

Заўтра, яшчэ да свету, Ты вернешся на возера хажаць (зноў Тваё слова) рашамэты. Ты пакінуў іх толькі на адну ноч, на больш не трэба. У адлігу і за адну ноч уюноў набіваецца процьма...

Раніцай адкінеш лапатай снег, рассунеш у бакі віш, прымеш тычкі і з натугай выцягнеш першую рашамэту, для перасцярогі затуліўшы далоньй уверсе адтуліну, праз якую ўсю ноч адзін за адным набіваліся ў вярбовую пастку ачамрэлыя ўюны. У злубянелы на холадзе мех вытрусіш іх усе да аднаго і паволі пойдзеш да другой палонкі.

Зноў будзеш на возеры адзін, і возера атуліць Твой клопат прыемным ценем гаючай забыўлівасці. Апошнія зоркі, збаяўшыся Тваёй маўклівай самоты, патухнуць без пары.

Будзе днець.

Калі зусім развіднее, Ты раскладзеш на беразе агонь, утыкнеш каля агню расошкі і пачнеш класці на іх уюны, нанізаныя на лазовыя мэткі (яшчэ адно Тваё слова). Уюны абпякуцца да звонкай хрусткасці, да тонкага смаку, у якім будзе чуцца, нават бачыцца — і агонь, і возера, і па-царкоўнаму чысты ранак.

Падварушваючы вуголле, раптам падумаеш, што і каханне, як неба, таксама не мае пачатку. І толькі адно неба ведае першыя

пісьмёны кахання. і зразумела, чаму папірусы і летапісы ўсіх стагоддзяў зайздросцяць небу.

Мая маладая мама прыйдзе да агню, і ты аддасі ёй увесь набытак, усе мэткі — па трыццаць уюноў на кожнай. І, як пра самае важнае, Ты ёй скажаш, што з уюнамі добра варыць разкі (не толькі Тваё новае слова, але і Твая любімая страва) — разкі без крупаў.

Яна ад душы пасмяецца з Тваіх кухарскіх ведаў...

А Ты зноў будзеш думаць: што ж яшчэ зрабіць, каб Яна стала Тваёй жонкай у Тваім гарадку.

* * *

Дай Божа,
Каб мой сын быў здаровы.
Дай Божа.
Каб мая маці была здаровая.
Дай Божа,
Каб мой бацька быў здаровы.
Дай Божа,
Каб мая жонка была здаровая.
Дай Божа,
Каб здаровай была зямля.
Амін.

* * *

Усё, што ў музыцы — у сэрцы тое ж,
І, значыць, ад метафар не ўцячы,
Тады магчыма ўсё — і вёска Тонеж
Прачнецца у Парыжа на плячы.

Тады і лёс твой парадніўся толькі
Не з пустатою — з лёсамі двума,
І зоркі ўсе да Васіля і Вольгі
Ляцяць, ляцяць, і ліку ім няма.

* * *

Застаньцеся, дом і сям'я,
Для кожнага будзьце надзеяй.
Яшчэ не абтрэсла зямля
Пракляцце за грэхападзенне,—

Яшчэ не прачнуліся, спяць
Апошнія нашыя стрэсы,
І ў кожным імгненні рыпцяць
На райскіх варотах завесы.

ЧОРНЫ СОН

Чорны сон напалохаў мяне
Сваім крыкам: «Яго пракляніце
І, настоенае па палыне,
Быццам мяса, віно праглыніце!»

Як вандроўнік — без роднай зямлі,
Дзе жыве хараство і ў балоце,
Я не бачу сябе без сям'і,
Я не чую сябе ў адзіноце.

Зоркі свецяць аднолькава нам,
І касмічныя вабяць завеі,
І палынная кропля віна
На бялюткім абрусе чарнее.

І гарынская ноч навакол
У абскубленай хустцы туману...
Я ніколі не быў дзіваком,
Гэтай ноччу, напэўна, ім стану.

Чорны сон адлятае ў імжу.
Не спазнаеш яго вандраванні.
Я на сына і жонку гляджу
Першы раз як на выратаванне.

Чорны сон, ты звяртаўся да іх,
Ты будзіў іх, калі яны сналі,
І, ні крыку, ні словаў тваіх
Не пачуўшы, мяне ўратавалі.

ЦЮТЧАЎСКІ ТРЫПЦІХ

1

Калі няма на тое боскап згоды,
Як ні пакутуе яна,—
Душа, на жаль, не выплача лагоды,
Ды выплача сябе да дна.

Душа, душа, ты шчырым парываннем
І кожнай тканкай сонечнай крыві
Ахвяравана чыстаму каханню,
Сам Бог цябе благаславі!

Ён па-над сэрцам, па-над светам,
Ён цеплынёй сваёй імкне
Да кветкі кожнае пад небам гэтым,
Да жэмчугу на морскім дне.

2

За дзень яна спазнала небыццё,
І змрок яе ўжо ахінаў суцэльны.
Знадворку чуўся дождж — і на лісцё
Струмені весела ляцелі.

Прытомнасці раптоўная струна
Ёй слых кранула цьмянай адзінотай,
Захопленая, слухала яна
Усёй свядомасцю, усёй істотай...

Пасля, нібы на споведзі якой,

Прамовіла ашчадна, напаўсілы
(Я побач быў, хацеў памерці з ёй):
«Усё любіла я, мой мілы!»

Любіла ты, і пачуццю твайму
Што ў гэтым свеце роўнае?..
Нічога... Знябожаны, пакуты ўсе прыму,
І сэрца не пакрыўдзіцца на Бога.

3

Мне даспадобы лютэранаў боствы,
Абрад спаважнай строгасцю кране.
Вучэнне храма зразумела мне,
Ягоных сцен, што блізкія да ўбоства.

Не бачыце? Вось, мроячы дарогу.
Вам Вера стрэлася ў апошні раз:
Яшчэ яна не здрадзіла парогу,
А дом яе ўжо апусцеў і згас,—

Яшчэ яна не здрадзіла парогу,
І дзверы незамкнёныя яшчэ...
Ды час ужо... Складайце модлы Богу,
Сляза малітвы стрымана цячэ.

* * *

Ты зразумей мяне — пасля карай,
Але пакуль што ў гэтае імгненне
Нічым, нічым, прашу, не дакарай,
Знайдзі супакаенне у цярпенні.

У гэтае імгненне прыгажосць
Пакіпула мяне і азарэнне,
І толькі злосць, адна пустая злосць
Аблытала цяжкім сваім карэннем.

Я вінаваты, пават цераз край...
Прыму пасля любое пакаранне,
Але пакуль, прашу, не дакарай,
Дай супакоіцца — па вуліцы змярканне.

* * *

Дык вось яна, якая страта —
Дзень пахіліўся да мяжы.
Няхай сабе, такога страху...
І ўсё ж нядобра на душы.

Ен быў адзіны... Непамысна,
Што ён, нібыта сірата,
Застаўся ў цемрадзі бязлістай,
З галінкай прагнучы ліста.

Нам перадаў сваё праменне
І сокі светлыя свае
І з адзіноты задумення
Журботны голас падае.

* * *

Не проста крыўдзіць-абражаць
Кагосьці сумнаю парою,
А слова жорсткае сказаць
Захоцацца дзеля настрою,—

Дзеля натхнення, каб далоў
Збыць непатрэбшчыну сумнення.
Якою поўны да краёў
У кожнае сваё імгненне...

Пасля — за дальняю гарой,
Пасля — за бліжняю лагчынай
Любой часінай і парой,
З любой нагоды і прычыны

Наноў пяшчотнае шукаць,
Сумненням тоеснае слова,
І па-дзіцячы вымаўляць
У пэўнасці пайдастатковай.

* * *

Я на цябе накрычаў,
Ты гаварыла — не слухаў...
Бліснуў запалкай адчай,
Бліснуў і не патухнуў.

Нервы, якіх не злічыць,
Той падуладны запалцы,
Што, нібы свечка, гарыць,
Не апякаючы пальцы.

* * *

Як цяжка на імгненне стаць
За разумнейшага разумней,
Каб словы простыя сказаць:
«Даруй мне, мілая, даруй мне».

Каб з тою боскай прастатой
Вярнуць, пазбегнуўшы адчаю,
І разуменне, і спакой,
І не астылы кубак чаю.

* * *

Будзем бачыцца кожны дзень
З той надзеяй на разуменне,
Што святлей ад усіх падзей
І ярчэй за любое праменне.

Ад такога святла яе,
Ад звышяркасці залатое
Неспакойныя мроі свае
У дрымоце пачуццяў прытоім.

Не таму, што аслепнуць яны,
А таму, што жадаем спакою
І не бачым сваёй віны,
Што яны — неспакойныя мроі.

* * *

Мы разам, і расстанне, што было,
У свой кароткі вырай паляцела.
Сышліся крылы у адно крыло
На даляглядзе — аблачыне белай.

Не вер, што адышло на доўгі час!
З любой нагоды дробнай ці прычыны
Імгненна вернецца, нястрымнае, да нас
У ценю, што ад белай аблачыны.

Але пакуль дарожная жарства
Не засціць у святочнасці спаткання
Яшчэ адну праяву хараства —
Кахаць, не прадчуваючы расстання.

* * *

Што мне зрабіць, каб ты была
Сабой, і мпой, і ветрам, і спакоем,
І кропелькай ашчаднага цяпла
На выстуджанай шыбіне пакоя?..

Я ведаў бы, не стомлены хадой
Кахання і чаканага натхнення,
Каб меў у той хадзе сваёй
Абачлівасці паляшцкай меней.

* * *

Шчасце сустрэне цябе, быццам холад.
Дзверы за спінай зачыняцца самі.
Шчасце былое ў халаце дадолу
І з непрыбранымі валасамі.

Кінецца ў страху вялікім да люстра.
Спыніцца раптам у спецы нязручнай.
Нефарбаваныя вейкі і вусны
З твару пагоніць, як цень падакучны.

Ты без дазволу і недарэчы,
Але ты ведаеш лепей за Бога —
Не дачакацца дазвол на сустрэчу
І на пяшчоту ад шчасця былога.

І не пакліча яно ўжо ніколі
Ў сонечны ранак ці прыцемак шэры,
Выратавальнае маючы кола
Двухпакаёвай уласнай кватэры.

Спадзеючыся на мужа, што прыйдзе,
Вернецца ўрэшце ад іншай жапчыны
Сёння ці заўтра, а можа, праз тыдзень
Ці праз жыццё, што таксама магчыма.

А на цябе спадзявацца даволі,
Колькі было іх, пустых спадзяванняў!
Ты аб сям'і не забудзеш ніколі,

Ты патануў у хвілінным каханні.

Тое хвіліннае цвеліць няўпынна,
Страшна! Бо часам хвіліннае вышай,
Вышай за жонку тваю, і за сына,
І за ўсе вершы з дзвюх тваіх кніжак.

Але адданы ты снам нечаканым,
Д'яблавай празе і д'яблавым ведам.
Вось і цяпер, як былы закаханы,
Шчасце былое падумаў наведаць.

Покуль яно каля люстры ў адчаі
Воблік шукае выратавальны,
Пад палітом адчуваеш плячамі
Холад прыцемненай пачакальні.

І забыццё палюбоўнага раю
Бачыцца таннай пустой пазалотай –
Гэта ў табе Дон Жуан намірае
Ад справядлівай рукі Дон Кіхота.

* * *

1

Агорне ноч. Не бойся ночы!
І страх, што месціцца ў душы,
Як ворага свайго, па-воўчы
Зубамі люта задушы.

2

Ці маладога, ці старога —
Цябе заўсёднага сюд-тут
Той страх палохае хваробай,
Страшнейшаю за Страшны суд.

* * *

А страх заўсёды — зблізку ці здалёк —
Прыходзіць уладарны і таемны,
Ды ўсё ж і ён — звычайны матылёк

Перад прасторай, матылёк імгненны.
Слых пасталелы, паглыбелы зрок
Не выявляць прычыны вераемай —

Як свет пачаўся? Кружыць матылёк,
Не чуючы адказу, над пытаннем,
Якое пібы велічны папрок

І нашым сненням тлумным і жаданням.

НОЧ 26 КРАСАВІКА

1986 года

Ноч села на палескія гароды
Радыеактыўнаю імглой,
І змiзарнеў той ноччу назаўсёды
Уласны страх — стаў пташкаю малой.

Уласны страх — сапраўдны ён ці ўмоўны,—
Як верабей, што ціўкае ў галлі...
Ёсць большы страх, і ён цяпер галоўны —
Страх неба роднага і роднае зямлі.

* * *

Розніцы паміж царквой і тэатрам, здаецца, ніякай.
І там, і тут — спектакль,
І там, і тут — гледачы і акторы.
І там, і тут — храм.
Толькі ў царкву я заходжу проста —
Адно толькі зняўшы кепку,
А каб трапіць у тэатр —
Патрэбен білет.
Але хутка надыдзе час,
Калі знікнуць білеты
І ў тэатр можна будзе заходзіць,
Як і ў царкву,—
Адно толькі зняўшы кепку.

ЯК ПАКАХАЦЬ РУЖУ

О, гэта няпростая навука — пакахаць Ружу.
Перш за усё, Вы павінны любіць паэзію, гэта
значыць — верыць, што жыццё сапраўды
вечнае.

Вы павінны па кропельцы сабраць некалі
згубленую наіўнасць, дзякуючы якой шчымліва
нерухомелі губы пасля першага пацалунка.

Але галоўнае — Вы павінны пераканацца, што
ўсе клопаты — драбяза, у параўнанні з марай —
пакахаць Ружу.

У той мары ісціна, роўная мудрасці, якую
выпадкова пачулі Вы на Камароўскім рынку ад
старога калгасніка — што ні робіцца, а на
сцябліне вырастае толькі адзін колас.

* * *

Я ўбачыў натоўп юнакоў у магнітафонных
навушніках.
Цалкам занятыя кішэннай музыкай, юнакі не чулі
ні пошуму дрэў,
ні трамвайных званкоў, ніякага іншага вулічнага
гоману.

Але яны ўсё ж бачылі вуліцу і, пэўна, своечасова
заўважылі б на ёй усё для сябе небяспечнае.

Я ведаю, што хутка з'явяцца тэлевізары ў выглядзе
масак.

Юнакі надзенуць гэтыя маскі і, магчыма, па
першым часе не будуць бачыць ні дрэў, ні
трамваяў, ні самой вуліцы.

Грамадству трэба пакланаціцца, каб яны,
захопленыя тэлевідовішчам, не трапілі пад колы
трапспарту, ці ў каналізацыйныя люкі.

Для бяспекі неабходна зрабіць спецыяльныя
тратуары, па якіх можна было б ісці, не скідаючы
тэлемасак.

* * *

З Богам не пасварышся, нават не паспрачаешся.
Бог — ты сам.

Дык ці магчыма такое — каб з сабою сварыцца?
каб з сабою спрачацца?

З Д'яблам — магчыма, бо Д'ябал, вядома ж, не
ты, а хто заўгодна.

Ну хоць бы гэты юнак у незашпіленым паліце, у
стаптанных чаравіках.

Вось ён ідзе, небарака, адзін, без дзяўчыны.

І ўсё яму не падабаецца, і ўсё ён крытыкуе.

Усё, усё.

А найбольш дык тое, што ў ягоным горадзе
раней адчыняюцца кіёскі з газетамі, а не кіёскі з
кветкамі.

МЯСА І СКРЫПКА

Раніцай у двары разгружаюць фургон з мясам.

Раніцай марознай і цёмнай.

Грузчыкі пад наглядам загадчыцы кладуць на
вагу ўледзянелыя тулавы,

пасля спускаюць іх па бляшаным жолабе ў
падвал гастранома.

Працуюць яны без крыку, без лаянкі —
адно раз-пораз хукаюць сабе на рукі.

Холадна.

Фургон толькі што пад'ехаў — паветра яшчэ не
паспела пракаўтнуць гідкія кавалкі газу.

З абодвух бакоў жолаба ўзвышаюцца
пластмасавыя піраміды, складзеныя з парожніх
скрынак.

На задніку двара, пакрытыя шэранню,
грувасцяцца кантэйнеры са смеццем...

Вось вам і сцэнарый для фільма-мініяцюры пад
назвай «Мяса і скрыпка».

Пра скрыпку я не забыў — яна падае свой
незразумелы голас з акна кансерваторыі.

І голас яе, напраўду, незразумелы і такі
нязвыклы,

што паветра нават не збіраецца яго каўтаць.

АСТРАВЫ Ё АКІЯНЕ

Апошні раман Мележа, апошні Хемінгуэя...

Нават цікава, калі кнігі незавершаныя.

На астатняй іхняй старонцы абавязкова
застаюцца блакітныя пялёсткі аўтарскага
аптымізму.

Пялёсткі тыя ніколі не высыхаюць.

Яны ўтвараюць нябачныя пісьмёны з адным
прыкладна сэнсам —

усё будзе даведзена да канца, і жыццё яшчэ
будзе доўгім.

Будучыня абяцае заві з блакітных пялёсткаў,
нават цэлыя ўраганы.

І мне сумна, што незавершаныя кнігі, сапраўды,
як астравы ё акіяне,—

ім ужо ніколі не ператварыцца ў мацерыкі.

* * *

Ёсць папярэджанне душы.

Яно ў старым і ў юным веку

Праз недавер, праз небяспеку

Дае магчымасць чалавеку

Ісці заўжды да той мяжы,

Што наканавана спрадвечу.

* * *

Далёкае — аднак жа застанецца.
А блізкае, аб чым баліць душа,
Паздзекуецца з нас і пасмяецца,
І вось яна — расстайная мяжа.

Хіба ж паслухае? Прыпыніцца на хвілю?
О, не... Ідзе да гэтае мяжы.
Яе пераступае ў чорным пыле...
Што хоч рабі — крычы, прасі, бяжы!

Не дапаможа... Вось яно знікае.
І застаецца той адзіны міг,
Калі з нас кожны ўслед яму гукае
З аблокаў зімніх і вясновых крыг.

* * *

Высокіх ведаў а ці многа
Спазнаць пашчасціла табе,
Каб мог ты сцвердзіць, што нічога,
Няма нічога ў варажбе.

Што ўсё падман — і шэпт, і позірк,
І прымхі — ўсё падман табе,
І што лягчэй іголку ў стозе
Знайсці, чым праўду ў варажбе.

Пусты занятак, марнатраўства
Гібее ў цемры-варажбе...
Ніяк не зразумець табе —
Ёсць неабходнае махлярства!

Яно існуе ў варажбе,
Каб у хвіліны найцяжкія,
Мой друг, не выпала табе
Ні сцежкі горкае, ні кія.

* * *

Жыццё Сцяпана Гаўрусёва
Вадой Дняпра і родным словам
Было прасвечана да дна.
У ім віры былі і сховы,—
А зайздрасці? Хоць выпадковай?
І нават кропля не відна...

Усё, браткі, усё, усё вам,
А мне паэзія адна.

Харон свае не сушыць вёслы.
Па годзе восемдзсят восьмым
Паэт дайшоў да лодкі сам
Узнёсла — ў годзе высакосным...
І гэта так, ён быў узнёслы,
Як Лысагорскі напісаў.

* * *

Паменела святла,
А змроку стала болей.
Паменела цяпла
У горадзе і ў полі.

І холадна двару,
І холадна трамваю —
У гэткую пару
Я кепку надзяваю.

Я адчуваю сам
Яшчэ ў сваім пад'ездзе,
Як холадна дамам
Траецкага прадмесця;

Як холадна табе,—
Галінка, на карнізе,
І даўпай варажбе,
Схаванай у Нямізе.

І хочацца тады
З наіўнасцю дзіцячай
Усе свае гады,
Як журавоў, убачыць...

Здаецца, што яны
Над галавою нізка
Лятуць у туманы

Над Свіслаччу, над Мінскам.

1830

Ад іхняга крыла,
Ад холаду і болю —
Паменела святла.
А змроку стала болей.

У гэтым годзе Пушкін, як пра добра
вядомае, але зусім звыклае, мімаходзь заўважаў:
«Любоў да бацькаўшчыны ў душы паляка
заўсёды была пачуццём безнадзейна-змрочным.
Згадаем іхняга паэта Міцкевіча...»

У гэтым годзе часта згадвалі Міцкевіча-
паэта і не радзей — Міцкевіча-палітыка.

Эстэты дарэмна хваляваліся, што вялікі
Міцкевіч забудзецца на чыстую паперу і вершы
пачне, ды і то толькі зрэдку, запісваць на
скамечаных краях карты былой Рэчы
Паспалітай.

Але таго, вядома, не магло стацца, бо і
палітыка ў разуменні паэта засноўвалася на
думцы аб радзіме, а гэта значыць — на паэзіі.

ПУШКІН

Не цягніце да Пушкіна прагныя рукі —
Не асвенціць іх сёмым крылом серафім.
Не лічыце паэта адно толькі рускім
І з прычыны такой назаўсёды сваім.

Не рабіце праз меру з яго дэкабрыста.
Не ўзбуйняйце паэтавы гнеў да цара...
І туману паменей на воблік празрысты,
І ялею паменей па твар песняра.

Гіменей прадракаў яму добрую долю —
Ён ні мужам, ні бацькам шчаслівым не стаў.
Апалон заклікаў да ахвяры святое —
Ён на заклікі тыя ўсур'ёз не зважаў.

З весялосцю сляпою ішоў да ахвяры
І трагічнасць нябачную нёс у душы.
Як дзіця, пра замежжа далёкае марыў,
Як дзіця, па глушэчы расійскай тужыў.

Думкі-мроі, што чыстай паперы прасілі,
Пад такім неспакойным і лёгкім пяром
Мелі клопат адзін — аб магутнай Расіі,
Самаўладнай Расіі з разумным царом.

Хоць і кляў самаўладцу ён і самаўладдзе,
Клікаў вольнасць, але жыў у часе сваім
І рабіў усё тое, што час яму радзіў,

Не прырэчачы наканаванню ні ў чым.

Пушкін быў манархістам і быў дэмакратам —
Гэткі Пушкін нязвыклы для догмаў-праграм,
Што курылі заўжды фіміямны парадак
Бенкендорфам сучасным і іхнім царам.

Не Дантэс, вінаваты паэт асабіста...
Не ў даптэсавым стрэле, трагедыя ў тым,
Што паэт не забіў у сабе манархіста,
І вядома чаму — жыў у часе сваім.

І таму не ахоўвайце замілаваннем,
Не апраўдвайце ў нуднай сваёй чарадзе
Супярэчнасці генія, бо апраўданне
Не заўсёды да ісціны чыстай вядзе.

Адыдзіце, не рушце і позіркам музу,
Што спазнала, напэўна, пайбольшы прымус...
Вам — Расія і Пушкін, а мне, беларусу,
І Расія, і Пушкін, і ўся Беларусь.

* * *

Да скону галіне хістацца,
Няішач?
Мне з зайздрасцю не развітацца,
Хоць плач.

Зайздросчу (напэўна, я хворы?)
Ўсяму.
І сэрцу ні ўцехі, пі зморы —
Майму.

Я гіну, а зайздрасць не гіне —
Шкрабе.
Я нават зайздросчу, галіна,
Табе.

Я І ВЕЦЕР

Я чакаю,
І вецер чакае са мной.
Ён — то ўверсе, то ўнізе.
Ланцужком
Ён пагойдваецца за сцяной
І пазвоньвае па карнізе.

Я кахаю,
І вецер кахае цябе,
Адзіноту трывае...
Патухаюць
На мяккім ягоным гарбе
Іскры позніх трамваяў.

Я спяваю,
І вецер таксама пая.
Каля нашага ложка
Ён сагрэе
Халодныя пальцы свае
У сукенцы тваёй і панчошках.

* * *

Усё — падман, усё — падман,
І толькі не падман — каханне!
Я напісаць хачу раман
Пра абяцанне-спадзяванне.

І той раман, і той раман
Пачну, як гэтае прызнанне,
Што ўсё — падман, усё — падман,
І толькі не падман — каханне.

Я напішу, я напішу
Не проста добра, а выдатна,
Але ж я вас не ўзварушу
Ні першай сцэнай, ні астатняй.

Няўжо таму, што мой раман
Пачаўся з гэтага прызнання,
Што ўсё — падман, усё — падман
І толькі не падман — каханне?

А вы мне скажаце: «Раман
Пра спадзяванне-абяцанне
Сам па сабе і ёсць падман...
Раманы ж пішуць пра каханне».

* * *

Пярун блаславіў твае ўцёкі —
Высокі і добры наўздзіў —
Твае завушніцы, пярсцёнкі
І твой ланцужок блаславіў.

Але навальніца пужала,
Свято вынішчала з душы —
Ты жонка, ты жонка чужая.
І муж я таксама чужы.

Яшчэ твой прыход нечаканы
Былой не вяртаў цішыні —
Не будзеш, не будзеш каханым
І сам не палюбіш ані.

Аднак — за раптоўны давер мне,
За клопаты «не назусім»,
Адшпільваю гузічак верхні
На плашчыку чорным тваім.

* * *

Прыгожая жанчына побач —
Я забываю пра сям'ю.
Благога тут, на першы погляд,
Не бачу і не прызнаю,—

І на другі, на трэці погляд...
І толькі ўсё ж у нейкі міг
Сумненні одумам напоўняць
І зрок мой стомлены, і слых.

Не рады я сумненням гэтым!
Наканаваныя заўжды
Яны з в ы ч а й н а м у паэту
На ўсе ягонныя гады.

Прабач, прыгожая жанчына,
Што я сцішаю свой парыў,
А вось Ясенін — малайчына!
Ён так ніколі не рабіў.

* * *

Калі за пакуты свае
Ты грошы займеў неблагія,
А дні праяцелі твае,
Найлепшыя дні маладыя —

Падумай, што лепей тады:
Піць квас і на грошы маліцца,
Ці з гэтай жыццёвай нуды
Машыну купіць і разбіцца.

ПЛЯШКА

Пляшку выпілі, а потым
Кінулі пад плот.
І яна ляжыць пад плотам
Тыдзень, месяц, год.

Той памёр, хто пляшку кінуў,
Той памёр, хто піў.
Паваліўся плот на гліну
І дарэшты згніў.

Пастарэлі сонца й месяц —
Свецяць як калі.
Запусцелым гэтым месцам
Цені паплылі.

Іх не разгледзела гліна,
І не ўбачыў плот
Ценяў гонкі і глыбінны
Чалавечы ход.

Але вока пляшкі прагна
Зіркнула імгле,
Слёзы выступілі раптам
На зялёным шкле.

Слёзы вымякчылі гліну —
Той плаве, хто пляшку кінуў.
Слёзы на зялёным шкле —
Той, хто піў, плаве.

PARIS

Парыж, у якім я не быў.
Мне сніцца невыпадкава —
Падпаў пад ягоны уплыў
Мой дух местачковы.

Са школкі, з дзяцінства яшчэ
Я памятаю загадку
Пра сена, якое цячэ,
Якому ў агні анігадкі.

Загадку адгадаў — рака,
Як наша Гарынь альбо Прыпяць,
Я піў з іх... і хоць з паўглытка
І з Сены хацелася выпіць.

І зараз я прагну таго ж,
І зараз у вершы — дзяцінства.
Праз тое і назва лацінкай,
«А гэта ужо «выпендреж», —
Мне скажуць, — не вельмі дасціпны,
Эстрадны, бравадны»... І ўсё ж

Парыж мой, карцінны Парыж,
Парыж мой экранны і кніжны.
Вядомы з газет і афіш —
Не стануся госцем я лішнім.

Ад сноў сваіх трапяткіх

Прыеду абавязкова,
І тут, на бульварах тваіх,
Сканае мой дух местачковы.

Мне трэба сустрэцца з табой,
Як з новай нязвыклаю воляй...
Прыеду парою любой,
Як толькі Авір мне дазволіць.

КУРАСОЎШЧЫНА

Паэма

На Курасоўшчыне ставала соў,
Па Курасоўшчыне хадзілі куры,
Лясы шумелі, і з усіх лясоў
Не жменькі совак, а навалы соў
Курэй сачылі позіркам панурым.

І з кожным годам менела курэй...
Гаспадары па совах як прыпала
Стралялі з вышак, з вокан і з дзвярэй,
Ды толькі больш палохалі курэй —
Савіная ж не менела навала.

Ці стрэльбы ў іх няўдалыя былі,
Ці поначы страляць не мелі спрыту —
Хто ведае, апроч самой зямлі
І неба, што ва ўсе часы былі
Хаўруснікамі пэўнымі нябыту.

Здавалася, што з нейкага там дня,
Калі дарэшты папусціцца, совы
Апошнія пацягнуць кураня...
На седалы пустыя з таго дня
Пасядзе страх... дай божа, каб часовы.

І так... на вёсачку сыходзіў страх,
І пасля кожнае начы савінай
На кожны комін і на кожны дах

Ён ціснуў больш, той ненажэрны страх,—
Аж храбусцелі кроквы і цагліны.

Ды ў распачы, няхай сабе якой.
Ратунак ёсць, нібы тапельцу трэска,
І толькі варта зварухнуць рукой —
У распач Вашу, злучаны з якой,
Ратунак прыйдзе радаснаю весткай.

Дык вось, адзін вясковы жартаўнік,
Раблезіянец з гузікаў да шлунак,
І халасцяцкай ніўкі працаўнік.
І так далей... дык гэты жартаўнік
Сказаў суседзям: «Ведаю ратунак.

Між соваў ёсць галоўная сава,
Драпежніца і, як і ўсе, дурніца.
Але не то, што вока, а брыва
Мне не здзяўбе галоўная сава,
Бо з той савой надумаў я жаніцца».

Суседы ў рогат, кінуліся ў смех,
«Жаніх» таксама ў смех, аж вочы граюць,
І, нібы шлюбны вэлюм, просіць мех
І рады думцы, што дарэчы смех,
Бо там смяюцца, дзе надзею маюць.

Прынеслі мех. Пад паху — і з кійком
Пайшоў і знік за метраў сто ці дзвесце...
Хлеб чорны запівае малаком

І недзе там арэхавым кійком
Ён крылы абаб'е сваёй нявесце.

Ці змовіны з савою ў іх былі,
Ахрышчаныя пачуццём нібыта?
Хто ведае. апроч самой зямлі
І неба, што ва ўсе часы былі
Хаўруснікамі пэўнымі нябыту.

Калі саву той жартаўнік прынёс —
Яшчэ анёлы ў комін заляталі,
Яшчэ світанак зоры не абтрос,
А вёска бегла. крычучы: «Прынёс!»
І ў ладкі гучна пляскала платамі.

«Вылазь!»... І з меха вылезла сава,
Звычайная. з бульбатымі вачыма
І з рожкамі сівая галава.
І па-дзіцячы сонная сава
Ад вільгаці пацепвала плячыма.

Яе сляпіла зыркае святло
І галасы палохалі людскія,
І як даўмецца, беднай, ёй было,
Што галасы і гэтае святло
Ёй зычаць змены ў лёсе неблагія.

«Ты мудрая, мудрэйшая за ўсіх,
Ў табе я жонку бачу, не гультайку»,—
Так распавёў абранніцы жаніх.

І нахіліўся раптам, і пры ўсіх
Саву пагладзіў, як жывую ляльку.

Сава змікіціла, што да чаго.
І хоць не бачыла яна прамойцу,
Бліжэй падсунулася да яго
І крылцы ў бокі — вось, маўляў, чаго
Яна натрэбна гэтаму вяскоўцу.

А той працягваў: «Жыць сярод людзей
Ты здолееш, бо мудрая адвеку.
Стань жопкай мне і лепшаю з падзей.
Папросім блашаванне у людзей.
Патрэбнае саве і чалавеку».

І быў яшчэ апошні аргумент,
Які пераканаў саву адразу —
Пра хараство звычайны камплімент...
Калі забудзеш гэты аргумент,
Жанчына тое прыме за абразу.

Ды жартаўнік забыць яго не мог
І, больш таго, сава ж была жанчынай!
Круцілася каля ягоных ног,
Нібы спрыяла, каб герой наш мог
З тых дотыкаў адчуць сябе мужчынам.

І ён адчуў... «Прыгожая!» — саве
Ледзь выдыхнуў у дробненькае вушка,
І ўжо тады не мех пусты ў траве —

Убачыліся ўзбуджанай саве
Крухмальныя прасціны і падушка.

І шлюб адбыўся і збярог курэй...
Сава ж была галоўнаю савою,
Таму спыніла свой драпежны рэй,
І рэшта недадзеных курэй
Ёй склала пацеры на гурбе гною.

А людзі зразумелі, што заўжды
З любою ўяўнай і няўяўнай сілай
Дамовіцца, каб не было бяды,
Магчыма назаўсёды, назаўжды
Не стрэльбай, а прыгодай нейкай мілай.

Таму няхай жывуць жартаўнікі
І ў Курасоўшчыне, і ў далнім краі,
Бо ў дні любя і ва ўсе вякі
Не на багоў, на Вас, жартаўнікі.
На Вас адных — жыццё надзею мае...

Сава ж з вяскоўцам век свой прабылі.
А ў блізкай блізкасці ці мелі сітрыту?
Хто ведае, апроч самой зямлі
І неба, што ва ўсе часы былі
Хаўруснікамі пэўнымі нябыту.

АДАМ НЯДЗЕЛЬКА

Паэма

З чаго мне, чорт пабірай,
пачаць?

У. Караткевіч.

Чорны замак Альшанскі

І драбязга гняце, і веліч —
З чаго пачаць? Ва ўсім — туман.
Пра тое думаў Караткевіч,
Свой пачынаючы раман.

І мне таксама дбаць пра тое,
З чаго пачаць...

І я хачу
Сваёй паэмкаю малою
Цікавым стацца чытачу.

Чытач, цябе не дагукацца
Па нашым часе, але ўсё ж
Не проста так цікавым стацца,
Як вераб'ю базарны грош,—

Хачу, каб ты ў маім героі
Сябе пабачыў...

І мяне
Шчэ больш упэўніў, што дурное
Як горб нябачны на спіне.

Хваробы гэтае сімптомы
На кожнай вуліцы,

Зірні —

Ва ўладзе выпешчанай стомы
Марнеюць душы дзень пры дні.

Дык вось, акрыўшыся цытатай,
Займеўшы тэму не па благу,
Ступлю два крокі і ў акно
Зірну — надвор'е там якое?

Пачну з надвор'я, бо яно
Заўсёды побач, пад рукою,
І ахвяруе рытм настрою
Майму галоўнаму герою —

У Мінску холадна было,
У размаітасці наклеек
Вітрынаў гастронамных шкло
Блішчала незвычайна неяк.

Хоць незвычайнага ані:
На шкло наклеплены плакаты,
Гарэў неон, і ў тым агні
Стаялі слупкі таматы.

Недэфіцытны неслі сцяг
Алей, і маргарын заўсёдны,
І крупаў застаялы пах,
І селядцовы дух нязводны.

І ўсё ж, герой мой дарагі,

Далёкі ад выскоў цынічных,
Прамовіў: «Выбар небагі
І выгляд у вітрын нязвычны...»

Лайдакаваты абармот
Зусім на яву не зважае,
Адно з кішэні бутэрброд
Дастаў і зноўку прамаўляе:

«Які нязвычны рух таксі
І незвычайны грук трамвайны,
І бутэрброд, што сам ясі,
Не проста смачны — незвычайны.

І манекены ў негліжэ,
І літары СБ па пральні,
І нават літары МЖ,
І сам замок на прыбіральні.

Ах, Мінск! І што ні прамільгне —
Ты ў кожнай рысе неаспрэчны,
Не тое што абрыдлы мне
Заштатны горад Маладзечна».

Сказаўшы гэта, поўны рот
Перакрыўіў — аж зніклі словы!
Нібыта ў цемры бутэрброд
Глынуў з мяшэчкам папярковым.

Ажно прыцішыўся вакзал,

І толькі ветрычак пранізлы
Пад палітончык падлязаў,
Пад халасцяцкую бялізну.

І ён падумаў пра цяпло,
А гэта значыць пра кілішак,
У Мінску ж холадна было,
Калі ён з электрычкі выйшаў.

Заўжды, калі бываў жадзён
Раптоўпай кроплі пры нагодзе,—
То стукаўся ў «Мядуху» ён
Альбо ў «Каханую» заходзіў.

З уяўнай стомай на ілбе
І з нейкім напускным сарказмам
Ён адпаведнае сабе
На халасцяцкія заказваў.

«Цяпер не той разгон піццю
І мерка, нібы хвост авечы,—
Сто грам на рукі, і.. адзюю,
І болей не нальюць за вечар.

Ды ўсё ж і гэтыя сто грам
Не костка, кінутая Лыску,—
Нектар, дарованы багам,
Бо яны выпітыя ў Мінску.

Ах, Мінск! Ты праз усе вякі

Жаданым будзеш як сталіца...
І гэта ж трэба, сум які,
У Маладзечне нарадзіцца.

Як далей жыць з бядой такой?»
...Адкажа столік у «Мядусе».
І так праз хвілю мой герой
Зноў у «Мядусе» апыпуўся.

Пакуль са стомай на ілбе
І саркастычным тым плюмажам
Ён адпаведнае сабе
На халасцяцкія закажа,—

Я шчодро гушчы чарпяну
З яго біяграфічнай місы,
Складу, пашкрэбаўшы па дну,
Партрэт да канчатковай рысы,

Анкетнай форме волю дам,
Яе дакладнасці надзейнай...
Дык вось, імя ў яго Адам,
Адам па прозвішчы Нядзелька.

Узрост паважны — сорок год,
Але ж і дня не быў жанаты,
Прафесія — рахункавод,
Жыве з зарплаты да зарплаты.

Была вучоба, інстытут,

Было бадзяжнае юнацтва
І без клопотаў і пакут
Жаданне ў Мінску прاپісацца,—

Кватэра каб, работа каб...
І каб з тых розных «каб» і «кабак»
Кішэня поўнаю была б,
Як люмпены гавораць, бабак.

Стаялі дні, калі «сто грам»
Маглі да літра разрастацца,—
І цешыўся жыццём Адам,
Як цацкай, бразгацеў юнацтвам.

Праз гэта, інстытут, бывай,
Бывай, жаніцьба з Евай мінскай,
І Маладзечна, родны край,
Паўстаў адвечнаю прапіскай.

І там штодня «няшчасны» ён
Да дробных клопатаў прыкуты,
Няўдачнік, і такіх мільён,
Як школьнік скажа, вальтанутых.

Пад баязлівасці луской
Недатыкальныя персоны
Дрыжаць за свой адзін пакой
І халасцяцкія кальсоны.

А каб не цёк жыццёвы пыл

У нлыні нуднай, аднастайнай,
То кожны з іх на свой капыл
Гуляе ў гульні розных тайнаў.

Хто спасцігае тайну Дзэн,
А хто над акультысцкай вазай
Дух выклікае, нейчы цень,
Пад спорны плёхат унітаза.

Таўкуць у ступцы драбязу,
І што ні макаўка — падзейка!
І любяць хмельную слязу,
Як мой герой Адам Нядзелька.

Глядзяць, як на шэдэўр Лежэ,
На манекеннае зіхценне,
І кожны гузік, і манжэт
Для іх чарговае здзіўленне.

І што ні ёсць — прагрэс, рэгрэс,
Таксі, трамваі, магазіны
І цень Чарнобыльскай АЭС —
Усё ім пералік адзіны.

Вазон у шчыліне гардзін
І той, як дзіўная раптоўнасць,—
Дык вось, герой мой не адзін,
І ў тым уся яго каштоўнасць.

...«Бяду» прыцішвае Адам,

На стол успёршыся з рукамі,
Ён загадаў сабе сто грам
І п'е маленькімі глыткамі.

Адам нырае ў мутны сон,
У цеплыні вандруе млечнай,
Ды ўрэшце схамянецца ён,
Назад паедзе ў Маладзечна.

Але ў наступны выхадны
Прыедзе зноў і без утомы
Ён будзе славіць, хоць бы хны.
Кавярні ўсе і гастраномы.

І зноў дастане бутэрброд,
І стукнецца ў шынок той самы...
«Бяда, бяда — мне сорок год.
А ў Мінску я не прапісаны».

Парой любой і днём любым
Ён поўны дробнаю турботай,
Каб толькі ў Мінску, у адным.
Нядзелі бавіць і суботы,—

І з халасцяцкае туті
Пазіркаць на мінчанак ласа.
Адам, герой мой дарагі,
На глупствы не шкадуе часу.

У чым ягоная бяда,

Зусім не цяжка здагадацца.
І мне шкада яе, шкада
Душы — пад стрэшкаю лайдацтва.

У свае поўных сорок год
Душа і думаць не гатова,
Што ёсць зямля, што ёсць народ.
Што беларуская ёсць мова,—

Якою пішуцца радкі
Паэмкі гэтае малое...
І што тут сталася віною
Таго, што стыль яе такі —

На злыя кепікі багаты?
Адкажа: «Аўтар вінаваты,
І твор пачаў ён, смех які,
Як шчыры графаман — з цытаты...

Мяне ўшчувае і грызе,
А ў вёску ж не схацеў падацца
І абабіў парогі ўсе,
Каб толькі ў Мінску прапісацца.

Праз цешчу, толькі праз яе,
Выгоды ўсе да аднае
Займеў — пасаду, лыжку, міску
І ў Караткевіча прапіску.

Таму без клопатаў-турбот,

Вядома, думаць ён гатовы,
Што ёсць зямля, што ёсць народ,
Што беларуская ёсць мова...»

Чытач, пакуль Нядзелька мой
Дае мне водпаведзь такую,
Я развітаюся з табой,
Цябе ад лішняга ўратую.

Даруй, чытач, за страту часу
І за ідэю выбачай:
Адам — твой брат, ды за абразу
Ты гэта, браце, не прымай.

І маладзечанцаў сардэчна
Прашу прабачыць, што Адам
З майго дазволу Маладзечну
Ярлык заштатнасці надаў.

Ваш горад, зрэшты, выпадкова
З'явіўся у радкі мае —
Не дзеля нейкае высновы,
А дзеля рыфмы аднае.

* * *

А ці многа ў нас цярпення?
А ці мудрасці дасолі?
Рэстаўрацыя сумлення
Адбываецца паволі.

Што не хутка — дзякуй Богу!
Маем час падумаць дбала,
Каб на гэтую работу
Нам хапіла матэр'ялу.

* * *

Калі дзяржава хлусіць —
І чалавек тады
Хлусіць, вядома ж, мусіць,
Ды толькі не заўжды.

Маленькі і няшчасны.
На свой падобны час,
Памыліцца не раз ён,
Падмане многа раз.

З'яднае і ўмацуе
Уласнаю рукой
Сваю хлусню малую
З вялікаю хлуснёй...

І ўсё ж ён пераможа
Падманны рух і спех
І спыніцца, дай Божа,
Таму што — чалавек!

Былой хлуслівай славе
Сцягі не дасць узвіць
І холадна дзяржаве
У вочы паглядзіць.

* * *

Не хацеў бы я нічога,
Толькі б раз убачыць Бога,
Толькі б раз у вочы Богавы зірнуць.
Што ў іх — поспех? перамога?
Ці звычайная знямога?
Ад якой не варухнуцца, не ўздыхнуць.

Пацяшэнне з нашай волі?
З хлеба нашага і солі?
Ці спагада нашай долі існуе? —
Нашай песні, нашай хаце,
Нашай бедненькай зарплаце.
Што адразу нам памерці не дае.

Разуменне нашых бедаў
І няпэўных нашых ведаў
І ні ў тым вось, і ні ў гэтым, і ні ў чым.
Мы крычым, калі магчыма,
Не магчыма — дык маўчым мы.
Так да смерці то крычым, а то маўчым...

Хто ж у гэтым віпаваты:
Нашы мамы, нашы таты?
Самі мы? Ці ўсё яны — кіраўнікі?
Вінен Бог адзін, няйначай,
І таму яго не ўбачыш
Ні ў бінокль, ні ў тэлескоп, ні з-пад рукі.

Ён высока, ён далёка,
Ён схаваўся ад папрокаў —
Душы нашыя пакінуў назаўжды.
І ў краіне-агародзе
Густа палыны ўзыходзяць,
Сохнуць вёскі і буяюць гарады.

Лёс такі — адна дарога,
Камянёў на ёй замнога,
І ніяк з дарогі гэтай не звярнуць.
І не хочацца нічога,
Толькі б раз убачыць Бога,
Толькі б раз у вочы Богавы зірнуць.

ДЛЯ ЎСІХ

Такой трагедыі не ўбачыць грэку,
Такіх дзівос і ў Бібліі нямаш...
Будоўлі веку — у будоўлі здзеку
Ператвараліся пад бравы марш.

Пераўтварэнняў тых было багата,
Камю такую і не сніў чуму...
У турмы — хаты, адвокаты ў каты!
І зразумела мне цяпер, чаму

Ніхто не дапаможа Карабаху,
І мёртвыя не ўстануць за жывых —
Старая плаха стала вечным страхам
Для ўнукаў і для праўнукаў. Для ўсіх.

* * *

Ах, тупасць... Плесень? Ці іржа? —
Адно імкненне —
Была б заглушана душа
Хоць на імгненне.

За гэты міг усё зрабіць
Дурніца рада —
Вяроўкі віць, вучыць, як жыць,
Пісаць даклады...

* * *

Вучыла дзяржава красці
Не толькі — гайкі, цвікі
(Што можна ў кішэню пакласці),
А цэлыя цягнікі.

Настаўніцай клапатлівай
Брала па сотні гадзін,
І вучні яе надзіва
Слухмяныя як адзін.

* * *

Саступі, дзяржава, чалавеку,
У спакоі жыць дапамажы,
Праз тваю жалезную апеку
Пляма страху на яго душы.

На калені стань ты без вагання
Перад ім, ніжэйшым ад блыхі,
І прасі да скону дараванне
За свае нялёгкія грахі.

* * *

Адзін пая, другі сапе —
Працуюць творчыя натуры
Не для культуры, для сябе,
Але ж выходзіць для культуры,—

Бо ж ёсць нядрэнныя тамы,
Карціны, фільмы і браштуры...
Няўжо й Купала, як і мы,
Таксама не дзеля культуры?..

АДЛЕГЛАСЦЬ

Была напачатку дарога,
Пасля з'явіліся колы...
Цікава, але адлегласць,
Увасобленая ў дарозе,
Не заўважыла колаў дагэтуль.

І як яе не скарачаюць
Наіўныя круглыя колы,
Яна ж усё тая — з блакітам
У цёмнай крыві, з каранямі
І з мараю жыцця у Парыжы.

ПАЭТ І ВАНДРОЎНЫЯ АКЦЁРЫ

Нас цікавіць паэт, ягоная адпаведнасць прыродзе, гісторыі, і цікавяць разумовыя вытокі мастацкага мыслення.

Каб пазбавіцца ад уяўна літаратуразнаўчай і ўяўна артыкулярнай сур'ёзнасці, ператворымся ў вандроўнікаў, ступім на бесклапотныя сцежкі рамантычнай адвольнасці, бо ўжо рухаецца да нас вандроўны тэатр — увасабленне юнага, наіўнага мастацтва, што забылася на такія важкія рэчы, як час і межы дзяржаў.

Па-над будай вандроўнага тэатра ў традыцыйна-сіняй прастрані адбываецца дзея — чародкі аблачынак, узгадаваныя вятрамі ўсіх мацерыкоў, акіянскімі хвалямі і рачнымі плынямі, сваёй незалежнай ад чалавека прысутнасцю ўслаўляць гармонію зямлі і неба. Акцёры ўспрымаюць дасканалыя рухі, разгадваюць псіхалогію вобразаў нечаканай дзеі, захопленыя, плешчуць у ладкі прастрані, бо ператварыліся ў глядачоў. Мусіць, у такія хвіліны і ствараецца залаты круг мастацтва, калі творца адначасова з'яўляецца глядачом, а глядач — творцам.

Трэба сказаць, што на сценах буды па розныя бакі месцяцца «анёл» і «д'ябал». Стомленыя выступленнямі і бясконцымі вандроўкамі, акцёры, пэўна, забыліся на

старанна вырабленую з каляровых лапікаў сімволіку, хоць у сваёй працы падсвядома карысталі яе штодня. Яны неслі да людзей «анёльскае» бачанне свету, стваралі на часовай сцэне вечныя стасункі дабрыні і згоды, тым самым адмаўляючы «д'яблу», усім варункам ягонага пеклавання. Відавочна, што акцёры вандроўнага тэатра таксама — паэты. Яны не схільны лічыць сябе паслядоўнікамі Шэкспіра, бо свет ім бачыцца гарманічным, адчуванні іхнія не пакутуюць ад ваяўнічай прысутнасці антыхараства. Яны не здольныя ўбачыць ні ў людзях, ні ў прыродзе вар'яцкіх зрухаў і нечаканасцей, што разбураюць суладдзе. Яны вандруюць па краінах і стагоддзях, пакепліваюць з часу, захапляюць глядача сваім казачным мастацтвам і вучацца гармоніі ў вечнага руху аблачынак у небе Алабамы альбо Палесся. Іхняй паэзіі не стае скразнога псіхалагічнага бачання і тонкай іроніі.

Калі ўпершыню пачуліся радкі: «...на кроне ў высі яснай не аблачынак белы пух — дзярэ анёла ястраб», ім было дзіўна бачыць свае ўлюбёныя вобразы ў руху распаду і новага вонкавага пераўтварэння. Не, пачутае не адмаўляла гармоніі, блізкай да выразна-псіхалагічнага ўспрымання быцця. Маецца ў пачутым роднаснае вандроўным акцёрам пакепліванне з часу, а таксама прадбачыцца вольны рух-імкненне па краінах і стагоддзях.

Невядома ім, калі напісаліся радкі, што глыбінёй сваёй дапасаваны да ўсіх напрамкаў прасторы і часу. Вядома толькі, што дабрыня — ўсёабдымная і ўсёісная, мае вечную патрэбу дзяліцца да бясконцасці, каб да кожнага дайсці, каб кожнага сагрэць. Яна ахвяравана зямлі як неабходнасць і сама здатна да ахвяравання. Гэта яе дзярэ ястраб-д'ябал, таму згаданы імпрэсіяністычны малюнак дакранаецца да трагічных вышыняў, каб існаваць у нашай свядомасці рэальным болем. Вандроўным акцёрам будзе ставаць творчай шчырасці і жыццёвай трываласці, каб таленавіта скарыстаць пачутае на сваёй часовай сцэне пад небам Алабамы ці Палесся.

Мастацтва — няўрымслівае і прагнае, як рух акіянаў і рэк, што даюць жыццё і такой звычайнай з'яве, як воблакі. Мастацтва заўсёды рухомае і зменлівае. Толькі ў адным сваім запавеце яно пастаяннае — любіць чалавека, які заслугоўвае любові. Так, мастацтва заклікае любіць людзей, менавіта вартых любові, і толькі ў гэтым яно супярэчыць хрысціянскай філасофіі.

Паверым слову паэта, а больш таму, што сваім жыццём паэт адпаведны любой нечаканай праяве свету.

Паэт знаходзіць сябе ў пэўным часе і сярод пэўнага народа. Ён імкнецца да гістарычнай пэўнасці і, каб выявіцца

найдастаткова, прамаўляе да нас — досыць уяўнай вандроўкі па-над часам, ушануем межы дзяржаў і стагоддзяў.

Згодзімся і пойдзем услед паэту.

Хай праляжа шлях для нашага тэатра, да прыкладу, па рускіх балетах другой паловы дзесяцігоддзя.

Што гэта была за эпоха і якая падзея найбольш паўплывала на фармаванне сацыяльнага аблічча таго часу?

Рэжысёр Р. М. Козінцаў пісаў: «У... 60-х гадах яшчэ чутно водгулле гармат Севастопаля».

Праявы гэтага трагічнага водгулля няўдалай для Расійскай імперыі Крымскай вайны, цягліся і ў наступныя дзесяцігоддзі. Паэт, захоўваючы метафарычную адпаведнасць гісторыі, стварае ў паэме «Вецер з Волгі» экспрэсіўны малюнак: «Мядзяных сонцаў кроплі зграбае ў шапку з пліт аслеплы ў Севастопалі хрыпаты інвалід».

Несумненна, гэта выдатнае вобразнае выяўленне часу. На паверхні — думка пра дзяржаву, якая ператварыла свайго абаронцу ў жабрака; у глыбіні ж — кропка сутыкнення «анёлавага» падзення з «д'яблавым» узлётам. І на вандроўнай сцэне павінны ўвасобіцца вобразы той паэтычнай глыбіні. Наіўныя вандроўцы мусяць развітацца з адцягнёнай сімволікай, што месціцца на сценах іхняй буды, і ў сваёй творчасці выявіць паглыбленыя псіхалагічныя

связзі паміж супрацьлеглымі асновамі жыцця. Да гэтага заклікае паэт, ягоная метафарычная адпаведнасць гісторыі.

Мы наўмысна больш не бярэмся цытаваць, пакідаем вандроўным акцёрам магчымасць самастойнага пошуку іншых цытат, патрэбных іхняй стваральнай волі. Але мы ўпэўнены, што нагадалі пра асноўнае.

Яно, асноўнае, выказвае сябе ў празе заўсёднай нечаканасці.

І пакуль яшчэ вандроўная буда не знікла з вачэй, пакуль яшчэ ў нашай памяці не спынена спрэчка дзвюх супрацькутных істот — «анёла» і «д'ябла», падумаем пра паэзію як пра памяць і пра тое, што ў паэзіі час існуе адразу ў трох метафізічных кірунках, ствараючы новыя прасторавыя каардынаты — памяць мінулага, памяць сённяшняга і памяць будучага. Мусіць, адсюль і вынікае, што паэзія — рэч універсальная і вечная, бо не менш за мінулае дбае і пра будучае.

Прыгадваючы нешта цікавае са свайго мінулага жыцця, нельга ўлічыць усе дэталі той ці іншай падзеі. Памяць не ўсё захоўвае, а то й свядома прыхоўвае непажаданыя з'явы, бо ад іх нам сёння сорам і неспакой. Тады пачынае сваю неахопную працу фантазія. Мэтаімкнёны стасунак фантазіі да ўласнага на паперы слова і ёсць мастацкае мысленне.

Сталеючы, пра тое дбае юнае найўнае

мастацтва, пакалыхваючыся на дрогкіх колах вандроўнага тэатра.

ВЕРШЫ-ЗОНГІ СА СПЕКТАКЛЯ «ДРАКОН» ПАВОДЛЕ АДНАЙМ ЕННАЙ П'ЕСЫ Я. ШВАРЦА

Мікалаю Пінігіну

УСТУПНЫ ЗОНГ ЛАНЦЭЛОТА

Шмат блукаў я, шмат хадзіў я.
Зведаў цудаў незлічона,
Але тут — краіна-дзіва
За жалезнаю заслонай...

Што за дзіўная карціна
На шляху маім паўстала?
Мне такой яшчэ краіны
Сустракаць не выпадала.

ГАРАДЖАНЕ СЛАВЯЦЬ ДРАКОНА

У кожным з нас жыве Дракон,
І з год малых да скону
Для нас — вышэйшы ён закон,
Вышэй няма закону!

Ён больш святы за ўсіх святых.
Падобны на ікону.
За кожны свой пражыты міг
Мы ўдзячныя Дракону.

Пазбавіцца, Бог барані,

Ягонага палону!
І мы спрадвеку дзень пры дні
Адданыя Дракону.

Жывём, сябе выдаючы
За мокрую варону
І штохвіліны пеючы
Хвалу і чэсць Дракону.

Нас выратуе ад бяды,
Наладзіць абарону,
Праз тое — молімся гады
Мы роднаму Дракону.

Душой аздобілі сваёй
Драконаву карону.
Хай што ні ёсць — абы спакой!
І ўсё, што ёсць,— Дракону!

У кожным з нас жыве Дракон,
І з год малых да скону
Для нас — вышэйшы ён закон,
Вышэй няма закону!

ДУЭТ ЭЛЬЗЫ І ЛАНЦЭЛОТА

Л а н ц э л о т
Душа прадчувала святло,
І тое святло, нібы крылы,
Мяне да цябе прынясло...

Э л ь з а

Як гэта цудоўна, мой мілы.

Л а н ц э л о т

Я ўпарты — бяда не сагне.

Калі ж не ўхілюся ад згубы,

Прашу, не забудзь пра мяне...

Э л ь з а

Ніколі, ніколі, мой любы.

Але шчасце нас абміне,

У рэках далёкіх патоне...

Навошта — ці скажаш ты мне —

Я жыць пачала пры Драконе?

Л а н ц э л о т

Не трэба адчаю, прашу,—

Мы будзем шчаслівыя, вер мне!

Э л ь з а

Адкуль? Калі сее ў душу

Бязвер'е атрутнае зерне.

Л а н ц э л о т

Адкуль ты пытаеш? З нябёс!

Там болей не будзе Дракона,

І сонца асвеціць паш лёс

Сваёй чысцінёй незамглёнай.

ЗОНГ МУЗЫКАНТА-МЕТАЛІСТА

Я — майстар музычных спраў.

Сабою не буду хваліцца.

Я доўга цябе чакаў

І верыў — ты прыйдзеш, рыцар.

І зараз не я адзін.

А просім мы ўсе з паклонам:

Нянавісць сваю збудзі!

Дракона забі! Дракона!

Мы сталі ніжэй травы.

Цішэй за ваду мы сталі,

Згубілі свае правы —

Свабоду у нас укралі!

Таму — і не я адзін,

А просім мы ўсе з паклонам:

Нянавісць сваю збудзі!

Дракона забі! Дракона!

Не грэбуй зброяй маёй.

У струнах павучых зроду

Жыве пераможны бой —

Вярні нам назад свабоду.

І помні — не я адзін,

Прасілі мы ўсе з паклонам:

Нянавісць сваю збудзі!

Дракона забі! Дракона!

АДКАЗ ЛАНЦЭЛОТА МУЗЫКАНТУ

Што накіравана мне?
Пра сябе падумаць? Не!
Пра нябёсы лепей, што нясуць душы
спакой.

Дай жа, Божа, сілу мне
Пра сябе не думаць, не!
Дай жа, Божа, сілу і вядзі мяне на бой!

ЗОНГ ЛАНЦЭЛОТА ПАСЛЯ БОЙКІ З ДРАКОНАМ

Я перамог. Дракон забіты.
Нябыт сатрэ яго сляды.
Непадуладная нябыту,
Свабода вернецца сюды.

Я недарэмна ў бойку рушыў.
Няхай памру ад цяжкіх ран,—
Але выпростваюцца душы,
Страх пакідае гараджан.

І з горкім каяннем на твары
Праклёны шле сабе народ:

«Навошта цешылі пачвару?
Кармілі злыдня столькі год!
Якія подлыя ў нас душы

І баязлівыя к таму ж!
І гіпуў смелы, гінуў дужы
Праз баязлівасць нашых душ.
Пажыўшы ў гэткім перапудзе,
Паразумнелі б камяні,
А мы не камяні, мы — людзі!
І нам без розуму ані!
І без Дракона, без прыгнёту
Жыццё на новы пойдзе лад —
Дык слава, слава Ланцэлоту!
Асілку, рыцару — віват!»

Шкада, што гэтае прызнанне
Я чую па дарозе ў рай...
Бывай, жыццё, бывай, каханне,
І, Эльза мілая, бывай.

Ты прысвяці сваю малітву
Таму, хто ўсе шляхі схаdziў,
Дракона выклікаў на бітву,
Забіў яго і сам спачыў.

ГАРАДЖАНЕ СЛАВЯЦЬ БУРГАМІСТРА

Было жыццё, нібы турма.
Было ярмо прыгону.
І вось таго ярма — няма.
Анафема — Дракону!

Мы не маглі, мы не маглі

Спакойна спаць і есці.
Нам дэмакратыю далі
Чаканую нарэшце.

Які святочны краявід —
Налева і направа.
Дракону подламу — нябыт!
А Бургамістру — слава!

Ён з намі быў, ён нас любіў
І нават пад уціскам
Не проста Бургамістрам быў,
А антыдраканістам.

Не проста т а к у час бяды
Прагнаў пачвару з трона,
А назаўсёды, назаўжды
Ён зваяваў Дракона.

Галовы страціла свае
Пачвара-недарэка.
Мы сёння славім не яе,
Мы славім — чалавека.

ЗОНГ ЭЛЬЗЫ ПЕРАД ШЛЮБАМ

Усё — і спакой, і адчай —
Табе ахвярую, мой Божа,
А ты мне ўзамен абядай,
Што гэтыш няшчасным паможаш.

А ты мне зрабіць абядай
Відушчымі іхнія вочы
І ўсе спадзяванні на рай
Нічым у жыцці не азмрочыць.

Ты гордасці іх навучы
І смеласці непераможнай.
Любоў, як дачку, заручы
Ты з горадам гэтым, мой Божа.

У душы глухія зірні,
У сэрцы — таксама ж такія...
Да роднае мовы вярні
Ты гэтыя душы глухія.

Не проста ты мне абядай,
Што зробіш усё і паможаш,
Працу цябе — розуму дай,
Вярні іх да памяці, Божа!

ГАРАДЖАНЕ СЛАВЯЦЬ ЛАНЦЭЛОТА

Мы будзем ведаць з году ў год,
Таго забыць не зможам,
Што толькі рыцар Ланцэлот
Сапраўдны пераможац.

На вочы бачылі свае,
Як можна і натхнёна
Галовы ўсе да аднае

Ён пазбіваў з Дракона.

Мы б самі гора не звялі,
Калі б не меч ягоны.—
Мы па-ранейшаму жылі
І славлі б Дракона.

І што хавацца нам. калі б
Не уваскрос так быстра —
Мы па-ранейшаму жылі б
І славлі Бурмістра.

Ён уваскрос, ён уваскрос —
Вярнулася свабода.
Замілаваныя да слёз,
Мы славім Ланцэлата.

Не толькі мы, а кожны звон
Яму вітанне зложыць,
Бо толькі ён, бо толькі ён
Сапраўдны перамогац.

ЗАКЛЮЧНЫ ЗОНГ ЛАНЦЭЛОТА

Не трэба вар'яцтва! Вы чуеце?.. Не!
О, тупасці вашай нішто не скране.
Вы думаць не хочаце! Кожны — глухі!
Вам слых не патрэбен і нават мазгі!

Так жыць немагчыма, як вы жывяце...

Жыццё без свабоды — ужо не жыццё!
Вы тварам — героі, душою — рабы!
Дзе пуга, дзе ганьба — там вашы гарбы!

Вы быдла! Не людзі! Ваш розум патух.
Патрэбен вам хлеб і патрэбен пастух.
Стапталі сябе і за вашай душой
Ні веры сваёй і ні мовы сваёй.

Вам цёпла, вам добра ў адной чарадзе.
Вы — маса, якую не ўбачыш нідзе...

Пра што я? Каму я? Навошта? Хоць плач...
О, Божа, даруй мне.
О, Божа, прабач.

НА РАДЗІМ Е ЦІЛЯ УЛЕНШПІГЕЛЯ

Наведаўшы Бельгію, Вы зразумелі — гэта краіна, якая не экзатычна здзіўляе, а проста запамінаецца. Так запамінаецца турысту невядомае, што раней было вядома з чужых, а цяпер ужо і са сваіх уражанняў. Так запамінаецца паэту апошні сапраўды святочны момант перад з'яўленнем адзіна патрэбнай метафары. І, пэўна ж, так запамінаецца дзіцяці казка пра добрых, таемных чараўнікоў.

Зрок болей за пачуцці наталяецца паэзіяй чужых вуліц, дамоў, краявідаў. Пачуцці на чужыне спяць, сцвярджаеце Вы, а вочы стамляюцца. Іх стамляе архітэктурная панарама, што ўвесь час мяняецца. І такім, што кроку зменлівым, Вам убачыўся Брусель.

Здаецца, што бельгійская сталіца не мае аднолькавых будынкаў. Нібыта яна пазбаўлена хваробы стандартнага дойлідства і хаатычнай планіроўкі. Горад занадта эканомны і быццам спружына, падціснуўся да апошняй магчымай рыскі, каб вызваліць месца вітрынам, рэкламам і аўтамабілям. Нават вадасцёкавыя трубы схаваліся ў сцёпы, а Каралеўскі пляц такі маленькі, што аўтамабілям дазволена ездзіць па трамвайных пуцях.

Будаўнічыя альбо рэстаўрацыйныя пляцоўкі зусім мініяцюрныя. За невысокім драцяным плоцікам, што абвешаны

папераджальнымі чырвонымі лямпачкамі, убачыце двух-трох рабочых у жоўтых каскетках, адзін экскаватар і чырвоную цэглу, складзеную ў грацыёзныя стаўбункі і загорнутую ад дажджу ў цэлафан.

Зрэшты, больш чым мільённы Брусель не такі ўжо й мініяцюрны і шмат у чым аднолькавы. Але ён так густа аздоблены рэкламнымі шчытамі, што вельмі лёгка падмануцца на «архітэктурнай» арыгінальнасці амаль кожнага дома.

Дзіўнае тое, што брусельская «арыгінальнасць» ствараецца даволі неарыгінальнай у сваім шматлікім тыражыраванні рэкламай.

Мяркуйце самі.

Фірма Jupiter, шануючы дух камерцыі і свайго руплівага караля Гамбрынуса⁵, паразвешвала па ўсім Бруселі і па ўсёй краіне шыльды са сваёй назвай. І дзе б Вы ні апынуліся, на які мур альбо дах ні зірнулі б, абавязкова прачытаеце — Jupiter. На вялізных блакітных шчытах убачыце ўзбуйненна прыгожага юнака, які з асалодай п'е піва з доўгай шклянкі, на якой таксама месціцца надакучлівая назва фірмы...

Без аніякага перабольшвання можна прыйсці да звышэмацыянальнай высновы, што рэклама — самая нахабная істота ў свеце. Рэклама баіцца застацца без увагі нават на адно

⁵ Казачны фламандскі кароль, вынаходнік піва.

імгненне, таму імкнецца захінуць сабой неба, зямлю і Ваш добры настрой. Яна кідаецца ў вочы і тады, калі яе не хочаш бачыць. Рэклама не любіць стандартных фарбаў, памераў, шрыфтоў, кампазіцыі. Яна заўсёды хоча быць незвычайнай, хоць мэту мае самую будзённую: знянацку захапіць пакупніка і завалодаць ягонымі грашымі. Рэклама ведае, што яна патрэбна кожнай рэчы — ад парнаграфічнага альбомчыка да шкарпэтак, таму ўлада яе над чалавекам бязмежная. Яна падпарадкавала сабе свядомасць гандляроў і набыла характар татальнасці. Татальная рэклама самазадаволеная выгульваецца па нязводнай пашы радыё і тэлебачання, часопісаў і газет, па ўсіх мурах і падмурках. Яе ласкава-драпежлівае аблічча вытыркаецца з-пад кожнага даху, памахвае сваім ліслівым хвостом з кожнай шыльды і вітрыны. Гэтая істота ўвасобіла ў сабе найвышэйшую ступень эгаізму, бо карыстаецца ў гутарцы з Вамі толькі займеннікам «я». Для маленькай Бельгіі і для Бруселя, што — памятаеце — нагадвае сціснутую спружыну, такая лексічная эканомнасць прымальная.

Татальная рэклама не мае і кроплі падабенства з рэкламай спакойнай, гутарковай. Той рэкламай, якой часам карыстаемся мы, калі даведваемся пра нейкую рэч, нібыта паміж іншым, за той жа ранішняй шклянкай чаю...

Не, ніякага спакою, ніякай гутарковасці,

адзін толькі крык: «Я!»

Што Вас, найўнага турыста, можа выратаваць ад гэтага крыку?

Перш за ўсё само брусельскае надвор'е — з пяці дзён тры абавязкова будзе ліць дождж. Тады адпначывайце сабе ў гатэлі альбо пе вылазьце на слоту з аўтобуса, і рэкламныя фарбы страцяць палову сваёй нахабнасці.

Дождж звычайна прыпадае на раніцы, а вечары у Бруселі надзіва цёплыя, спрыяльныя для шпацыру. Дык вось, калі Вы дазволілі сабе вячэрнюю праходку, тады пільнуйце свой абутак. Пад ногі будуць трапляцца чорныя цэлафанавыя мяшкі, пад самую гічку напакаваныя смеццем. Смецце і скрынкі з пабітым шклом (паколатае шкло бельгійцы не выкідваюць на агульны сметнік, складаюць асобна) з Бруселя вывозяць толькі тры разы на тыдзень. Таму па некалькі дзён чорныя мяхі ляжаць на вузенькіх тратуарах, замінаюць хадзе.

І яшчэ адна перашкода чакае Вас на брусельскіх тратуарах. Як і ў кожнай сталіцы, тут таксама шмат сабакароў. Вечарам яны выгульваюць сваіх хвастатых пестуноў, і тыя, ачмурэлыя ад гаспадарскай увагі і бензінавых пахаў, шчодро ўгнойваюць брук. Добра трэба глядзець на дол, каб, крыў божа, не ўсунуцца ў «духмяную» пастку...

Нават самаму рамантычнаму паэту

сучасны Брусель не ўявіцца рамантычным горадам.

Некалі ў паветры не таўкліся бензінавыя хмары, і можна ўявіць, як у тыя неаўтамабільныя часы Брусель уздымаўся ў неба. Чыстая сінява песціла царкву святога Аўгустына і святую Капэлу, дзе пахаваны Брэйгель-Сялянскі, гатычны храм пад дзіўнай назвай Маленькі пясок і сабор святога Агудулы, на цяперашнім уваходзе якога маецца шылдачка з сабакай, перакрэсленым чырвонай рыскай. Горад імкнуўся ў палёце-сненні да сваёй абсалютнай незалежнасці ад цяжару і бруду.

Сёння таго палёту не ўбачыце, бо старавечныя вуліцы і вулкі Бруселя невымерна пацяжэлі. Мільённатонны аўтамабільны баласт наўекі прыціснуў бельгійскую сталіцу да асфальтавага долу. Кіламетровыя аўтамабільныя чэргі аблыталі горад карункамі гумавага колаў. Гэтыя «карункі» карыстаюцца большым попытам, чым сапраўдныя. Дарэчы, славытыя брусельскія карункі, нягледзячы на страту шырокага пакупніка, усё яшчэ дорага каштуюць. На маленькую кішэнную хустачку, аздобленую імі, трэба выдаткаваць каля 600 франкаў...

Уздоўж тратуараў цягнуцца суцэльныя аўтамабільныя платы. У любой частцы горада, на любой плошчы Вы пераадолюеце іх, як некалі ў дзяцінстве, праз выратавальныя

шчыліны. У платах павінны быць шчыліны.

Гэта аксіёма, як і тое, што плот можна зрабіць і з такога прыдатнага матэрыялу, як легкавыя аўтамабілі.

Брусель перанасычаны аўтаплатамі. На іх не сушацца глечыкі і не апускаюць свае кароны сланечнікі. На іх набягаюць запрашальныя агні парнаграфічнага кінатэатра «Парыж», што ў цэнтры горада, і кладзецца пыл вуліцы Амерыканскай, на якой В. Арта ўпершыню ў Бруселі пабудаваў дом у стылі мадэрн. І кожнай раніцы Ваша здзіўленне люструецца ў гэтых шыкоўных платах, якія з абодвух бакоў шасэ дэ Монс шчыльна падступаюць да ўвахода гатэля, дзе Вы жывяце — гатэля пані Ван Беле.

І калі б Вам, як рэжысёру, прапапавалі б у Бруселі паставіць «Сляпых» Метэрлінка, то Вы нічога лепшага і арыгінальнага не вынайшлі б, як размясціць дзеючых асобаў п'есы на аўтамабілях... І вось яны, сляпыя, напалоханыя, што нечакапа знік святар, іхні павадыр, шукаюць яго, пад'язджаюць адно да другога, сутыкаючыся металічнымі і гумовымі бамперамі. І адчай у такім становішчы не паменшыцца, наадварот. праз нейкі момант набудзе межы агульначалавечай катастрофы. Бо, седзячы ў машыне, немагчыма да святара дакрануцца рукамі, каб зразумець, што ён памёр і што ў ягоны нерухомы аўтамабіль б'юцца ўсе астатнія.

На тратуарах каля кожнага аўтамабіля маецца лічыльнік: знак таго, што трэба плаціць, калі твая машына займае месца на вуліцы. Дарэчы, на брусельскіх тратуарах дарма шукаць хоць якое-небудзь кволае дрэўца. Дрэў няма, толькі пільныя лічыльнікі.

Шафёр, што абслугоўвае Вашу групу, зычлівы таўстун Элі, тлумачыць — таго, хто хітруе, каб не карыстацца лічыльнікам, чакае штраф 750 франкаў. За гэтыя грошы можна набыць добрыя чаравікі.

У брусельскім метро малалюдна, у падземных трамвайчыках таксама. А тралейбусаў наогул няма. На думку бельгійцаў, грамадскі транспарт не дае рэальнай свабоды і занадта дысцыплінуе рух; яны лічаць, што толькі той сапраўды свабодны, хто мае машыну.

Пад Льежам можна ўбачыць іранічны і даволі экстравагантны помнік свабодзе — з пастамента вытыркаецца задняя частка чорнага легкавіка. Аўтамабіль нібыта спікіраваў з нейкай паветранай шашы — радыятарам, пярэднімі коламі і ветравым шклом пратараніў бетонную пліту пастамента.

Цікава: які помнік свабодзе ўзвёў бы Ціль Уленшпігель? Няўжо ўзвалок бы на пастамент асла, на якім, не маючы аўтамабіля, бясконца вандраваў па роднай Фландрыі?

Чуючы ў сабе талент скульптара, Ціль паказаў бы свабоду праз вобраз прыгожай і

сумнай дзяўчыны, і ўсе пазналі б у ёй Нэле.

Андрэ Маруа неяк заўважыў: «Наша планета занадта цесная для аўтамабіляў. У рэшце рэшт людзі будуць жыць, не пакідаючы месца, як расліны». Лёс ахвяруе такую перспектыву Бельгіі, краіне на аўтамабільных колах, кожны чацвёрты жыхар якой за рулём.

Ад Астэндэ да Намюра, ад Турнэ да Льежа Бельгія застаўлена кемпінгамі, заправачнымі станцыямі і прадстаўніцтвамі амаль усіх аўтакампаній свету. Зрэдчас прамільгне на шылдзе і знаёмая назва «Лада».

Праз кожныя пяць-шэсць год без капіталнага рамонту бельгійцы мяняюць свае «помнікі свабодзе» на новыя. Каля Бруселя можна наведаць аўтамабільныя могілкі. На велізарным аўтасметніку гніюць металы, парохнее гума, буцвеюць фарбы. Але ўсёмагутны культ машыны і тут не складае свае крылы. Ён імкнецца ў вырай абсалютнай аўтамабілізацыі, да звыштэхнічнага цяпла, дзякуючы якому аўтамабілі будуць сыходзіць не з канвеераў, а вылуплівацца з яек.

Такое ўражанне, што бельгійцы ніколі не развітваюцца з аўтамабілем, які клопат ці справа ні выпадалі б. Нават на вуліцу дэ Маршэ — месца «чырвоных ліхтароў» — яны накіроўваюцца на машынах.

Гэтую вуліцу Вы наблізілі да сябе праз аб'ектыў звычайнай мужчынскай цікавасці,

схільнай да эротыкі і раптоўнай уцехі.

За чыстымі шыбамі, асветленыя ружовым і блакітным агнём, чакаюць свайго грашовага выпадку брусельскія прастытуткі. Абрануты яны страката, але стыль адзін — абавязковыя чорныя панчошкі, астатняе ўсё белае, і нейкая празрыстая заслоначка на грудзях. Яны нібыта не заўважаюць вячэрняй вуліцы. Глядзяцца у люстэркі, падпілоўваюць кіпцікі, кураць.

На маруднай хуткасці чародкамі пасоўваюцца па вуліцы дэ Маршэ «мерседэсы» і «вольвы», «аудзі» і «таёты». Мужчыны, што кіруюць імі, маюць адзін клопат — убачыць нешта незвычайнае на вітрынах. А на вітрынах нічога незвычайнага. Тыя ж гулівыя памахванні пальчыкам і затоены сум у вачах. Адбываецца будзённы спектакль, асноўная мэта якога дэманстраваць падноўленае парфумай жаночае хараство і імгненную згоду на каханне.

Машыны, не прыпыняючыся, праязджаюць у канец вуліцы. Там робяць разварот і зноў сабе марудненька пасоўваюцца паўз вітрыны. Мужчыны, як на кірмашы, пільна прыглядваюцца да тавару, выбіраць не спяшаюцца. Апынуўшыся ў другім канцы вуліцы, зноў разварочваюць свае машыны. І гэтак па некалькі разоў. Мусіць жа, ёсць нейкая асалода шпацыраваць на аўтамабілях, здзекуючыся з прастытутак. Вы называеце гэта —

аўтаананізмам.

І ўсё ж адной жанчыне пашанцавала. Вось яна пакінула сваё крэсла, прыадчыніла дзверы і дамаўляецца з юнаком... На апусцелай вітрыне Вы заўважаеце шыльдачку з цэнамі. Насупраць вады, піва, каньяку, музыкі і самога кахання — адпаведныя лічбы.

У такія гадзіны вуліца дэ Маршэ і суседнія вулачкі аддадзены мноству аўтамабіляў і жменцы рэдкіх прахожых. У чадзе спаленага бензіну, выдаткі за які аўтакаханцам аплочыць не каса ўзаемадапамогі, а толькі зычлівы Эрат, патанае водар юрлівай парфумы. Змарнаванае паліва ападае густымі плямамі на «лёгкія» Бруселя. Так бельгійцы пазываюць 400 гектараў лесу, што на поўдзень ад сталіцы.

Грэх, набыты на вуліцы дэ Маршэ. лёгка пакідаецца ў любым касцёле альбо праваслаўнай царкве. Для грэшных душ іудзеяў і мусульман ёсць у Бруселі сінагогі і мячэці.

Калі плоць задаволена, а душа ачышчана, можна вяртацца дамоў. Машына застаецца на вуліцы, у чарадзе іншых, і начуе з люстэрамі і лапкамі «дворнікаў» на лабавым шкле.

Брусель заліты агнямі знізу, а пачынаючы з другога паверха і вышэй вокны закладзены густой цемрай. У кафэ, дзе столікаў больш, чым паведвальнікаў, працуюць тэлевізары і пабліскваюць каляровым тулавам гульнёвыя апараты.

А вось яшчэ адзін напамін пра вуліцу дэ Маршэ. Маладая прастытутка, якая, напэўна, яшчэ недасканала засвоіла ўсе адценні рамяства спакусы, абьякава пазірае на мужчыну. Ён нешта гарача даводзіць ёй і паказвае на свой блакітны «форд». Гэтай дзяўчыне яшчэ рана на вітрыну. Яна прыгожая, але з цягам часу залатыя кропелькі маладосці павысыхаюць і на вячэрнюю вуліцу выхад будзе забаронены. Тады толькі на вітрыну, у мяккае крэсла, пад неонавае святло, якое робіць узрост няпэўным, а маршчыны нябачнымі...

Прастытуцыя — гэта вандроўка ад аднаго мужчынскага тэмпераменту да другога. Адначасова задавальненне чужой страсці і спасціжэнне яе як неабходнасці для свайго матэрыяльнага існавання. Прастытуцыя бачыць сны, у якіх лётаюць анёлы з доларавымі крыльцамі. Гэта свядомасць, якая адлюстроўвае разбуральную энергію чалавецтва. У прасторы прастытуцыя пазначана пэўнымі вітрынамі, што асветлены неонавым агнём, у часе — усё той жа вандроўкай ад аднаго мужчынскага тэмпераменту да другога.

Афіцыйна прастытуцыя ў Бельгіі забаронена. Вы пра гэта згадаеце, праходзячы паўз Каралеўскі палац. Але дзяржаўныя вітрыны прастытуцыя змяніла на прыватныя і пачувае сябе там, як і належыць, у пэўна юрлівым спакоі.

Праз чыгунныя краты брамы на Вас з халаднаватай цікавасцю будуць пазіраць каралеўскія ахоўнікі. У вокнах палаца няма ніводнага агенчыка — дакладная прыкмета таго, што кароль спіць. Салдаты адчуваюць сябе вольна. Яны навучаны вопытам ахоўніцкай службы, што гэты вячэрні час можна скарыстаць для ўласнага адпачынку. Пільнасць паслаблена, бо вакол кансерватыўна-заспакоены свет, і нават самы апошні вар'ят не зробіць замах на караля. Салдаты адчуваюць гэта, таму і пазіраюць на Вас з абьякавай цікавасцю.

На купале пацвельваецца з ветрам нацыянальны сцяг. Гледзячы на яго, Вы прыгадваеце радок Ахматавай з пецябургскай аповесці «Дзевяцьсот трынаццаты год» — «...Над дворцом черно-желтый стяг». Гэты «черно-желтый стяг», імператарскі штандар, узнесены пад Зімнім палацам, некалі таксама сведчыў пра знаходжанне ў палацы манарха.

Калі ж кароль накідае свае апартаменты, то нехта з ахоўнікаў абавязкова здымае сцяг, каб брусельцы ведалі, што караля ў палацы няма.

У Бруселі шмат помнікаў каралям і герцагам. Помнікі медныя, таму ўсе яны ў ярка-зялёных плямінах і палосах.

Вось цікавае суседства — насупраць помніка Альберту I мармуровая выява каралевы Елізаветы. Кароль на кані. Адзін конскі капыт

узнесе пы над пастаментам у знак таго, што Альберт I памёр у паходзе.

Насупраць палаца правасуддзя — абеліск, якім ушанавана памяць бельгійскіх салдат, што загінулі ў першую і другую сусветныя войны. Падзеі 1914-1918 гг.. маюць асаблівае прадметнае ўвасабленне. На гарэльефе сярод салдат выяўлены і сабака. У старой бельгійскай арміі сабакі выкарыстоўваліся пры трапспарціроўцы цяжкіх кулямётаў.

Гэтая частка Бруселя забудоўвалася пры Людовіку XVI, калі архітэктура пасля пампезнага барока прыйшла да класіцызму, з яго імкненнем да антычнага святла.

Заўтра Вы зноў прыйдзеце на Каралеўскі пляц наведаць музей жывапісу, а зараз трэба вяртацца на вуліцу дэ Монс, дзе Вас чакае гатэль пані Ван Беле. Гатэль знаходзіцца ў арабскім квартале. З другога паверха добра відаць, як у кафэ насупраць каля гульнёвых апаратаў і вакол бильярднага стала тоўпяцца арабы.

У сне Вы ўбачыце самыя нечаканыя спалучэнні шагалаўскіх фарбаў. Брэйгелеўскі святочны свет таксама прыйдзе да Вас у гэтым сне.

На рагу Каралеўскага пляца і вуліцы Рэгентаў у суладдзі з дамамі, што пабудаваны ў стылі Людовіка XVI, размешчаны музей старажытнага і сучаснага жывапісу. Менавіта

тут класічны радок «...фламандскай школы пестры сор» адкрыецца для Вас ва ўсёй мастацкай і гістарычнай рэльефтнасці. Вы ўбачыце самую паэтычную карціну Пітэра Брэйгеля-Сялянскага «Перапіс у Віфлееме». Пры усёй знешняй легкаважнасці цэнтральныя і прыватныя вобразы карціны падпарадкаваны руху вялікага жыццёвага маштаба. Як ні дзіўна, гэты маштаб выяўляецца самымі простымі, «нізкімі», рэчамі. Тут і свінні, якіх колюць, і сякера на снапах саломы, і двухколыя фуры, і бочкі, і глечыкі, і куры, і захоплены размаітай карнавальнасцю фламандскі люд, і Марыя з Іосіфам, знябожаныя, бо ўжо страцілі надзею займець месца ў гасцініцы. Біблейская легенда і фламандская рэчаіснасць сярэдзіны XVI стагоддзя паяднаны рэчамі звычайнага хатняга ўжытку. Вялікая гістарычная энергія назапашана ў іхняй прастаце. Спасцігнуць прастату, як найбольш дзейсную катэгорыю вечнасці, мэта любога мастацтва. І паэзіі таксама, якая можа сцвердзіць чыстым голасам паэтку, што хараство нараджаецца са смецця... «Калі б вы ведалі, з якога смецця растуць радкі...»

Мастацкая ўмоўнасць «Перапісу ў Віфлееме» мажорная, хоць постаці Іосіфа і Марыі прыціснуты грувасткім клопатам. Аднак іхні клопат не забыты мастаком. Яму нададзена адпаведная мера ўвагі, таму ў карціне няма

адчаю, а ёсць узнёслае святло і святочнасць.

І ў другім палатне таксама.

«Падзенне Ікара» поўнае жыццёвага спакою і чалавечай руплівасці. У ім не адчуваецца страху, няма трывогі, бо ніхто не заўважыў Ікаравай смерці. Вядома, што ў творы гучыць нота прыхаванай трагічнасці. Мастак не мог абысці яе, пра што сцісла і выразна раскажаў Яраслаў Івашкевіч у навеле «Ікар». І ўсё ж Брэйгель і ў гэтай карціне мажорны, бо ён фламандзец, з «сялянскім», крыху іранічным, поглядам на з'явы і чалавечы побыт.

Мінуўшы колькі залаў, Вы напаткаеце палотны Маркі Шагала, Музей мае дзве працы мастака — «Закаханыя на даху» (1927 г.) і «Жаба, якая хоча стаць такой вялікай, як вол» (таксама 1927 г.). Яны належаць да паслявіцебскага перыяду, якому ўласціва відавочна паслабленая трагічнасць прадметаў. Каб зразумець гэтую паслабленую трагічнасць, што ўрэшце набыла якасць казачна-мінорнага гучання, варта ўспомніць словы Р. Козінцава пра «ранняга Шагала»: «На палотнах ранняга Шагала (віцебскі перыяд) насценны гадзіннік, самавар, газавая лямпа — трагічныя».

Шагал у Брусельскім музеі мінорны, нібыта супрацьлегласць і ў часе, і ў стылістыцы Брэйгелю.

Фіялетаваыя постаці закаханых, узнесеных на дах, самотна знерухомелі над

будзённасцю і пачуццёвай аднастайнасцю. Яны пакінулі зямлю і не дасягнулі неба. Яны на даху — няпэўным матэрыяльным прамежку паміж зямлёй і небам. Апрача суму, у карціне жыве шчымлівае пачуццё лагоды, бо каханне не зважае на няпэўную матэрыяльнасць.

На другім палатне яркія фарбы, створаныя дзіцячай свядомасцю мастака...

У вала зялёная пыса, жоўтае тулава, ружова-фіялетаваы крыж. Пасвіцца вол на чырвонай пашы. Побач дрэўцы з чырвоным і сінім лісцем і ружовы з белымі беражкамі цэбар. А ў самым куце месціцца невыразная, як пляма, жаба... Такім вось фавістычным матывам Шагала сцвярджае сваю непарыўную залежнасць ад уласнай фантазіі. З-пад вонкавай стракатасці вынікае (ізноў-такі!) сумнае прадбачанне. Хіба дарасце жаба да памераў вала, калі мастак намаляваў яе знарок невыразна, па-дзіцячы?

Жывапіс, вольны ад вучнёўскага фатаграфавання, жывапіс паэтычнай фантазіі, як строгі настаўнік, выходзіць гледача катэгарычнай перадумовай — не мастацтва павінна быць даступным для чалавека, а чалавек мастацтву.

Мяркуючы так, лягчэй зразумець неверагоднасць вобразнасці і тэхнікі Шагала.

Тэхніку мазка Шагала запазычыў у Маціса і іншых фавістаў, рытміку — у Апалінэра. Фавістычнае пісьмо, вядома, яно не чыстае ў

Шагала, а з ценем пэўнай эклектычнасці,— падпарадкавалася «віцебскай тэме» і выявілася праз самыя фантастычныя кампазіцыйныя пабудовы. Шагал першы з мастакоў XX стагоддзя зрабіў паветра пачуццёва-прадметным. Не толькі анёлы, людзі таксама могуць існаваць па-над зямлёй. З вышыні ў нечаканай перспектыве можа ўбачыцца ўвесь свет і таксама віцебскія хаткі з крывымі аканіцамі і рэштай плота...

Прадмет у Шагала амаль заўсёды зпаходзіцца на мяжы знікнення. Ён дэфармаваны, часам уяўляецца разбураным. Здаецца, праз імгненне ён ператворыцца ў безаблічную пляму. І ўсё ж прадмет існуе, захоўвае свае пачатковыя, «спадчынныя» рысы. І таму ў шагалаўскай царкве мы пазнаем царкву, у чалавеку чалавека, у кветцы кветку.

«Сляпыя» ганяць мастака, што ён свядома, іншы раз да неназпавальнасці. дэфармуе прадмет. «Відушчыя» хваляць, што Шагал ратуе прадмет ад канчатковага распаду.

Па сведчанні акадэміка Ліхачова мастацтва Шагала вырасла з глебы народнай яўрэйскай культуры, народнай беларускай культуры і рускага лубка.

Яўрэйская культура і рускі лубок у гэтым сэнсе прымаюцца, вядома, адразу, а пра ўплыў беларускай народнай культуры на мастацтва Шагала ўсё ж трэба гаварыць з пэўнымі

тлумачэннямі. Больш правільна казаць пра відавочную прысутнасць беларускіх рэалій на ягоных палотнах — усе гэтыя бясконцыя платы, хаты, да якіх туляцца хлявы, вокны з аканіцамі, драбіны, па якіх можна ўзлесці на вышкі...

Гэта сапраўды беларускі краявід, у якім, аднак, не ўбачыш людзей-беларусаў.

Ваша перакладчыца Марыета ведала Шагала асабіста. Яны пазнаёміліся на курорце ў швейцарскіх Альпах. У гатэлі на першым паверсе меўся вялікі незаняты пакой. Шагал наймаў яго пад майстэрню. Ніхто з наведвальнікаў курорта не бачыў, як працуе мастак. Дзверы майстэрні былі заўсёды замкнёныя. Нават для Марыеты ўваход быў «забаронены», хоць Шагал выказваў да прыгожай бельгійкі і яе дзяцей пяшчотныя знакі ўвагі.

Паводле слоў Марыеты— Шагал вельмі непрыгожа еў. Мусіць, не карыстаўся нажом і відэльцам, а толькі лыжкай, як селянін на адной з яго карцін 1913 года.

Шагал любіў кароў. Гэтыя рахманыя істоты на ўсіх яго карцінах, прынамсі, на тых, якія Вам вядомы, заўсёды стаяць. А згодна фламандскаму назіранню каровы, якія стаяць, абяцаюць дрэннае надвор'е.

Вы ехалі ў Астэндэ, і па ўсёй Усходняй і Заходняй Фландрыі каровы на пашах стаялі.

Быў дождж, і чырвоныя чарапічныя дахі ахінуліся волкай смутой. Абапал шашы з'яўляліся маленькія фермы, з мініяцюрнымі трактарамі ў дварах і роўна падзеленымі палямі — на кожную сям'ю па сем гектараў.

Стракацелі замежнымі сцягамі на сваіх дашках будкі тэлефонаў-аўтаматаў. Кожны сцяг сведчыў аб той краіне, у якую можна патэлефанаваць менавіта з гэтай будкі.

Вы неаднойчы заўважалі, што пры знаёмстве з невядомым за асноўнае прымаецца нейкая раней вядомая прыватнасць. Пазней, калі з'яўляюцца непасрэдныя ўражанні, той прыватнасці адводзіцца больш сціплая роля. Але напачатку толькі яна валодае Вашымі пачуццямі. І ўлада гэтая вельмі трывалая.

У Вас спытаюць: «Што Вы ведаеце пра Парыж?» І хоць Вы ні разу не былі ў Парыжы і ніколі спецыяльна не вывучалі яго, але пэўны час будзеце расказаць пра вежу Эйфеля і Манмартр. Чаму? Таму што Вамі якраз і кіруе ўлада гэтай раней вядомай прыватнасці.

Альбо спытаюць пра невядомую навелу Мапасана. І Вы, напэўна ж, успомніце метафарычны партрэт пісьменніка, створаны калектыўным уяўленнем літінстытуцкага асяроддзя. Паводле таго партрэта — Мапасан спалучаў у сабе знешнюю атлетычнасць і ўпутраны фізіялагічны распад.

Так Астэндэ, радзіму Джэймса Энсара,

Вы ўжо ведалі па фантастычнай птушцы, якая аднойчы зачাপіла сваімі крыламі калыску будучага мастака. І вывучаючы жывапіс Энсара, гэтым «прынатным» нечаканым здарэннем Вы спрабавалі растлумачыць для сябе энсараўскую мізантропію...

Курортны Астэндэ прытуліўся да «...паршивейшего Гель-Голландского моря» (С. Ясенін). Па ўсім працягу набярэжнай тоўпяцца маленькія, амаль цацачныя рэстаранчыкі, з ружамі на століках і запаленымі свечкамі. У рэстаранчыках пуста, як у нашых вясковых клубах. У маўклівай чарзе рэстаранчыкі сцакаліся, выглядваючы летнюю пару. Лета апраўдае зімняе і веснавое малалюдства. Дзеля яго, чаканага лета, варта запальваць кожнае раніцы свечкі і выстаўляць свежыя ружы. Ружы ў хмурны дзень заўсёды самотныя і нават змрочныя. Энсара яны не зацікавілі б. Ён любіў маляваць кветкі, асветленыя сонцам.

Гандляры і перакупшчыкі чакаюць на прыстані свежую рыбу. Лёгкі туман засцілае мора, у якое яшчэ да свету выйшлі на шхунах і лодках рыбакі. Бельгійцы выбіраюцца ў мора і на конях. Ламавікі, можа, нават і не адчуваючы на сабе рыбакоў-коннікаў, цягнуць па мелкай вадзе шчыльныя тралы. у якія набіваюцца паўночнаморскія крэветкі.

Пасля маўклівай бліскучасці камерцыйнага Астэндэ гарадок Дамэ ўявіцца Вам жывым,

кірмашовым пляцам, дзе мае высокую цану і такая драбязя, як шчырае пачуццё. Царква Боскай маткі, заснаваная яшчэ ў XII стагоддзі. і 500-гадовая ратуша лепш за любога гіда раскажуць пра Ціля Уленшпігеля і пакажуць яго сімвалічную магілу. Прымацаваны да сцяны барэльеф выяўляе веселуна і нястомнага вандроўніка, героя Фландрыі Ціля. Тут, мусіць, самы час падумаць пра пэўную эгаістычнасць ягонага геройства. Толькі пагібель роднага бацькі абудзіла ва Уленшпігелю змагара. Магчыма, каб інквізітары не спалілі Клааса, Ціль так і застаўся б у палоне жартачак, гульняў і бяскрыўднага наіву. Змаганне вырасла з адчування не чыйго-небудзь, а ўласнага болю. І толькі пазней, пра што засведчыў Шарль дэ Кастэр на старонках сваёй цудоўнай кнігі, у высакароднасці змагання патанулі эгаістычныя памкненні Ціля.

У Дамэ над каналамі стаяць музейныя ветракі. Выгляд нерухомай крыжавіны крылаў быў скарыстаны Э. Верхарнам у зборніку «Прывідныя вёскі». як метафара смерці:

Ніхто б не знаў, ніякі двор —
Пра тое, што млынар памёр,
Калі б не крылы ветрака.
Яны спыніліся.— тады ж
Сам на сабе ўтварыўся крыж
Без надпісу і без вянка.

Аднак няхай Вас ратутоць колы аўтобуса ад самотнага выгляду старавечных млыноў, што ахвяруюць паэтам змрочныя метафары. Мажліва, пакідаючы Дамэ, Вы падумаеце, што каханне Ціля да Нэле не мела спагады і неабходнай чуласці. Таму ў Вашай душы заўсёды выпяваў да героя Кастэра справядлівы папрок. І Вы па-рыцарску скарыстаеце пачуццё сваёй незадаволенасці. У Турнэ, на дыскатэцы, незнарок штурхнуўшы сучасную Нэле, Вы пацалуеце яе — такім інтэрнацыянальным спосабам папросіце прабачэння за сваю недалікатнасць і адначасова адпомсціце ўсім неспагадным Цілям. Гэта будзе ў апошні вечар развітання з Бельгіяй.

А пакуль што Вас чакае Бруге — цэнтр правінцыі Заходняя Фландрыя, горад вядомых музеяў Грунінэн, Мемлінга і манастыра бягінак.

Вашаму засяроджанаму настрою ўсё яшчэ спадарожнічае дождж. Пераседжваючы яго ў рэстаране Sint Joris, што па-беларуску будзе значыць Святы Юр'я. у Вас надарыцца хвілінная магчымасць паслухаць гутарку Алега Груздзіловіча, супрацоўніка «Знамя юности» (ён таксама член Вашай турыстычнай групы) з афіцыянтам.

Афіцыянт паведаміць, што яму неўзабаве ісці ў войска і што ён яшчэ не выбраў дзе і колькі месяцаў служыць — восем у Заходняй

Германіі альбо дзесяць у Бельгіі. У рэстаране працуе нядаўна, таму замест гальштука — сведчанні аб сталым афіцыянстве, носіць, як і належыць маладзёну, матылька. Але пасля службы (юнак усміхаецца) абавязкова памяняе матылька на гальштук. Ён размаўляе на добрай англійскай мове, якую старанна вывучыў у школе, маючы на мэце перш за ўсё сваю прафесію. Афіцыянту з веданнем замежнай мовы плацяць больш.

Хвіліна скончылася, працягваць гутарку вельмі суразмоўнік не мае магчымасці. Ён адыходзіць, і Вы, натуячы ў блакнот пачуце, міжволі чытаеце таропкія ранішнія запісы пра сістэму сярэдняй і вышэйшай адукацыі ў Бельгіі...

У нейкі момант Вы можаце здзівіцца з уласнага блакнота. За некалькі дзён столькі лічбаў набегла на яго старонкі! Але не пра адны толькі лічбы Вы думалі, збіраючыся ў Бельгію. Вы марылі, напрыклад, пазнаёміцца з маладымі фламандскімі паэтамі, запісаць назвы найбольш цікавых кніг. На Вашае пытанне Марыета толькі разгублена паціспула плячыма — не, на вялікі жаль, яна не ведае сучасных бельгійскіх паэтаў... яна больш цікавіцца французскай літаратурай.

Дзеся ўвагі да Вас Марыета звярнулася да шафёра, ці не ведае ён якога-небудзь паэта? «Не», — аскетычна прамовіў Элі.

У Генце пра тое ж Вы спыталіся ў Апатоля Клауса⁶. Анатоль скончыў Генцкі ўніверсітэт, аддзяленне славістыкі, добра ведае рускую класічную літаратуру. Але ён таксама збянтэжыўся, пачуўшы пытанне пра сучасную фламандскую паэзію. Ён абяцаў пацікавіцца і заўтра некалькі імёнаў назваць. Магчыма, каб Хюга Клаус даводзіўся Анатолу не проста аднафамільцам, а сваяком, Анатоль назваў бы Вам імя гэтага паэта.

Але затое пра архітэктурную даўніну і колішні жывапіс, пра каралёў і герцагаў Вам раскажуць у Бельгіі з вялікім жаданнем. І той жа Анатоль Клаус хоць гадзіну, хоць дзве, цікава і захоплена, будзе апавядаць пра кожны вобраз, пра кожную біблейскую алюзію, пазначаную Янам Ван Эйкам на Генцкім алтары ў саборы святога Бавона, альбо на палатне 1436 года «Мадонна каноніка ван-дэр-Пале», што ў музеі Грунінэн.

У такія хвіліны ўзрушаны Анатоль быў падобны на герояў Уладзіміра Арлова з кнігі «Добры дзень, мая шыршына», тых, пакуль яшчэ рэдкіх, беларускіх юнакоў з дакладна пазначаным гістарычным зрокам і нацыянальна свядомай душой.

На працягу ўсёй вандроўкі Вас будзе здзіўляць і захапляць моцная гістарычная

⁶ Кіраўнік клуба «Younost». Гэты клуб уваходзіць у таварыства «СССР — Бельгія».

памяць, што ўвасобілася амаль у кожным фламандцу альбо валонцу. І Вам таксама давядзецца здзіўляцца на відавочную размытасць іхняй «сучаснай» памяці.

На вечары дружбы ў адным з прыгарадаў Гента Вас будуць вітаць землякі. Гэта пераважна жанчыны, ужо сталага веку, якіх у маладосці вывезлі фашысты на прымусовыя работы ў Германію. Пасля вызвалення Бельгія ім сталася другой радзімай. Яны знайшлі тут сваё жаночае і сямейнае шчасце. Яны размаўляюць на чыстай рускай мове, але з відавочным ужо халаднаватым акцэнтам. Яны хочуць зрабіць Вам хоць якую-небудзь ласку: ці то ў выглядзе падарунка, нейкага там сувеніра, ці проста абдымаюць Вас, як сваё печакана знойдзенае, ужо дарослае дзіця...

Жанчыны плачуць і не хаваюць слёз. А ўнукі не разумеюць сваіх яшчэ маладых бабуль і па-фламандску пытаюцца — чаго яны плачуць?

Гледзячы па малых, Вы, мусіць, згадаеце імправізаваны дзіцячы садзік, які ўбачылі ў адной генцкай кавярні. За шкляной сцяной рухалася электрычная горка, аздобленая каляровымі лямпачкамі, пасвіліся пластмасавыя конікі, а на падлозе стракацела розная цацачная драбязя. За дзецьмі сачыла часовая выхавацельніца, пэўна, адна з афіцыянтак. Пакуль бацькі бавілі час за кубкам кавы, іхнія дзеткі таксама мелі прыемны па ўзросце

занятак.

Ці не паблізу ад той кавярні знаходзіўся дом Цільція і Міціль, што з такой кранальнай непасрэднасцю чакалі свой калядны падарунак?

Дарэчы, у Генце ніхто з фламандцаў не згадаў імя Метэрлінка. Нібыта славуты драматург нарадзіўся ў Валоніі. Мусіць, Метэрлінк яшчэ не гісторыя, а сучаснасць, і яму рана атайбоўвацца на адной з палічак гістарычнай памяці бельгійцаў.

Апоўначы, вяртаючыся ў Брусель. Вас не столькі ўразіла, што на ўсім працягу ад Гента да сталіцы шаша асветлена мякка-жоўтым святлом, ад якога не стамляюцца вочы, а хутчэй за ўсё здзівіла абыхавасць таўстуна Элі да такой выгоды. Ён нават фары не выключаў, хоць мог не карыстацца імі.

Нікуды Вам не падзецца ад абавязковага параўнання Элі з Ламэ Гудзакам. Вы ж настроіліся ўспрымаць малавядомую Бельгію праз вобразы класічнай літаратуры. Элі не хто іншы, як зычлівы кастэраўскі таўстун. Чэрава яго неабдымнае, жарты, звернутыя да Вас, вядома праз перакладчыка, трапныя, і добры ён не па службовай волі, а праз сваю генетычную фламандскасць...

Развітаўшыся з савецкай групай, толькі ў гаражы ён выявіў, што нехта з нас пакінуў у аўтобусе плашч. Праз увесь Брусель на максімальнай хуткасці, каб паспець, гнаў ён

сваю парожнюю машыну ў аэрапорт авіятаварыства «Сабена». І такі паспеў, і вярнуў адзежыну нядбайнаму турысту.

Зычлівасць у пераважнасці сваёй рыса інтэрнацыянальная. Няма незычлівых народаў, пра што сведчыць мастацтва і ў канкрэтнай сваёй выяве пачуцёва-манументальны жывапіс Рубенса. У Антверпене, у доме-музеі Рубенса, з вострай незадаволенасцю падумаеце, што ўрэшце ж трэба навучыцца адрозніваць зычлівасць сапраўдную, роўную вялікаму мастацтву, ад зычлівасці гандлярскай.

Антверпен выклікае такія думкі, бо спалучае ў сабе росквіт мастацтва ў гістарычным вымярэнні з росквітам самага ходкага гандлярства ў яго цяперашнім існаванні. Гандлярскае панаванне Антверпена пачалося ў XVI стагоддзі, з таго часу, калі мора «ўцякло» ад Бруге, і Бруге набыў статус «мёртвага горада». Антверпен ператварыўся ў сусветны порт. Ён дарэшты забрудзіў Шэльду, у якой ужо нельга купацца, замест мастоў праклаў падводныя тунелі і пабудаваў першую ў Еўропе біржу.

Калі паслухаць легенду, то некалі на месцы горада адбылася бойка: рымскі асілак Сільвіус Брабо перамог велікана-крывасмока Антыгона. Рымлянін адсек Антыгону руку і кінуў яе ў Шэльду. пасля чаго і ўзнік Антверпен, назва якога ў перакладзе значыць: той, хто кінуў руку.

Трапіўшы пад магічнае вока Гермеса, Антверпен з мінуўшчыны і па цяперашні дзень атуляе ўвагай вандроўных гандляроў. Прыняў ён і былых савецкіх грамадзян, яўрэяў, што імкнуліся да сіёнскіх схілаў, але апынуўшыся за межамі СССР, за лепшае палічылі застацца на берагах Шэльды. Вядома, не ўсе яны знайшлі прыперак у Антверпене, але частка іх укаранілася ў фламандскі грунт. Крамкі іхнія танныя, напханыя рознай таварнай драбязой і нагадваюць нашыя орасаўскія магазіны. Тут можна купіць усё — ад дзіцячых сосак да кішэнных ліхтарыкаў. На вітрынах маюцца надпісы па-руску: «Все для моряков». Маракоў нашых у Антверпене шмат. Кожныя суткі ў порт заходзіць па чатыры савецкія судны.

Месца, дзе размешчаны крамкі, не без адпаведнага эфекту пазвана Краснай плошчай. Маўляў, аддавайце свае трыццаць рублёў, размененых па 1800 франкаў, не дзе-небудзь, а на «роднай» Краснай плошчы і не каму-небудзь. а былым суайчыннікам. І Вас спецыяльна вязуць у Антверпен у гэтыя танныя крамкі, бо 1800 франкаў для брусельскіх магазінаў зусім не грошы.

За вокнамі пад шылдай «Бадры» атайбавалася сямейка грузінскіх яўрэяў. Гандлюе адначасова ўся сям'я, нават васьмігадовы хлопчык і той каля паліц з таварамі. Гаспадар, ён і ёсць Бадры, з Кутаісі.

Пытацца пра тое, як апынуўся ў Антверпене, не зусім далікатна. Бадры аднак сам засыпае пытаннямі. А пытанні проста дзіўныя. Вось ён, дыялог з Бадры:

- Ікру прывёз?

- Не.

- А рускую гарэлку?

- Не.

- Ну, а савецкія грошы маеш?

(Вядома, ёсць пекалькі рублёў. Яны абавязкова спатрэбяцца па вяртанні ў Маскву. Гэта так званыя «бутэрбродныя» грошы. І Бадры, безумоўна, не пра іх пытаецца, таму я зноў адказваю: «Не».)...

- А валюта ёсць?

- Не.

Пачуўшы столькі «не», Бадры сам здзіўляецца. Пасля, памеркаваўшы пра нешта, навучальна гаворыць: «Дарагі мой, у наступны раз, калі будзеш збірацца ў Антверпен, абавязкова бяры з сабой ікру, гарэлку, валюту і савецкія грошы. Не бойся таможні, валюта не кілім, якога не схаваш. Валюту заўсёды можна правезці. Як прыедзеш, адразу ідзі да мяне. Помні фірму Бадры».

І ў любой іншай крамцы сустрэнуць Вас з ветлівай насцярогай і пытаннямі пра ікру, гарэлку і валюту.

Няспынныя хвалі гандлярскай зычлівасці выцякаюць з крамак, імкнуць па вуліцах

Антверпена і з усіх бакоў падступаюць да помніка Рубенсу.

Але неўзабаве фландрскія краявіды змяняцца на валонскія, Вам уздыхнецца лягчэй, і хвалі Мааса пададуцца казачнымі ў параўнанні з хвалямі Шэльды. Па дарозе ў Намюр Вы спыніцеся на паўтадзіны ў Спонтэ, невялікай мураванай вёсачцы, дзе маюцца мінеральныя крыніцы з карыснай кальцыевай вадой. Далей Вас сустрэне гарадок Дзінан, радзіма Адольфа Сакса, таго самага Сакса. вядомага майстра, які ў 1845 годзе вынайшаў саксафон. Дзінанцы паблізу Мааса займаюцца гародніцтвам, таму Вам лёгка ўявіць у чужой рацэ сваю Гарынь, а ў чужых агародніках родных гарадчукоў.

Самага павярхоўнага знаёмства з Валоніяй дастаткова, каб зразумець, што гэта адметны, вельмі не надобны на Фландрыю край. У валонцаў не толькі мова іншая, іншыя нават дамы. Яны пабудаваны з каменю і пакрытыя чорным шыферам. Сцены рэльефныя, больш пешчаныя дажджом і ветрам, чым рукамі чалавека. На архітэктурнай палітры Валоніі пераважае чорны колер.

Фламандскія ж пабудовы яркія, цацачна-дэкарацыйныя. Яны злеплены з цэгла, на краях франтонаў маюць абавязковыя «сходцы», а на дахах чырвоную чарапіцу.

Чорна-чырвоныя дахі Бельгіі выразна сведчаць аб этнічным размежаванні ў краіне.

Пытанне нацыянальнай раз'яднанасці тупікова-праблемнае для маленькай Бельгіі. Калі з Фландрыі Вы патрапілі ў франкамоўную Валонію, то ўжо ў першай таверне, заказваючы піва, павінны забыцца на яго фламандскую назву *biere* і згадаць французскую *biere*. Пра такую «важкую» акалічнасць абавязкова пагадае Вам і перакладчыца. Маўляў, Вы не ў Антверпене, а ў Намторы, таму, калі ласка, называйце піва па-французску.

У пэўным сэнсе можна гаварыць і пра палітычны падзел краіны. Да прыкладу, бельгійскі бок таварыства «СССР — Бельгія» распадаецца на дзве групы — фламандскаго і валонскаго. Яны збіраюцца на агульнае паседжанне толькі раз у год, пасля чаго амаль не падтрымліваюць паміж сабой аніякіх кантактаў.

Было дзіўным чужым, калі ў Генце Анатоль Клаус, няхай сабе й жартоўна, але пераконваў, што чорны леў на фламандскім сцягу вельмі рахманы, а чырвоны павен на валонскім надта злы. А праз колькі дзён у Турнэ, нібыта даючы водпаведзь Анатолу, масье Фіпар, прадстаўнік валонскай групы ў таварыстве «СССР — Бельгія». засяродзіў Вашу ўвагу на помніку Хрысціне Доляе. У даўнія часы гэтая мужная валонка ўзначаліла сваіх аднапляннікаў і перамагла фламандцаў у адной з боек.

З 1963 года працягваецца ў краіне «фулонскі канфлікт». Пачаўся ён з таго, што

камуну Фулонт неапраўдана вывелі з валонскай правінцыі Льеж і далучылі да фламандскай правінцыі Лімбург.

Бельгійцы называюць гэты канфлікт лінгвістычным і на пытанне: ці не прывядзе ён да сапраўднага падзелу краіны? — адказваюць з лагоднай усмешкай: «Ні ў якім разе, фулонская сварка спрыяе толькі таму, што ў краіне раз-пораз зменьваюцца ўрады».

Вядома, што нацыянальная раз'яднанасць Бельгіі па сённяшні час не зацята ваяўнічая, а хутчэй за ўсё спадчынная рытуальная. Яна «патрэбна» буржуазнаму грамадству як своеасаблівы працяг гістарычных традыцый, як ахоўны знак агульнадзяржаўнай кансерватыўнасці...

У краіне жыве некалькі дзесяткаў тысяч арабаў. Гэта пераважна алжырцы і тунісцы. Калонія іхняя ўсё большае і большае, і па цяперашнім часе ў краіне існуе ўжо «арабскае пытанне». Урад нават абяцае выплаціць частцы арабскіх рабочых грошы на год наперад, з той умовай, што яны назаўсёды пакінуць Бельгію. Але ніхто не хоча вяртацца ў Туніс і Алжыр, паадварот — нават свае сем'і арабы перавозяць на радзіму Ціля Уленшпігеля...

Пасля палёту амерыканскай авіяцыі на Трыпалі і Бенгазі каля пасольства ЗША ў Бруселі сабраўся шматтысячны натоўп тунісцаў і алжырцаў з лозунгамі салідарнасці з Лівіяй.

Самі ж бельгійцы, вядома, далёкія ад такой салідарнасці і пра падзеі, што адбыліся ў Міжземным моры, у большасці сваёй, мяркуюць, як пра неабходную акцыю.

Зусім выпадкова ў Люціне, у рэстаране «Бельведэр», Вы пачулі выказванне на гэты конт самой гаспадыні рэстарана. Яна недвухсэнсоўна выказалася пра Кадафі — амерыканцы мелі рацыю, кідаючы бомбы на Лівію. Трэба забіць «галоўнага тэрарыста» Кадафі, каб знішчыць тэрарызм увогуле. Калі ёй нагадалі пра забітых дзяцей, яна ўздыхнула — о так, дзяцей шкада, але што рабіць Амерыцы, калі існуе Кадафі...

Гаспадыня рэстарана выказалася катэгарычна.

Жыццё, стомленае ад рознаступанёвай катэгарычнасці, мусіць выпрацоўваць энергію агульначалавечай лагоды.

І вось таму прыклад. Вы сталіся сведкам цікавай праявы ў брусельскім аэрапорце.

Пасажыры, праходзячы таможную, спускаліся па эскалатары ў чакальную залу. Сярод мноства авіявандроўнікаў Вы заўважылі маладога араба з вялізным чамаданам і дзіцём на руках. Другое дзіця, хлопчык гадкоў пяці, тулілася побач. Перад тым як саступіць з эскалатара, хлопчык завагаўся — як гэта лепш зрабіць. На бацьку надзея малая, ён заняты, і хлопчык на нейкі момант разгубіўся. Маладая жанчына, што была бліжэй, чым хто, да гэтай

сям'і, падхапіла малога і разам з ім сышла з эскалатара. Араб падзякаваў, і жанчына ўсміхнулася ў адказ. Вам захацелася даведацца, хто яна: немка ці англічанка..., але праз нейкую незразумелую нерашучасць Вы не паспелі гэтага зрабіць.

І, мусіць, у той нерашучасці быў свой прыгожы сакрэт, бо праз імгненне Вы пераканалі сябе, што жанчына была амерыканкай і што трагічная сварка Рэйгана і Кадафі ні якім чынам не ўплывае на яе выхаванасць і дабрыню. Ubачанае не што іншае, як праява генетычнага інтэрнацыяналізму. Менавіта пачуццё генетычнага інтэрнацыяналізму, мудра ахвяраванае чалавецтву прыродай, выратуе людзей ад маральнага і фізічнага вынішчэння.

Лётчыкам, што рыхтуюцца да чарговых палётаў на Лівію, Вы дорыце сваё паэтычнае назіранне — вобраз амерыканкі з арабскім дзіцём на руках, а таксама канкрэтны абразок, заўважаны паблізу ад гатэля пані Ван Веле. Вось ён — у каменных сутачках на бруку хлапчукі-арабы гуляюць у футбол.

Наш час перанасычаны інфармацыяй пра зброю. Мы прызвычаліся да паведамленняў пра новыя віды зброі, пра гонку ўзбраенняў і г. д. Паведамленні такія ўжо выпрацаваліся ў закасцянелыя слоўныя пабудовы. Стоячы каля вітрыны зброевага магазіна, Вы шкадуеце, што

на браўнінгі ў чалавецтва большы попыт, чым па паэтычныя зборнікі. Ды што зробіш, калі й самі паэты час ад часу завітваюць у зброевыя крамкі.

У Бельгіі можна набыць зброю для асабістага карыстання. Трэба толькі даведка псіхіятра і паліцэйскі дазвол на права мець зброю дома. Ёсць і яшчэ адна ўмова — неабходна прайсці стажыроўку ў ціры пад наглядам інструктара, каб засвоіць усе неабходныя правілы бяспекі.

Як бачна, «конкурс» не такі ўжо складаны, а зброевых крамак у краіне дастаткова.

Лепшая частка чалавецтва ва ўсе часы супрацьстаўляла зброі «чувства добрыя». І трэба меркаваць, што яны, нашыя пачуцці, маюць даволі эфектыўную абарончасць, бо мы ж яшчэ існуем і маем магчымасць разважаць пра атамную небяспеку. Нават апынуўшыся пад чарнобыльскім ценом, захоўваем адносны спакой.

Людзі дажывуць да той пары, калі будзе створаны музей атамнай зброі. Узорам можа паслужыць льежскі музей звычайнай зброі, заснаваны ў сярэдзіне XIX стагоддзя П'ерам Жазэфам Леміле. Цікавая спадчына масье Леміле грунтуецца на строгай храналагічнасці. Тут прадстаўлена ўсё — ад старавечных мячоў да аўтаматычных пісталетаў.

Ёсць у музеі пакой. дзе экспануецца экзатычная зброя. З першага погляду можна памыліцца і падумаць, што гэта выстаўлены аперэтакны рэквізіт. Ствалы, прыклады, нават рамяні стрэльбаў пафарбаваны ў самыя розныя і яркія колеры. Тут убачыце спалучэнне ружова-блакітных і жоўта-чырвоных адценняў, самыя неверагодныя абстрактныя палосы і штрыхі. Сапраўды, звычайная тэатральная дэкарацыйнасць. Ды не акцёры, а салдаты караля Леапольда II карысталіся «каляровай» зброяй. Стрэльбы не мелі трапнага бою, але сваёй парушанай цэнтроўкай рабілі страшэнны трэскат. Няцямыя жыхары Конга, здалёк убачыўшы «стракаты гром» у руках белых людзей, разбягаліся хто куды. Так бельгійцы паступова ператваралі сваю бацькаўшчыну ў каланіяльную краіну. Стэнд, на якім маецца расфарбаваная зброя, так і называецца — стэнд каланіяльнай зброі.

У музеі выстаўлены таксама алькоўны ложкак у стылі ампір з прыкметнымі выявамі егіпецкага арнаменту. Кажуць, што гэта ложкак Напалеона. Бапапарт любіў Льеж і падарыў гораду свой партрэт, выкананы Жанам Энграм. Пазней Напалеон заснаваў тут завод па вырабе гармат. Пасля перамогі аб'яднаных армій пад Ватэрлоо з напалеонаўскіх гарматаў быў адліты шматтонны леў. У пагрозлівай паставе льва, галавой павернутага ў бок Францыі, увасоблены

палітычны і ваенны крах імператара французай...

У Ватэрлоо Вы ўбачылі мноства партрэтаў Напалеона, выстаўленых на продаж — развешаных па сценах, намаляваных на талерках і вазах.

Статкі драўляных, медных і фарфоровых напалеончыкаў пасвіліся на шкляных паліцах вітрын. У кіёсках прадавалася літаратура пра інтымнае жыццё славутага карсіканца. Усё гэта выглядала неяк надзвычай квяціста, амаль карнавальна.

Бельгійцы любяць карнавалы. У таго, хто на карнавале сумуе, кідаюць апельсіны. Пасля такога «пакарання» хіба не ўсміхнешся?

Бельгійцы любяць святочную мітусню і стракатасць. Яны прызвычаліся да таго, што краіна заселена самымі рознымі дзяржаўнымі і недзяржаўнымі сцягамі. Бельгія патанае ў плыні сцягоў, і з космасу, мусіць, здаецца вечным Ватэрлоо. Ці трэба пералічваць замежныя штандары каля будынкаў НАТО і Агульнага рынку? Няма таксама патрэбы зноў згадваць сцягі на дахах тэлефонных будак. Але вось Вы трапілі ў Турнэ і спыніліся каля ратушы. Над уваходам — святочны кветнік з рознакаляровага шоўку. Бела-чырвоным колерам вылучаецца сцяг Турнэ. Сцяг правінцыі на сваім жоўтым полі мае чатыры лвы. Пасярэдзіне месціцца нацыянальны чорна-жоўта-чырвоны сцяг

Бельгіі. Ён час ад часу закрываецца жоўтым сцягам Валоніі з чырвоным пеўнем. І на завяршэнне гэтага размаітага кветніка пададзены сіне-бела-чырвоныя вертыкальныя палосы французскага сцяга. Прысутнасць апошняга палотнішча сведчыць аб тым, што ў ратушы адбываецца прыём дэлегацыі з Францыі.

Масье Фіпар, Вант гід па Турнэ, быў пастолькі ласкавы, што ахвотна згадзіўся паказаць франка-бельгійскую граніцу. Нават прапанаваў трохі прайсціся па Фрапцыі, і Вы з задавальненнем скарысталі ягоную прапанову.

Нейкія жартаўнікі павалілі пагранічны знак, не слуп, а менавіта знак, звычайны, дарожны, з тлумачэннем таго, што па розныя бакі знаходзяцца розныя дзяржавы. Вы паднялі зняважаны знак і аднеслі на некалькі крокаў у глыб французскай тэрыторыі. Няхай маленькая Бельгія пабольшае. За гэта масье Фіпар, як санраўдны патрыёт, шчыра Вам падзякаваў.

Дзяржаўная світка Бельгіі скроена з двух лапікаў. Аднаго шыкоўнага, ахвяраванага Ватыканам, а другога зрэбнага, паганскага, з кашулі Ціля Уленшпігеля. Невядомыя дойдзі, што ўзводзілі ў Турнэ сабор Боскай маткі, яшчэ ў 1140 годзе цудоўна адчулі гэтую дваістасць. Таму з пэўнай мастакоўскай свядомасцю яны аздобілі ўпутраныя калоны сабора дахрысціянскім арнаментом, што, вядома,

супярэчыць каталіцкім дагматам.

Адна з гэтых калонаў звышадметная. На яе карнізе выяўлена трагічная постаць чалавека, які згубіў раўнавагу на высокіх рыштаваннях. Паказаны момант падзення. Гэта, мусіць, самы нечаканы помнік безыменнаму будаўніку.

Турнэ — апошняя старонка Вашага вандроўнага знаёмства з Бельгіяй. І на развітанне з ёй, радзімай Ціля Уленшпігеля, папрасіўшы ў хлапчука-араба кавалачак крэйды, Вы малюеце на тратуары контур давыд-гарадоцкага дома, з прамяністым сонцам на франтоне і гармонікам плота.

1986

* * *

Ступіў і ты за месяцам услед
На вуліцы вячэрняга Бруселя,
Як госць п'яны, які згубіў вяселле,
Пакрыўджаны на той і гэты свет.

Шануюць непарушны этыкет
Кавярні дарагія і гатэлі.
Арабы свае танныя кактэйлі
П'юць у шынках, дзе сплеснявеў паркет.

У сэрцы і алах, і Магамет,
А ў небе — сцягі натаўскіх краінаў.
Пад іх аховай — сумная навіна —
Стаіўся выпадковы мінарэт.

Жанчыны, паднавіўшы марафет,
У крэслы свае мяккія паселі
І з вокнаў запрашаюць у пасцелі,
У той, вядомы толькі ім, сакрэт...

І ўласны табе ўбачыцца партрэт —
Не ў золаце празрыстай акварэлі,
Намаляваны крэйдай па панелі
І крэйдаю падпісаны «Poete».

* * *

У гэтай цемрадзі густой,
У гэтай цемрадзі дажджлівай
І мне патрэбны — крэсла, стол
І куфаль сонечнага піва.

У гэтых вулках і дварах,
У горадзе фламандскім гэтым
І мне патрэбен цёплы дах
І ўтульны водар цыгарэты.

У тваіх нетрах, Свет Стары,
Дзе крок спакусы вельмі хуткі,
Мне даспадобы ліхтары
І сёстры Бога — прастытуткі.

Я нібы птушка, для якой
І ў цемры шлях ляжыць дадому,
Якая ў далечы чужой
Шукае на гняздо салому...

* * *

Я не зпайшоў сабе супакаення
На вулках Браціславы і Масквы,
На вулках Бруге, што абклаў каменнем

Фламандскія каналы і ставы.
І нават Мінск мне не дае спакою,
І роднага Палесся паплавы,

Пакрытыя чарнобыльскай лускою...
Не супакоіць гэты свет і той
Вандроўніка, што зайздасцю сляпою

Працяты, як атрутпаю стралой.

ВАНДРОЎКА Ў ТАТРЫ І ДЗВЕ ПОСТАЦІ СПЕВАКА

Тэадору Крыжку

Я нават разгубіўся.

Мае клапатлівыя сябры прапанавалі проста каралеўскую праграму адпачынку. Чаго ў ёй толькі не было — і экскурсія па «славацкім раі», з яго бясконцымі вадаспадамі і каньёнамі, і агляд гары Поляна. і паездка на Саліску, на вяршыню якой (2400 метраў) можна ўзняцца толькі на ланоўцы (канатным пад'ёмыку), і яшчэ шмат экзатычнага значылася ў той праграме...

Я выбраў Саліску, спадзеючыся на палёжку, якую час ад часу ахвяруюць целу розныя ліфты і пад'ёмнікі. Зрэшты, мой не дужа ахвотны выбар быў яўна выпадковы. Ён узнік толькі таму, што нешта ж трэба было выбіраць.

З гэтай вяршыні, хацелі падбадзёрыць мяне сябры, можна ўбачыць Польшчу.

«А хоць сам Давыд-Гарадок,— прыкра падумалася мне.—Малая радасць самохаць лезці анёлам пад крылы».

Прызнаюся — замест Татраў мне хацелася паехаць у Прагу, і на тое была свая прычына.

Але настаяць на пражскай паездцы, ведаючы сваіх сяброў, я не мог. Яны любілі Татры, любілі апантана і былі ўпэўнены, што Татры любяць усе. Татры былі іхняй рэлігіяй. «Якая Прага, калі ёсць на свеце Татры!» — мог

бы пачуць я ў адказ. І вядома ж, пачуў бы, каб засцярожліва не прамовіў: «О, Саліска, які гэта цуд...»

Мяне з асалодай убралі ў альпінісцкія транты, і мы паехалі ў горы.

Я ўзіраўся ў лацінскія літары на шыльдах, што, пагойдваючыся, як у старым кінематографе, без гуку ўзнікалі на экране вагоннага акна. Я нібыта лічыў і перагортваў старонкі, створаныя самым геніяльным стылістам — паветрам... Трнава, Леапольдаў, Пешцяні, Нове Места над Вагам, Трэпчын, Трончэске Цепліцэ, Пухаў (з гэтай станцыі рытм майго пераліку пажвавеў, бо цеплавоз памянялі на электравоз), Поважска Бістрыца, Жыліна, Кралёваны, Ружамберак...

Я не прапускаў ніводнай назвы.

Я жадаў, каб у мільгаценні шыльдаў згубілася маё памкненне, мая крыху акцёрская тут па вандроўцы ў Прагу. Трэба ж, такое несупадзенне — сябры мае па-боску ўлюбёныя ў горы, а мне асабіста горы нагадваюць гурбу непрыбранага каменя.

Я сумаваў і, як неабходныя лекі, шукаў за вагонным акном запамінальнае. Прадметы, якія адразу запамінаюцца, мяне заўсёды супакойваюць. На гэты раз такімі запамінальнымі аказаліся шыльды з назвамі славацкіх гарадоў і чыгуначных станцый. Я чытаў іх самазабыццёва, шчыра спадзяваюся —

а раптам убачу залатым пяром выведзенае: Praha...

Прага ў свой гістарычны букет сабрала шмат беларускіх кветак. Кветак-імён. Адно з іх — Міхал Забэйда-Суміцкі.

Прага здавалася мне другімі Шэйпічамі альбо Падароскам і з Мінска ўяўлялася геаграфічна блізкай, як тыя Шэйпічы і Падароск — на два ўзмахі буслінага крыла.

Няўбачанае — заўсёды загадка, падзіцячы светлая, нібы першы, вывучаны на памяць, вершык-лічылка. Пад мільганне шільдаў ён цудоўна падыходзіў да майго ўсё яшчэ блэгенькага настрою: «Раз, два, тры, чатыры, пяць — я іду шукаць, хто не захаваўся, я не вінаваты...»

Мае сябры падумалі, што я ўжо наабвыкся і пачынаю блазнаваць, уявай ператварыўшы сумнаваты вагон ва ўтульную кавярню. Яны ведалі, што кавярня — мой ідэал адпачынку і ўнутранага спакою, таму задаволеная ўсміхнуліся і на беларускую лічылку адказалі пацешнай славацкай песенькай: «Садай, слнко, садай за высокую гору, як не будэш садаць, сцяхнем ця за ногу».

«Будзеце не сонейка, а мяне, — паабяцаў я ў думках, — сцягваць за ногу, калі залезу на Саліску і адмоўлюся злазіць».

Песня гучала далей, і з кожным яе радком цягнік усё болей і болей аддаляў мяне ад

Прагі. Мы ехалі ўздоўж няўтомнага Вага на паўночны ўсход.

Я ведаў, што Забэйда-Суміцкі жыў у Празе на вуліцы Польскай, у доме № 12. Ведаў, што пахаваны ён на Альшанскіх могілках. У «Известиях» чытаў пра гэтыя могілкі, дзе сярод іншага паведамлялася, што тут ляжыць «белорусский поэт (!) Михась Забейда».

Паэт? А ці так ужо й памыліўся пражскі карэспандэнт?..

Што яшчэ я ведаў пра Забэйд-Суміцкага?

Чытаў успаміны спевака ў літаратурным альманаху «Белавежа», слухаў ягоную пласцінку; і гэтага было дастаткова, каб зразумець, што Забэйда-Суміцкі ствараў незвычайныя вакальныя вобразы паводле класічных старонак беларускага фальклору і еўрапейскага опернага мастацтва.

Тэма Беларусі, і гэта галоўнае ў яго дзейнасці, ніколі не пакідала спевака. Ён быў упэўнены, што толькі праз нацыянальнае ўтвараецца феномен эстэтычнай еднасці, неабходнай для самастойнай творчасці, калі на паяднаныя вобразы дзяцінства і сталасці ўплывае ўвесь свет. У гэтым ланцужку — дзяцінства, сталасць, свет, з выніковай рысай, якая ўжо названа самастойнай творчасцю — першасна-асноўнае звязно належыць дзяцінству, бо ў дзяцінстве — карані нацыянальнага зроку.

Седзячы ў вагоне, я бачыў перад сабой дзве пасмяротныя постаці Забэйды-Суміцкага. Першая ўвасабляла творцу, спевака з канкрэтным імем і славай. У другой увасобілася агульнае, а менавіта — збіральны вобраз нацыянальна свядомага беларуса, якому наканавана было амаль увесь свой век пражыць на чужыне.

Шлях на чужыну для мастака заўсёды выпадковы.

Крывавыя хмары войнаў: імперыялістычнай, а пасля грамадзянскай, прымусілі ратавацца ў Сібіры, нават у Кітаі. Там, у Харбінскім оперным тэатры, прафесійна сцвердзіўся талент маладога Міхала Забэйды, а прага вакальнага самаўдасканалвання прывяла яго ў 1932 г. у Мілан.

Дзве постаці спевака, як дзве мройныя істоты, рухаліся ў прасторы паралельна цягніку і спыняліся разам з ім на кожным прыпынку. У вагон заходзіў кантралёр, і калі цягнік кранаўся, яны зноў пачыналі свой паветраны бег, ні на імгненне не адстаючы і не выпярэджваючы влак⁷. Дзве постаці аднаго чалавека, дзве ягоныя супярэчнасці. Адна клікала на радзіму, другая прымушала заставацца тут, на гэтай зямлі, што ўжо сталася вечнай радзімай.

Постаці пакідалі мяне, калі кантралёр, стомлены чалавек у вялікіх акулярах, апынаўся

побач. Мае сябры яшчэ ў Трнаве паведамілі, што кантралёр не славак, а ўкраінец, ды я пакуль не надта ўдумваўся ў тое, што яны мне гаварылі.

Стомлены чалавек у вялікіх акулярах праходзіў па вагоне, вышукваючы новых пасажыраў. «Раз, два, тры, чатыры, пяць — я іду шукаць...» — мая лічылка амаль дакладна ілюстравала невясёлы занятак кантралёра. Для гэтага чалавека нічога не існавала, апроча ягонай работы. Ён баяўся, што прагледзіць безбілетнага пасажыра, і вельмі спадзяваўся на свае вялікія акуляры. Грозны бог пільнасці і парадку, першабытнае імя якому Страх, не зводзіў каменнага позірку з кантралёра і за самую дробную памылку гатовы быў пакараць свайго адданага служку.

Дзве мройныя постаці спевака неслі ў сабе нязгodu з такім бяздушным намерам, як пакаранне невінаватага — кантралёр жа ўяўляў сабой безабаронную невінаватасць. Сваёй нязгодай яны нібы напаміналі мне, што ў сённяшнім свеце маецца востры дэфіцыт на духоўную энергію. Энергетычны крызіс нашага часу існаваў для іх толькі ў такім разуменні.

Дзве розныя постаці паядналі ў сабе родны край маленства з чужым краем сталасці. Яны ляцелі нада мной, і блакітная трысцінка прызнання пад іх крыламі набывала голас — жыць на чужыне, маючы ў сэрцы радзіму, немагчыма без таго, каб у гэтым ж сэрцы не

⁷ Vlák – цягнік (славацк.)

ўваходзілі сокі чужой зямлі, каб душа была замкнёная і мела нейкае асобнае існаванне.

Мае сябры таксама пачулі гэты голас, і мы разам паразважалі пра магчымасць «асобнага існавання душы». З нейкага філасофскага трактата, мне, дарэчы, невядомага, яны па памяці працытавалі: «Ці існуе душа асобна — чэшская, нямецкая, французская? Не, гэты падзел выдуман шавіністамі. Шавінізм узнік па разліку эгаістычнага мозга і вельмі рацыянальнага падыходу. Існуе толькі адна душа, і яе нельга падзяляць, як авечак на пашы. Як існуе гравітацыя адна для ўсіх, так існуе адна душа».

Блакiтная трысцiнка вяла сваю мелодыю далей — з душой, што ўсялілася ў цела, прыйшоў да чалавека талент людскасці, і ў ім галоўнае — пачуццё любові. Душа зрабіла цела маральным, пазбавіла яго жывёльнага заспакаення.

Людзі ва ўсе вякі змагаліся, змагаліся супраць душы або за душу. Супраць душы змагаліся зброяй, за душу — словам. У наш час да зброі далучылася розных гатункаў звыштэхнізацыя. А да слова — нічога, акрамя новых слоў. У выніку — змаганне супраць душы перайшло ў татальнае паляванне. Яно, то бачнае, то нябачнае, існуе паўсюдна і для пэўнай часткі чалавецтва ператварылася ў форму існавання з уласцівым ёй мысленнем.

Магчыма, гэтае мысленне не заўсёды

агрэсіўнае, але ўскормленае халодным розумам яно заўсёды накіравана супраць мастацтва, супраць душы.

Сапраўднае мастацтва клапаціцца аб адным, каб розум чалавека залежаў ад яго душы. Калі ж адбываецца наадварот, то мастацтва вымушана фіксаваць такую з'яву як грамадскую хваробу.

Агульнавядома, што менавіта розум, не ўраўнаважаны душой, забяспечваў гісторыю трагедыямі. Хваравіты розум роднасны і нацыяналізму. Вытручваючы любоў да чужога, нацыяналізм робіць брыдкім і сваё.

Наіўная блакітная трысцiнка...

Ці паверыць хто, што ты — матэрыялізаваны дух спевака? Што ты паміж дзвюма ягонымі пасмяротнымі постацямі, як слова люблю паміж нацыянальным і агульналюдскім.

Забэйда-Суміцкі піколі не аддзяляў сваё нацыянальнае ад агульналюдскага. Менавіта спадчыннае пачуццё агульналюдскасці і рабіла яго беларускім спеваком.

Ён спяваў на многіх мовах свету і быў зразумелы любой аўдыторыі, бо ў кожнай з гэтых моў, як неабходнасць, прысутнічала беларуская інтанацыя.

2 лістапада 1967 года ў лісце да літоўскага музыказнаўцы Вітаўтаса Повіласа Юркштаса Забэйда-Суміцкі так вось ацаніў свае

канцэрт: «Яны інтэрнацыянальныя. Сваімі канцэртамі імкнуся абудзіць найлепшыя пачуцці ў слухачоў. Хачу, каб людзі шанавалі і любілі адзін аднаго, каб жылі мірна і прыязна».

Я думаю пра талент спевака, бачу ягоныя пасмяротныя постаці, чую блакітную трысцінку і пачынаю любіць гэты сумны вагон, і нават стомленая хада кантралёра-ўкраінца пачынае мне падабацца... Нехта з пасажыраў пачаставаў кантралёра трускалкамі. Трускалкі ва ўсходняй Славакіі буйныя і да краёў налітыя празрыстай спеласцю. Яны як запаленыя навагоднія свечачкі. Кантралёр прайшоў міма, трымаючы ягады ў папяровай вазе. Ён, здавалася, страціў ранейшую пільнасць і забыўся на каменны позірк бога парадку. Цяпер ужо і гэты чалавек меў рэальную радасць і зусім не баяўся ўяўнага пакарання.

Пачаліся горы, і мне вельмі хацелася, каб штосьці адбылося раптоўнае, неверагоднае, што перашкодзіла б нашай далейшай вандроўцы.

Мы сышлі з цягніка і пераселі на аўтобус. Татры былі побач, і мае сябры малітоўна глядзелі на неба. Я цішкам пасмейваўся з іх, упэўнены, што хараство Славакіі, як і любой краіны, не ў небе, а на зямлі.

Горны трамвайчык даставіў пас да Strabske Pleso — адсюль і ўзыходзяць на Саліску. Металічна пакрэктаваючы на крутых пад'ёмах, трамвайчык сваім грымучым дашкам

разбудзіў самую бліжэйшую з хмараў. Яшчэ сонная, яна, вядома, незадаволеная адгукнулася громам, а пасля сучэшыла мяне даволі спорным дажджом. З вышыні гары метэаслужба паведаміла, што пачынаецца моцны вецер, таму падымацца наверх небяспечна. Ланоўку адключылі. Вось і здарылася тое раптоўнае і неверагоднае, чаго я так прагнуў.

Але ў маіх сяброў імгненна выспеў новы план. Яны вырашылі не марудзячы спусціцца ўніз, аб'ехаць Саліску на аўтобусе і зрабіць пад'ём з больш, на іх думку, зацішнага месца.

Дождж то дужэў, то цішэў, то хвілінай здавалася, калі аўтобус апынаўся ў тунелі, зусім пераставаў. Мы прамінулі Стары Смаковец і яшчэ нейкія станцыі, што самотна прыціхлі пад халоднымі лапамі дажджу. Горныя станцыі былі падобныя на маленькія хутары, гаспадары якіх часова пакінулі сваё жытло, напалоханыя разнамоўным нашэсцем альпіністаў.

На Татранскай Ломніцы добры настрой пакінуў мяне — тут працавала ланоўка. Нам трэба было падняцца да Skalnaté Pleso. Сябры мае кінуліся да пад'ёмніка, але там замест пэўнай чаргі рванымі кругамі пластаваўся безаблічны натоўп. Нават не натоўп — разнамоўны гурт авечак. Кожны з гаралезцаў імкнуўся першым прабіцца да вагончыкаў — утульных рухомах альтанак. Ніхто ні на кога не зважаў. Пад неонавай шыльдай Nástupište

аддавалася перавага здаровым рукам і шырокай спіне.

Душа захлыналася ў потнай паводцы сляпых целаў.

Дзве постаці спевака праплылі над неўтаймоўным статкам і далучыліся да Душы. Узніклі тры воблачкі згоды, як напамін пра неабходнасць увагі да асобнага чалавека. Яны сваёй эфірнай прысутнасцю заклікалі да спакою, але целы, на жаль, заўсёды безуважныя да ўсяго, што не мае матэрыяльнай абалонкі.

Я кажу пра мноства цел і пра адну Душу, бо згодзен са сваімі сябрамі: «...Існуе толькі адна душа». Целаў жа існуе безліч. І вечныя нашы трагедыі ў тым, што адной Душы,— самага неабходнага інструмента ў механізме маралі і пачуццёвай гармоніі,— на ўсе целы, а гэта значыць і на ўсіх людзей, не хапае...

Нарэшце, засмоктаныя плынню ўсеагульнай штурханіны, мы атабарыліся ў вагончыку. Нехта з ланоўшчыкаў моўчкі ўладкаваў ля нашых ног два гарачыя тэрмасы — абед для метэаслужбы і для астатніх службаў, якія знаходзіліся недзе ў тумане і холадзе.

Тэрмасы з абедам, таксама моўчкі, у нас забралі на высакагорнай пляцоўцы Lomnický štít. Адсюль на самую вяршыню вяла іншая ланоўка — ужо не ўтульныя «альтанкі», а звычайныя лавачкі-гушкалкі, прымацаваныя да траперсы ланцугамі. Я ўпэўнены быў, што

ланцугі не надта надзейныя, але назад ужо не вернешся. Добра хоць пад лавачкай ёсць прыступкі для ног.

Дажджу тут гукай — не дагукаешся, навокал звыкла белы снег і крышталёны холад. Лавачкі парыпвалі і падымалі нас угару, усё вышэй і вышэй, а насустрач нам вынырвалі з густых воблакаў шчаслівыя гаралезцы — чэхі, славакі, венгры, немцы і нават арабы. Яны рухаліся ўніз паралельна нам, узбуджаныя сцюдзёнай вышыняй і радасцю, што вяртаюцца. Яны сябе паводзілі, як дзеці без бацькоўскага нагляду — бадзёра перагукваліся, гушкаліся на лаўках і ў жмут закручвалі ланцугі. Адзін нават шпурнуў долу парожнюю пляшку, пэўна ж, апрастаную на гары. Па ўсім відаць, што пасудзіна была знарок прыхопленая з сабой для гэтага эфектнага кідка. Пляшка, мякка слізгануўшы па першым камені, без гуку рассыпалася на дробныя шкельцы.

Мяне здзіўлялі жанчыны, якія плылі ў бясконцай паласе скразнога холаду ў купальных касцюмах. Яны не баяліся застудзіцца. Я, вядома, больш клапаціўся пра надзейнасць ланцугоў і троса, што перыядычна патрэскаў над галавой, таму толькі краем свядомасці адзначыў, што і на вышыні 2500 метраў адкрытыя жаночыя ногі хваляюць не менш, чым на зямлі.

А вось і вобраз мадонны на канатным

пад'ёмніку. Маладая маці, пэўна ж, зусім апантаная альпінізмам, трымае на руках маленькае дзіця. Няўжо яго не было на каго пакінуць? Дзіцятка спакойна пасмоктвае соску — ні страх вышыні, пі пачуццё самазахавання яшчэ не вядомыя яму. Вось яно праплыло ў блакітных паўзунках у кубельцы неразумных матчыных рук. І паплыло далей па-над каменнай пустэчай, па-над рэдкімі лапікамі зямлі, на якіх нічога не расце, апрача рудога чэзлага кустоўя, якое называецца ў Славакіі касадрэвінай.

На гэтым варта спыніцца.

Праз меру захапіўшыся толькі знешнімі назіраннямі, можна без асаблівага сэнсу аглядаць кожную шчыліну і камень Саліскі і, вядома ж, яе пуставаты пік з птушынай хаткай для астраномаў. Ды ва ўсім гэтым столькі ж глухой цікавасці, колькі яе маецца ў любым нашым вясковым клубе.

Таму хутчэй на зямлю — на зямлі засталіся самыя лепшыя вобразы і назіранні. На зямлі засталіся і дзве постаці спевака. Яны чакаюць мяне ўнізе, магчыма, у кавярні, а гэта значыць, што самая істотная частка мяне самога знаходзіцца з імі.

Кавярня — прыстанак душы. Апрача кубка кавы і звычайнага цяпла, яна яшчэ дае цудоўную магчымасць убачыць мноства сваіх дваіпкоў. У кавярні ты заўважаеш людзей,

падобных на сябе, бачыш свой калектыўны партрэт. Кавярня нібыта раскладае твой характар на безліч граней і перадае кожнаму з наведвальнікаў. Такой магчымасці, дарэчы, пазбаўлены вакзал, бо там увага пераважна скіравана не на людзей, а на гадзіннік і расклад цягнікоў. Стадыён таксама пазбаўлены. Асобнага гледача на стадыёне не існуе, ён патанае ў безаблічным натоўпе, а ягоную ўвагу паглынае відовішча гульні. І гарадская вуліца не стварае калектыўнага партрэта, бо кожны з пракожых заўважае перш за ўсё сябе на вуліцы, а не вуліцу вакол сябе. І толькі кавярня вылучае і зрокава ўзбудняе канкрэтную асобу — з усіх бакоў добра бачнага Наведвальніка. Яго адлюстроўваюць усе, і ён адлюстроўвае ўсіх.

Сумна ў кавярні Наведвальніку толькі тады, калі ягоныя дваінікі выяўляюць сабой самыя непрыемныя рысы яго характару. Ва ўсе ж астатнія імгненні Наведвальніку тут весела і ўтульна.

Я не памыліўся, дзве постаці спевака сапраўды мяне чакалі ў кавярні. Яны знаходзіліся ад мяне на адлегласці радаснага ўздыху, таго лёгкага ўздыху, якім я развітваўся з Саліскай.

Я падышоў да акна, каб яшчэ раз упэўніцца, што з акна кавярні мяне задаволяць любы краявід. Вядома, пры той неабходнай умове, што мецьму кубак гарачай кавы і

разумных суразмоўнікаў. На гэты раз усё ў мяне было, таму нейкі там чарговы татранскі схіл, закампанаваны ў квадрат акна, нагадваў мяккі бок вялізнага плюшавага мядзведзя. І я яшчэ больш настроіў сябе на тую думку, што ўсё-ткі лепш глядзець з акна кавярні на гару, чым з гары пазіраць на кавярню. У адваротным мяне ніхто не пераканае, нават трэнер зборнай СССР па альпінізму.

Да кавы афіцыянт пранапаваў нам лёгкае, амаль безалкагольнае пітво *Venišino čaro*. Мы не адмовіліся, і калі афіцыянт пайшоў у бар, мне паведамілі, што ён не славак, а цыган. Сапраўды, афіцыянт быў не па-славацку кучаравы. Я імгпенна ўзнавіў у памяці паважна-стомленую паставу кантралёра-ўкраінца, што пасля кожнае станцыі наведваўся ў наш вагон. Цяпер я іх бачыў адначасова, афіцыянта і кантралёра, думаючы пра дзіўную і пакуль што незразумелую для мяне здатнасць маіх уважлівых сяброў з першага позірку вызначаць нацыянальнасць незнаёмага чалавека. А што калі на эстраду ў гэтай кавярні выйшаў бы Забэйда-Суміцкі?.. Ці вызначылі б яны яго беларускае паходжанне?

Думаю, што не. Лягчэй выявіць нацыянальнасць кантралёра і афіцыянта, бо іхняя дзейнасць заўсёды «вонкавая», прафесійна-засяроджаная на кліентах і пасажырах, і цяжэй — нацыянальнасць

мастака. Бо мастак засяроджаны на сабе, на ўласнай душы, поўнай самапазнавальнай (а г. зн. таемнай) эпергіі.

Між тым мае сябры, маючы патрэбу абараніць перада мной сваё захопленне альпінізмам, тлумачылі, што ўзыходжанне на гару, нават на самую малую вяршыню, не простая забаўка ці комплекс прымітыўных фізічных практыкаванняў, а рух да чысціні — і прыроднай і сваёй уласнай, духоўнай. Чалавек, які любіць горы, узыходжанне абавязкова параўноўвае з арганнай музыкай.

Вось так, не больш і не менш. Узыходжанне — арганная музыка, ну а сама вяршыня тады лагічна параўноўваецца з храмам. Я не аспрэчваю, няхай усё будзе так велічна, хоць на гэтай велічы пластуецца налёт банальнай пампезнасці.

Мяне ж уласна ў кожнай велічы заўсёды цікавяць неэстэтычныя дробязі, на якія не зважаюць мае сябры. Калі ёсць тыя дробязі і я іх сам адшукаў, тады дадзеная веліч існуе для мяне.

У Браціславе мы аглядалі інтэр'ер касцёла святой Тройцы. З патрыцыянскай халаднаватасцю з усіх бакоў насоўвалася на мяне архітэктурная прастора. Я не мог засяродзіцца, каб зразумець, што касцёл гэты а с а б л і в ы. У куце, справа ад увахода, стаялі ссунутыя адна да адной тры шафы. «Гэта спавядальня,—

напаўшэптам паведамлі мне,— тут вось сядзіць князь (па-славацку: ксёндз) ». Я расчыніў дзверы той шафкі, у якой павінен быў сядзець, чакаючы грэшніка, ксёндз... У спавадальні ўроскід ляжалі венікі, драўляныя граблі, бляшаныя шуфлі. Як у звычайнай дворніцкай пуныцы. Ксяндза, вядома, я не ўбачыў, але касцельная веліч адразу набыла для мяне зразумелую існасць.

І ў невялікім горным касцёльчыку, у якім пасля кавярні правялі мы рэшту дня, таксама ўбачылася тое, не зусім эстэтычнае, праз якое лепей успрымаецца ўсё халаднавата-велічнае.

Нам пашанцавала. Мы трапілі не на звычайную літургію, а на вячанне.

Святар і ягоны памочнік — міністрант, падыходзячы з чытаннем да амбона, папраўлялі мікрафон зусім так, як гэта робяць звычайна эстрадныя выступленцы. На іхніх белых рызах зіхцелі крыжы, вышытыя залацістымі ніткамі. Па абодва бакі ад алтара стаялі ў доўгім ланцужку хлопчыкі — маленькія міністранты. Іхнія таксама белыя ўборы былі аздоблены ўнізе вышытымі гронкамі вінаграду, кветкамі і лісцем. Каля алтара на грыфельнай дошцы бялеў крэйдавы надпіс: Будзь прывітаны, пане, пакорны кароль славы.

У аднаго малога служкі зачасалася ножка. На нейкае імгненне ён забыўся на веліч падзеі і, не хаваючыся, пачухаўся.

Спятар абвясціў: хто любіць жонку сваю, той самога сябе любіць, хто знойдзе боскія словы, той будзе жыць вечна.

Лысаваты жаніх і папаўнелая ў таліі нявеста стомлена чакалі вянца, як выратавальнага круга. Толькі ён мог выбавіць з рытуальна-адцягненай плыні запозненага для іх вянчальнага абраду. Павучанні святара, я ўпэўнены, мелі для іх толькі практычны сэнс без аніякага там пачуцёвага ўзрушэння. І касцёл для іх быў касцёлам, арганная музыка — арганнай музыкай, бо яны, лысаваты жаніх і папаўнелая нявеста, ужо знаходзіліся за той узроставай мяжой, за якой рэлігійны рытуал не дасягае свайго поўнага эфекту, нягледзячы нават на магчымую іхнюю шчырую набожнасць.

Усё навокал мела зразумелую звыкласць, нават нейкую сямейную ўтульнасць. У арганіста на каленях сядзела яго дачка, дзяўчынка гадоў пяці, а міністрант, як гаспадыня на кухні, ручніком выціраў каля алтара залатыя кубкі. Мы стаялі на хорах і ўсё, што адбывалася ўнізе, добра бачылі.

І там, унізе, не так далёка ад мяне, на адлегласці пяшчотнага слова, шанавалі сваю маўклівасць дзве постаці спевака. Па рыпучай, нібы ў музеі, лесвіцы я сышоў з хораў і паволі пачаў пасоўвацца да іх. Рухаўся вельмі марудна, бо людзей было шмат — не ступіць вольнага кроку. Нарэшце апынуўся каля мармуровага

слупка з прымацаванай наверху скарбонкай.

Побач на століку ляжаў стос газет «Каталіцкія навіны». Парафіяне апускалі ў шчыліну скарбонкі па 50 галераў: стос з кожнай хвілінай усё меншаў і меншаў.

Постацей я не знайшоў, але быў упэўнены — яны тут, непадалёк. Я ж выразна бачыў іх з хораў. Стаялі яны менавіта ля слупка са скарбонкай... Пэўна, разгадаўшы мой намер падысці бліжэй, яны — куды ж яшчэ маглі падзецца? — проста пакінулі касцёл.

Ізноў-такі паволі пачаў я пасоўвацца да дзвярэй. Людзі ў храме стаялі шчыльна, стаялі з дзецымі і без дзяцей, а на двары дзетак да году ў вазках імкнуліся падсунуць бліжэй да ўвахода. Мяне прапусцілі, далі дарогу, як свайму суседу.

Блакiтная трысцiнка ў гэты момант зноў адгукнулася, спыніла мяне... Забэйдэ-Сумiцкi жыў сярод гэтых людзей, спяваў для iх i вучыў iх. Так, менавіта вучыў. Я маю цікавае сведчанне аб тым з вуснаў чэшскай спявачкi Катажыны Кахлiкавай. Мы сустрэліся ў Маскве, i калi артыстка даведалася, што я з Беларусі, то з радасцю паведаміла, што яна вучанiца самога Забэйдэ-Сумiцкага, а гэта значыць таксама крышачку беларуска. Болей таго — да свайго першага выступлення на пражскім тэлебачаннi яна падрыхтавала два раманы на вершы Янкi Купалы i выканала iх па-беларуску. Забэйдэ-Сумiцкi быў першы, хто дапамог маладой

спявачцы адчуць хараство вакалу. Калі ў Катажыны з'явілася магчымасць удасканаліць свой талент у Вялікім тэатры, у класе А. Абразцовай, ён шчыра ўхваліў паездку ў СССР.

Гэта была сапраўды шчырая ўхвала, бо яшчэ ў 1933 годзе Забэйдэ-Суміцкі сам марыў аб паездцы ў Савецкі Саюз. У той час у Мілане ён пазнаёміўся з Собінавым. Цікава, што адзін з італьянскіх музычных крытыкаў замацаваў тое знаёмства сціслым, анатацыйна-дакладным выразам: «Міхал Забэйдэ — тэнар надзвычайнай якасці, артыст высокай культуры, голас мяккі, гнуткі, падобны да голасу яго суайчынніка Собінава...»

Дык вось Леанід Собінаў якраз і запрашаў маладога спевака ў Маскву для ўдзелу ў канцэртах. Што перашкодзіла той паездцы? Сталінізацыя СССР? Магчыма. Але больш магчыма, што хвароба. Неўзабаве ж давялося з Мілана ехаць у Сан-Рэма і лячыць хворыя лёгкія. Далася ў знакі неўладкаваная маладосць і першыя цяжкія месяцы вучобы ў тэатры Ла Скала ў педагога Фернанда Карпі.

Ёсць нейкі асаблівы сэнс у тым, што Собінаў адрасаваў сваё запрашэнне Забэйдэ-Суміцкаму, а не ягонаму земляку, таксама славутаму на ўсю Еўропу, Паўлу Пракапеню.

Беларус па паходжанні, дзіця заходнепалескага краю, духам Пракапеня жыў далёка не косяўскім, не паляшукі. Любая

зямля і любая нацыя маглі прэтэндаваць на яго талент, але ён, пазбаўлены нацыянальнага пачуцця, быў не здольны глыбока ўзбагаціць ніводную культуру.

У 1936 годзе канцэртуючы з вялікім поспехам у Кракаве, дзе Пракапеню прадстаўляў публіцы знакаміты Ян Кепура, узрушаны малады артыст пасля выканання італьянскіх арыў вырасіў здзівіць слухачоў «песняй са свайго Косаўскага павеата». Здзівіўся, мусіць, толькі адзін супрацоўнік часопіса «Калосьсе», што прысутнічаў на канцэрце, бо Пракапеня праспяваў, паводле сведчання журналіста, «...нейкую расейскую песню аб Ваньцы і Матрэне!»

Я не кажу, што Пракапеня цалкам з'яўляўся антыподам Забэйды-Суміцкага. У іх было шмат агульнага ў лёсе. Шляхі іхнія неаднойчы перакрываўваліся і адорвалі часта сустрэчамі з аднымі ж і тымі людзьмі. Так і Пракапеня, і Забэйда-Суміцкі сустракаліся ў Вільні з Рыгорам Раманавічам Шырмам і Максімам Танкам. Толькі для Пракапені сустрэчы тыя не мелі прынцыповага значэння, ізноў-такі праз ягоную нацыянальную анемію, а для Забэйды-Суміцкага віленскія гутаркі сталіся жыццёва вызначальнымі: «Гэтыя сустрэчы дапамаглі мне ўтрымацца на той дарозе, па якой я іду і сёння. Гэта дарога не абяцала вялікай кар'еры, але яшчэ больш збліжала мяне з

роднай песняю — песняю маёй маці, давала магчымасць распаўсюджваць гэту песню, несці яе ў свет, паказваць яе красу, даваць людзям радасць і ўзбагачаць гэтай песняю сусветную культуру».

Ва ўсе гады сваёй ахвярнай творчасці Забэйда-Суміцкі не адыходзіў ад разумення, што ўласна-нацыянальнае пачуццё найбольш дзейснае тады, калі мерканталізм падпарадкаваны паэзіі, а любоў да радзімы ўраўнаважана павагай да той зямлі, на якой жывеш...

Я блукаў па цвінтары і чакаў, калі выйдучь з касцёла мае сябры, і ўжо не спадзяваўся сустрэцца з Забэйдам-Суміцкім — з дзнюма ягонымі насмяротнымі постацямі. Яны адляцелі, і адляцелі назаўсёды, пакінуўшы як напамін пра сябе — блакітную трысцінку. Іхняе раптоўнае знікненне было нібыта магічнай забаронай тэрмінова ехаць у Прагу і шукаць там Альшанскія могількі. І я зразумеў, што не трэба болей трывожыць тыя постаці, не варта іх даганяць, як не варта раней часу чакаць анёла.

І гэтых дзён, праведзеных не ў Празе, а ў Татрах, шкадаваць не варта. Бо вядома ж — бласлаўлены не толькі тыя мясціны, да якіх мы імкнёмся, але і гэтыя, дзе знаходзімся. І, увагуле, жаданні ў большасці сваёй не павінны супадаць з рэальнасцю, бо неабавязкова мець патрэбнае ў матэрыяльнай выяве. Яго можна прыдбаць, даверыўшыся фантазіі. І я свядома не пазбег

фантазіі, падаючы партрэт Забэйды-Суміцкага,
таму што пра спевака і да сённяшняга дня я не
ведаю больш, чым ведадо.

1987—1989

У ВАРШАВЕ

М. Ф. Дубянецкаму

Бачу Цябе, Варшава,— тваё пакутна-
адноўленае хараство.

Перада мною ўсе твае колеры, сярод якіх
пераважаюць жоўта-белыя, блакітна-белыя і
бела-чырвоныя адценні. Часцей за ўсё яны
перакрыжоўваюцца на франтонах касцёлаў і
відны здалёк. Іхнія доўгія палосы, нібы
раскручаныя шпалеры, утварылі сімволіку, якая
лёгка прачытваецца — жоўта-белыя колеры
Ватыкана адзіныя з блакітна-белымі колерамі
польскага Касцёла. Да гэтага шматвяковага
адзінства мусіў быў далучыцца і дзяржаўны сцяг
ПНР.

Учора ці пазаўчора Ты развіталася з
папам. Ён усміхаецца Табе з вітрынаў
прыкасцельных кіёскаў і з вокнаў прыватных
крамак. На ўсіх фотаздымках толькі ён — Ян
Павел II.

У белай пюсцы і з вітальна ўзнятымі
рукамі ён падобны на голуба, які ляціць і
захоўвае ў сабе цяпло Ноевай далоні. А пад ім ва
ўсе бакі расцякаецца патоप містычнага
ўзрушэння і веры ў цуд. І кожны ў натоўпе
ўпэўнены ў абавязковай магчымасці цуду.
Нават аматары класічнай польскай паэзіі
назвалі б гэты патоп і палёт голуба пад ім —
самой паэзіяй. Ім цяпер падалося б ерэтычным

ранейшае ўяўленне, што паэзіяй можа быць і звычайнае возера, у якім разам купаюцца дзяўчаты і зоры...

Варшава, ты нечаканая ва ўсіх сваіх трагедях і такая ж — у любым здарэнні.

Вось на Маршалкоўскай у недазволеным месцы сныпаецца маленькі «фіяцік». Маладая манашка, гаспадыня машыны, устрывожана — нешта зрабілася з матарам. Але трывогі — як не было. Да манашкі падыходзіць вайсковец і прапануе дапамогу. Яны амаль равеснікі, і кожны па-свойму фарсісты. Ён — у лёгкім фрэнчы, яна — у тонкім, падобным да вячэрняга ўбрання, габіце.

Афіцэр уладкоўваецца за руль і правярае запальванне. Побач, на вольным сядзенні — стос каталіцкіх часопісаў і гурбачка каляровых здымкаў. На вокладках знаёмыя партрэты папы, а на адваротным баку фота, што прымацавана да лабавога шкла, ягоны аўтограф: «Спакою табе, Польшча, мая Бацькаўшчына». Пажаданне зразумелае, і выказаў яго чалавек катэгарычны, якому наканавана ў жыцці больш адказваць, чым пытацца.

«Фіяцік» слухаецца спрактыкаванага вайскоўца. Нічога страшнага, здаецца, й не было — нейкая там драбязя з запальваннем.

А што ж манашка?

Яна, як і любая палячка, проста зачараваная вайскоўцам. З усмешкай прадбачлівай

Евы падае на памяць пану афіцэру фотакартку.

«Фіяцік» бяжыць далей па Маршалкоўскай, а маладому вайскоўцу застаецца толькі ўздыхнуць. На картачцы замест чаканага аблічча манашкі — усё тая ж усюдыісная постаць папы. Гэтым разам — журботная і згорбленая. Каля касцёла святога Станіслава Косткі Ян Павел II схіліўся над магілай ксяндза Папялушкі...

Я запомню. Варшава, усе твае колеры.

Чэрвень, 1987

АНЁЛ ЗГОДЫ

Смутака па зялёным колеры,
Па загадцы вітражоў,
І анёл у храме колішнім
З ценом крылаў-спарышоў:

Як глыбокае-глыбокае,
Не пазбытае дасюль.
Як высокае-высокае
І адзінае пакуль.

Вуліцы з дзвюма найменнямі для Давыд-Гарадка не дзіва. Афіцыйныя назвы, як і палезыцы, існуюць на шыльдачках, у гарадской дакументацыі і, вядома, на паштовых перасылках — неафіцыйныя ж, гістарычныя, іншы раз з таемна-паэтычным гучаннем, жывуць у памяці.

Ідзеш па вуліцы Камунальнай, а сэрца падказвае, што ідзеш ты на «Осэліцы», павернеш на Свядлова і адразу ўспамінаеш, што гэта «Радзічы». І ніколі не забудзеш, што вуліца Калініна — гэта яшчэ і «Мэльнікі», Максіма Горкага — «Лужок», Карла Маркса — «Каралін», Савецкая — «Альшанская», Мічуріна — «Вугонь», Кірава — «Закосцёлье»... А твая родная — Антона Макаранкі — «Кодак». Слова загадкавае, этымалогію сваю губляе недзе ў даўніне татарскіх паходаў.

Адразу пасля вайны такой вуліцы не было. Яна вырасла ў канцы 50-х і займела імя славутага педагога, але ж у абходку і па сённяшні дзень называецца «Кодаком» — у памяць кодацкіх гарадаў, праз якія пралегла.

Якраз з «Кодаком», з яго віднымі, што кляштар, як кажуць гарадчукі, дамамі і звязана маё самае першае ўяўленне аб мінулым. І тут гаворку мне трэба павесці ад лета 1969-га...

У адну сонечную раніцу «Кодак»

прыкметна заварушыўся. Людзі пакінулі свае дамы і выйшлі з двароў як на нейкае свята. Я ўжо не памятаю — адкуль ён з'явіўся, той шчаслівы нумар «Маладосці» з нарысам У. Караткевіча, у якім «пісалос про Городок», і са шчодрымі фотаздымкамі В. Шдановіча і З. Пазняка. Той часопіс усім хацелася патрымаць у руках, упэўніцца, што і на фотаздымках таксама Давыд-Гарадок — з такімі знаёмымі дамамі, Георгіеўскай царквой, могілкамі. Усе дзіваваліся, радаваліся і нават крыўдавалі — асабліва тыя, што не маглі праціснуцца ў сярэдзіну і на свае вочы ўсё пабачыць.

Яны, мусіць, першыя і закрычалі: «Трэба ўголас прочытаць, коб усе почулі!» Часопіс апынуўся ў маіх руках, і мне строга загадалі: «Чытай і нічога ні пропускай!»

Я прачытаў да апошняга радка тую месціну ў часопісе, дзе было пра Давыд-Гарадок, пават не абмінуў надпісы пад фотаздымкамі. Ніхто не зварухнуўся, слухаючы...

Часопіс у мяне выхапілі, і зноў пасыпалася гаворка, як звычайна па вуліцы — шматгалосая, бязладная. Ніхто нікога не слухаў, гаварылі ўсе.

Стаяў будні дзень, калі клопату багата ў хаце і ў гародзе, але вуліца не пусцела. Нехта выгукнуў: «Чуйцэ, людзі, тут напісано — хаты под знаком сонца, а ў нас і напраўду на шчытах сонцэ!»

«Кодак» узбуджана ўскалыхнуўся, нібы ўпершыню ўсім давялося зірнуць на франтоны сваіх дамоў. Зрэдку на якім шчыце значыўся сціплы крыжык, а на большасці дамоў ярка віднелася кветка сонца, якое узыходзіць або ўзышло.

Ускінулася новая гамана. Пачалі гадаць, калі гэтыя знакі з'явіліся ў Гарадку? З вайны? Пасля смерці Сталіна? І тут нехта са старэйшых цвёрда прамовіў — яны былі ўжо і за польскім часам.

Так я ўпершыню пачуў гэтае таемнае «за польскім часам», якое і легла пасля пачатковым штрышком у маё спасціжэнне мінулага.

Я рыхтаваў сябе ў паэты, густа, з паціскам пісаў вершы і чытаў іх свайму «кодацкому» сябру, часцей сур'ёзнаму, чым вясёламу, Валодзю Вінаградаву. Ён уважліва слухаў мяне, хваліў, пасля даставаў свой спытак і пачынаў уголас чытаць таксама вершы.

Два юныя кучаравыя (мы падоўгу не стрыгліся) паэты ў «Кодаку» — гэта былі мы.

Ад тых вершаў нічога не засталася. І хіба магло што застацца калі радкі нашыя былі лягчэйшыя за тапалёвы пух? Але ўсё ж, як правіла на дні будучыя. засталася ці не класічнае разуменне — паэт, асабліва з кучаравай галавой, на ў с ё павінен глядзець нязвыкла. А калі так, то і знак сонца гэта не проста знак, прымацаваны на шчытах давыд-

гарадоцкіх дамоў — гэта помнік анёлу згоды, які ніколі не складзе свае крылы.

Так мне ўявілася тады, а цяпер я ўпэўнены, што спрадвек анёл згоды ахоўваў вільчыкі дахаў і святло ў вокнах, і той, хто меў талент убачыць яго ў небе, набываў шлях для пэўнай хады.

Жыхары Давыд-Гарадка ўзнеслі драўляную выяву анёла на свае дамы. Яны не толькі бачылі яго ў небе, але й чулі ў пошуме крылаў патрэбную сабе музыку жыццёвага ладу.

І чым больш мною авалодвала жаданне пісаць, тым болей назапашвалася прага ўвайсці ў мінулае, як у сад, хоць бы ў тое, недалёкае мінулае, якое хавалася ў магічным выразе — «за польскім часам». І я зрабіў, магчыма, дзіўнае, але вельмі істотнае адкрыццё — будучыня, калі яна існуе, то існуе толькі ў мінулым. Інакш і быць не можа. Нездарма ж мае мудрыя суседзі і добрыя бацькі заўсёды больш успаміналі тое, што было, і менш за ўсё гаварылі аб тым, што будзе.

Уснамінаць мінулае было для іх натуральнай патрэбай, і самыя складаныя пачуцці іхнія жывіліся паэзіяй былога. Землякі вучылі мяне, што і мінулым чалавек выпрабавана на высакароднасць і не заўсёды вытрымлівае тое выпрабаванне. І я спазнаў гэта па сабе ў поўнай меры.

Неяк у бляшанай скрынцы, у якой мая

баба Прося хавае розныя патрэбныя і непатрэбныя паперы, я знайшоў польскую дамавую кнігу. Ведаючы пра маю цікавасць да ўсяго колішняга, баба Прося аддала мне гэты дакумент. Ужо ў Мінску, раз-праз зазіраючы ў польскі слоўнік, пачаў я расшыфроўваць зжаўцелыя старонкі *książki meldunkowej*.

Яна была выпісана ў 1922 годзе на імя майго прадзеда Нічыпорка Максіма Мікалаевіча, уладальніка дома № 48 на вуліцы Касцюшкі. Вывучаючы *książki* я раптам адкрыў для сябе, што ён, Максім Мікалаевіч, славыты на ўсю акругу бондар, зусім не ведаў граматы. У графе *Podpis właściciela domu* дадзена ад рукі тлумачэнне: *za niepiśmiennego Nicziporko podpisał się* і пастаўлены чужы подпіс. Па ўсім відаць, што распісаўся ўжэнднік, які выпісваў кнігу, бо і ўсе наступныя старонкі акуратна запоўнены тым жа почыркам.

Што ж, цікава, павінен адчуць літаратар з літінстытуцкай адукацыяй, даведаўшыся, што ягоны прадзед быў непісьменны?

Пачуццё няёмкасці або, кажучы школьнай мовай, пачуццё крыўды на сацыяльную несправядлівасць? А можа, з усяго глтага вырастае і нейкая «абразлівая» сімволіка — за непісьменнага ж беларуса распісаўся пісьменны паляк?..

Відаць, ні першае, ні другое, ні трэцяе. Я сябе проста адчуў вінаватым, бо ў душы, як

кавалак лёду, варухнулася зайздрасць да прадзеда. Звычайная, брыдзенькая зайздрасць, наркатычнае ўздзеянне якой не заўсёды лёгка пераадолець.

Так, ён быў непісьменны, але ён быў майстрам, і на ягоня бочкі і цэбры малілася кожная гаспадыня. А я вось пісьменны, у дзень спісваю па некалькі старонак, але ці майстар я?

Дзяцінства маё прайшло сярод майстроў, і сам феномен мінулага часу, я ўпэўнены, не спасцігальны без іхніх канкрэтных вобразаў, а таксама без пошуку ў сваёй душы таго, што называецца ўласным майстэрствам.

Я не вытрымаў выпрабаванне мінулым, вывучаючы старонкі колішняй дамавой кнігі. З ценем нядобрага параўнання я пазайздросціў роднаму па крыві чалавеку. Спадзяюся на ўласную вытрымку, згадваючы іншага майстра, чужога мне Міхала Небу, які таксама жыў тады — «за польскім часам» і быў адзіным у нашым мястэчку фатографам.

Не, ён быў не проста «фатаграфавальшчык» — прашу ўвагі... зараз выляціць «птушачка»... гатова.— ён быў паэтам у сваім рамястве і філосафам. Без удумлівай фантазіі пра такога чалавека не раскажаш. А фантазія, вядома, узвышае над будзённасцю і нават самы нязвыклы матэрыял робіць зразумела бліжнім.

Дык няхай нязвыклае робіцца бліжнім, хай дапаможа мне анёл згоды — самае пэўнае

ўнасабленне ўдумлівай фантазіі.

У пошуме анёлавых крылаў чыстым золатам пабліскваюць сасновыя стружкі. І дасюль жывуць у тым пошуме смалістыя галасы сталяроў, чуецца наструнены шоргат лёгкіх гэблікаў. На варштатах нараджаліся знакі сонца — першыя помнікі анёлу згоды. І ці захаваўся б у памяці дзень ці хоць бы год, калі гэта пачалося, каб не дзіастацтва Міхала Небы? Відаць, што не. А вось на адным з фота дата захавалася. Пасля пячаткі Foto M. Niebo. Dawidgródek ul. Słowackiego маецца пазначаны алоўкам год — 1938-мы. А на самой фатаграфіі акурат паэтычны эцюд — на высокіх драбінах стаіць давідгарадчук і мацуе да шчыта прамяністага анёла.

Мусіць, шкодзіць мне трохі ідэалізацыя даўняга, бо абрысы мінулага ўяўляюцца серабрыста-воблачнымі і трохі пахіленымі долу, як сівая галава майго бацькі. Зрокава тыя абрысы прыйшлі да мяне якраз са спавядальна-пранікнёных фотаздымкаў Міхала Небы.

Аднойчы я ўбачыў тыя фотаздымкі...

Пад высокім шкляным дахам майстэрні яны, высыпаныя з куфра, вынятыя з розных прыстолкаў і шуфляд, ляжалі проста на падлозе ўперамешку з тамамі рускай і польскай класікі і пагрызенай пацукамі бібліяй.

Майстар памёр.

Гаспадаром у ягоны дом па лініі блізкага

сваяцтва прыйшоў мой сябар,— як і ў дзяцінстве, уважліва-сур'ёзны Валодзя Вінаградаў.

Ён сказаў мне: «Усё, што падабаецца, бяры, а то можа прапасці».

Фотаздымкаў было мноства, цэлая гара пялёсткаў з кветкі гісторыі. Яны пахавалі пад сабой вялізарную сцябліну, з якой, нібы варожацы на каханне, паволі абрываў іх час. Тую кветку ўваскрасіць ужо немагчыма. Яна засохла, пакінуўшы нам здымкі-пялёткі з выразнымі на іх адбіткамі былога.

Вось яно, тое былое, непадзельнае на значнае і нязначнае. Усё яно — мінулая музыка, якую можна бачыць. Аскетычныя, амаль скульптурныя твары маіх землякоў, графічна-строгія з запаленымі свечкамі кампазіцыі пахаванняў і вяселяў, не абцяжараныя лішнімі эмоцыямі абліччы вайскоўцаў, твары яўрэяў і цыганоў — так, усё гэта музыка, незапісаная на нотную паперу.

Дом, у якім жыў майстар, пабліскаў здалёк шкляным дахам майстэрні і блакітнай верандай. Веранда пераходзіла ў калідор, у якім было шмат філянговых дзвярэй — першыя налева і вялі ў майстэрню. Ад ранку да вечара яны хадзілі хадунам, сюд-туд скрыпалі завесамі, а здаралася, што і з усяго размаху наляталі на вушак. З грукатам уваходзілі толькі чужыя людзі. Міхалавы ж сваякі і яго заўсёдныя

кліенты ніколі не стукалі дзвярыма, ведаючы пра гаспадарова павучанне — у доме, апрача іншага, трэба шанаваць і дзверы, бо яны ўпускаюць у дом і выпускаюць з яго. Па той жа прычыне Міхалава жонка, унёсшы ў хату бярэмак дроў, не кідала іх абы-як пад грубу, як тое магла зрабіць любая іншая гаспадыня. Яна абавязкова нагіналася, нібыта кланялася будучаму цяплу, і акуратна, па паленцы выкладвала дровы на кавалак бляхі, якім закрывалася падлога каля грубы.

Рознага людз перабыло ў майстэрні, у Міхалавым доме, які выгодна знаходзіўся ў самым цэнтры мястэчка.

Заходзілі да майстра маладыя шляхцюкі, не ў меру вясёлыя і здавалася, пад моцнай чаркай. Але пілі яны трошкі, самую кроплю, а больш вылівалі сабе на грудзі, за ўлогі. Рабілася тое знарок, каб мацней пахла гарэлкай — знак таго, што ты багатыр і ў цябе ёсць грошы на выпіўку.

Нейкі дзядька тупаў паўз вокны майстэрні, падганяючы каня вішнёвым дубчыкам. Дзядька вёз на поле азімае жыта і кошык з пасвенчанымі яблыкамі. Усім ягоным памочнікам, сынам і дочкам, будзе на полі па яблыку, на якіх яшчэ, здаецца, не высахла святая вада. Добрае жыта ўродзіць, калі перад самай сяўбой з'ясі спасаўскі яблык... А пасля дасевак, памыўшыся і прыбраўшыся, усёй

сям'ёй можна зайсці і да Міхала, каб «зняцца на карточку».

Фатаграфаваў майстар і наведнікаў кавярні Polonia. Які-небудзь донжуаністы пан паручнік забягаў у майстэрню, усё яшчэ не ачухаўшыся ад нядаўніх занадта шчырых позіркаў гаспадыні кавярні. Пазіруючы, ён ужо выдумляў пяшчотны надпіс на будучым фотаздымку, які меўся таемна падарыць пані гаспадыні. Пан паручнік толькі што з'явіўся ў Давыд-Гарадку, і ён, няма ніякай мовы, прыгажун, і ягоны кожны фотаздымак не звычайная ramiatka służby wojskowej, а залаты ключык, якім ужо неаднойчы даводзілася з поспехам карыстацца...

Але пакуль фотаздымка няма, а сама пані гаспадыня знаходзіцца пад пільным вокам пана гаспадара, таму паручніку застаецца адзіны шлях — да Солтанавай хаты.

Пра Солтанаву хату, якую наймалі для сваіх заняткаў пэські — мясцовыя прастытуткі,— паручнік пачуў у кавярні ад афіцэра-пагранічніка. Пагранічнік папярэдзіў, што трэба спяшацца, бо прастытутак у мястэчку мала, хапае толькі на дзесятак афіцэраў. Асабліва тое адчуваецца, калі з Нырчы прыплывае ў мястэчка кацёр з маракамі. Іх, бравых марынажаў, сустракае каля Солтанавай хаты чарга нецярплівых пагранічнікаў, якія, вядома, месца не саступяць. Сам Рыдз-Сміглы

не здольны тут прадухіліць рыцарскай бойкі, і ў палескі пясок шчодро ўсмоктваецца гарачая кроў абаронцаў Рэчы Паспалітай. Эрасу застаецца толькі спачувальна падміргваць анёлу згоды.

Падрыхтаваны такім ладам пан паручнік ідзе да Царкоўнай гары і падзывае выпадковага хлопчыка: «Хлопак, ходзь ту. Гдзе тутай пэські?» Малы ўподбежкі праводзіць наструненага паручніка да Солтанавай хаты і зарабляе за тое дваццаць грошаў на цукеркі.

У занядбалай майстэрні засталася багата жаночых партрэтаў. З рыскай ледзьве ўлоўнага неспакою альбо з адкрытай, ну проста дзіцячай, радасцю глядзелі жанчыны ў аб'ектыў апарата. Коротка не скажаш пра іх, бо ўсе яны — рознага веку і прыгажосці, багатыя і бедныя, славянскай і неславянскай крыві.

Майстар даволі пажыў на свеце, досыць прачытаў разумных кніг, каб ведаць, што ніводзін мужчына не здатны палюбіць у жанчыне душу. Майстар лічыў тую няздатнасць грахом і гатовы быў пакаяцца за сябе перад жонкай і за ўсіх астатніх мужчын перад сваімі наведвальніцамі, але ўсё ж не рабіў таго. Ён баяўся, што тое дзіўнае пакаянне жанчыны не зразумеюць, а, не зразумеўшы, нават не хочучы таго, могуць звесці сур'ёзнае на жарт.

Каб дайсці да сябе — лепшага, сябе — дасканалага, неабходна палюбіць у жанчыне

душу. Майстар верыў, што некалі так яно й будзе — кожны дойдзе да сябе лепшага. І магчыма, тое не к а л і прыйдзе пад канец веку. бо пад канец веку, вучаць старыя людзі, здараюцца розныя дзівы. А зараз пакуль што год 1938-мы, і над майстэрняй кружыцца, глядзіцца ў яе шклянны дах нястомны анёл згоды.

Майстра цікавіла жанчына, якую ніхто не кахаў і якая за ўсё сваё жыццё не атрымала ніводнага любоўнага пісьма. Майстар разважаў, што менш за ўсё такая жанчына будзе ненавідзецц жыццё і тым больш мужчын. Якраз наадварот. У нейкі момант яна памяркоўна ўспрыме сваю непазбыўную самоту, як нейкае выключнае становішча, і зразумее, што самае вялікае шчасце ў жыцці — бачыць над сабой чыстыя воблакі.

Выключнае становішча, адчутае ў сабе, прыводзіць да ўнутранай гармоніі, што адпавядае Бібліі. А выключнае становішча, створанае вакол сябе, — гэта ўжо шлях да бяды, і ён больш адпаведны пазнейшай літаратуры.

І Талстой у «Анне Карэнінай», і Блок. асабліва ў вершы «На чыгунцы», былі псіхалагічна прыгнечаны трагічнасцю таго становішча, якое стварылі іхнія гераіні вакол сябе...

Майстар быў упэўнены, што жанчына, якую ніхто не кахаў і якая за ўсё сваё жыццё не

атрымала ніводнага любоўнага пісьма, менш за ўсё магла стаць гераіняй твораў Талстога і Блока. Яна сама была творцай і праз сваю пакутную выключнасць магла б стаць першай евангелісткай.

Майстар марыў пра яе партрэт.

Ён шукаў тую жанчыну ў кожнай беларусцы, у кожнай яўрэйцы і польцы. У любой капліцы бачылася яе постаць і нават на пяці злотых, выпадкова знойдзеных у вулічным пыле, яснеў яе тонкі профіль.

Пра Міхала Небу і пра давераснёўскую Польшчу я патроху распытваў у старых людзей. Яны ахвотна расказвалі як «тоды было» і «шчо тоды робіло» і як Міхал усё гэта фатаграфавалі; як ён вандраваў са сваім апаратам па ўсёй давід-гарадоцкай акрузе і як нічога не міналася ягонай увагі — кірмашы, крамы, цэрквы, салдацкія кашары, школы, гарынскае разводдзе, пахаванні і нават пажары. Я слухаў з удзячнасцю гэтыя расказы, уяўляючы пазычную постаць фотатапісца, местачкоўца-працаўніка, і разам з тым баяўся той катэгарычнай зададзенасці, на якую, на жаль, багатая памяць старых людзей. Кожны з маіх суразмоўнікаў лічыў, што толькі ён ведае ўсё пра той час і як ён расказвае, так трэба й пісаць.

І вось пасля кожнай такой бяседы я ўсё больш і больш пераконваўся, што акрамя жывых гутарак неабходна вывучаць дакументы.

Няхай сабе і самыя нязначныя, як згаданая ўжо *książka meldunkowa*. Некалькі такіх «нязначных» дакументаў паказаў мне ў сваім калгасным музеі Уладзімір Якаўлевіч Куст⁸.

Я радаваўся, калі да мяне траплялі ацалелыя колішнія паперы, нават выпадковыя шматкі з фрагментамі запісаў. На адным з іх. што даволі цікава, *komisja egzaminacyjna mistrzowska* паведамляла вяльможнаму пану Міхалу Небу. калі і дзе адбудзецца экзамен па спецыяльнасці фатаграфічнай.

Буйны звон чуўся ў хаце і рассыпаўся па доле, калі з дзіцячых рук нечакана выпадала торба з цяжкімі золотымі. Віхурылася мноства профіляў Пілсудскага. з якіх паволі выкладвалася на надлозе мазаіка даваеннай Польшчы.

Каб была патрэба ствараць мазаічныя арнаменты з колішняй паперы, то пад рукой мелася даволі наказаў платнічых, гмінных і павятовых паведамленняў, квітоў з чырвонай круглай пячаткай пажарнай стражы і ўсялякіх купчых умоў.

І па сённяшні дзень іх могуць паказаць вам у нашым краі. Яны найбольш захаваліся, бо іх найбольш пільнавалі ад агню і чужога вока. Паперы ўсё ж тычыліся грошай, заплачаных або заробленых. таму і ашчаджаліся як грошы.

У мове маёй маці паблісквае залаты пясок паланізмаў. Пра што яна ні гаворыць, у кожным выразе чуюцца ўсе гэтыя «опініі», «скуткі», «тэчкі», «турэпкі». «плецакі» і «вучечкі», ад якіх, здаецца, большае ў гародзе кветак, а над імі пчол.

Мала сказаць, што гэта незвычайная мова, дыялектны кветнік, вечары і ранкі майго дзяцінства. Гэта тая музыка, паслухаўшы якую, адчуваеш сябе творцам. Богам, калі рукам патрэбна гліна, а розуму яснасць.

Два гады я не чуў гэтую мову, калі службыў у войску. Вярнуўшыся, я да ўсяго быў гатовы — да слёз, да неверагодных пытанняў, нават да неразумення. Але я не падрыхтаваўся да самага простага — спакойна без узрушэння, якое ў гэтым выпадку вельмі блізкае да экзальтацыі, пачуць першыя словы, нават першыя гукі матчынай гаворкі. Яны мяне ашаламілі, ператварылі ў тое шчаслівае дзіця, якое само дайшло да разумення, што сонца не памірае, а толькі заходзіць. Мусіць, тое ж сталася і з Тувімам, калі ў Бразіліі ён нечакана праз доўгі час эміграцыі пачуў польскую мову на адной з вулак Рыю.

Міхал Неба любіў фатаграфіраваць вуліцу Касцюшкі, галоўную вуліцу мястэчка, на якой стаяў дамок майго прадзеда. На фотаздымках засталіся шэрыя, непаголеныя твары брукароў, што ў 30-я гады замасцілі вуліцу шасцікантовы-

⁸ Старшыня калгаса «17 верасня» Столінскага раёна.

мі плітамі. І па тым і па сённяшнім часе «польскі брук», як называюць яго ў нас,— цудоўны ўзор дарожнага будаўніцтва. У ягоным трывалым існаванні маецца адкрыты папрок нашаму бруку, асабліва вясковым дарогам і вуліцам.

Зрэшты, не варта ганіць сённяшніх брукароў, не яны тут вінаваты, а сістэма аплаты іхняе працы. Ім не плацяць за якасную ўкладку, а толькі за колькасць пагонных метраў. А колішнім брукарам плацілі за якасць, таму й не адным толькі колам утульна на «польскім бруку», утульна нават босай дзіцячай ножцы.

Пліта да пліты падганялася і вымошчвалася з сапраўднай ювелірнай дакладнасцю. Стваралася не дарога, а струна, поўная мелодыі бесперашкоднай хуткасці, у якой шчасліва ўтойваецца найбольшая бяспека руху. Я так мяркую, што гэта адзіны шлях, трапіўшы на які, легкадумны Фаэтон імгненна навучыўся б кіраваць вогненнай калясніцай.

«Польскі брук» назаўсёды застаецца на фотаздымках Міхала Небы, але ці застаецца ён наяве? Некалькі ягоных кіламетраў беззваротна зніклі. У канцы 70-х было задумана пашырыць цэнтральную вуліцу. Дзеля гэтага выламалі гістарычныя пліты, а частку іх проста засыпалі пяском. Вуліцу зрабілі шырэйшай, накрылі шэрай паласой асфальту, а з вывернутых плітаў абапал асфальту скляпалі сяк-так тратуар. І, мусіць, нічога такога страшнага ў тым няма,

калі не лічыць страшным, што ізноў патрэба надзеёнага ўзвысілася над хараством.

У той час, калі вуліцу Касцюшкі вымошчвалі плітамі, на суседняй вуліцы будавалі з чырвонай цэглы касцёл. Яго асвяцілі ў 1936 годзе. Але калі ў ім адбылася апошняя імша — цяпер ужо цяжка сказаць, таксама як і тое — калі ў ім заіграў першы гармонік. У вядомыя часы касцёлу, што называецца, надалі «свецкасці» — скінулі крыж і разбурылі вежуваніцу. Ён стаў клубам, але і па сёння людзі называюць яго касцёлам. Не праз упартасць сваю, а толькі пакланяючыся трывалай звычцы. І таму фраза «пайсці ў клуб на танцы» вымаўляецца ў Давыд-Гарадку даволі дзіўна — «пайсці ў к а с ц ё л на танцы».

Дык вось касцёл, да якога цяпер прырабілі танцпляцоўку, падобны на самотную і, асабліва ў сонечныя дні, сумную істоту. Толькі пад дажджом ён весялее. Цэгла робіцца яснайшай, вокны набываюць вясёлкавы рух, і сама будыніна губляе цяжар адзіноцтва. Сцены ўвачавідкі вырастаюць і становяцца такімі ж невымяральнымі, як і струмені дажджу.

Мяне захапляе такое пераўтварэнне, і таму я люблю дождж. Любы — і той, які ледзьве крапае, і той шалёны, што як з вядра, і ранішні, і вечаровы, вясновы і восеньскі. У любую пару першыя кроплі дажджу, як першыя радкі Бібліі, апавядаюць пра неба і зямлю і ажыўляюць

адзіны ў Давыд-Гарадку касцёл.

6 мая 1936 года дажджу не было, хоць на яго выглядалі ўжо з самае раніцы. Абыходзячы Царкоўную гару з двух бакоў, да прыстані збіраліся людзі. Яны неслі свае цяжкія клункі, а ў душы яшчэ больш цяжэйшы настрой. Людзі развітнеліся з радзімай, маліліся па драўляныя сцены Уваскрасенскай царквы — яны ехалі на заробаткі ў Канаду. Іх ужо чакаў Piast, рэйсавы параходзік, што нястомна курсіраваў паміж Давыд-Гарадком і Пінскам. Развітацца са сваімі прыхаджанамі прыехаў святар Бяляеў, які адначасова з'яўляўся і віцэ-бурмістрам. Неўзабаве ўсе заўважылі і Міхала Небу, з ягоным лёгкаім апаратам на трох акаваных ножках. Са школьні прывялі дзяцей, прыбраных як на свята. Кожны школьнік трымаў развітальную галінку шпарагусу.

А дажджу ўсё не было. А людзі ж чакалі яго, бо на вялікую дарогу патрэбен дождж.

Бяляеў збіраўся сказаць развітальнае слова, як раптова загуў моцны вецер, і ў тую ж хвіліну загарэўся храм на Царкоўнай гары. З галоўнага купала выбеглі палосы агню, высока узвіліся абпаленыя вараняты. Іхнія кублы, густа абсыпаныя іскрамі, вывальваліся з дымнага купала. Вецер панёс іх на той бок Гарыні, на сухія саламяныя стрэхі. Прыстань застагнала. Цяпер ужо гарэла на абодвух берагах ракі.

Пажарная стража запазнілася, царкву

маглі ўратаваць толькі вайскоўцы. Яны ўжо спяшаліся з кашараў, насцёбваючы коней — імчалі да Царкоўнай гары лёгкаю палявую гармату. Людзі, што беглі да свайго храма хто з чым — з баграмі, драбінамі, вёдрамі, спыніліся. каб не замінаць жаўнерам. «Будуць збіваць купал!» — выдыхнуў натоўп... Але падбегам рушыў да артылерыстаў страшны сваім пачарнелым тварам свяшчэннік Бяляеў і забараніў страляць. Ён убачыў у гэтым пажары знак божы — і ягоная царква згарэла. З абрывістага схілу замчышча яна абрынулася на гарынскі бераг, галавешкі даляцелі да прыстані, да нізкіх бартоў апусцелага Piasta. У гэты дзень параход не дачакаўся пасажыраў, а Давыд-Гарадок дажджу.

Жаўнеры, заварочваючы коней, лаялі у душы віцэ-бурмістра з яго вар'яцкім загадам, а ён, гледзячы на пажар, ужо не валодаў мовай, уражаны ўласнай здагадкай — гэта ж царква ахвяравала сабой, каб не пусціць прыхаджан на чужыну.

У агульным гвалце не згубіў спакою толькі адзін чалавек — Міхал Неба. Майстар фатаграфаванні Уваскрасенскую царкву, яе апошнія імгненні, яе зыход у небыццё.

Кожны храм, нават самай нязначнай забудовы, займае мінімум прасторы. Калі храм знешне грувасткі — гэта ўжо не храм, а сцены для жыцця. Толькі ўзнёсенасць, толькі адухоўле-

ная вертыкаль ратуюць прастору ад наступу глухой матэрыі.

І кожны партрэт, выкананы Міхалам Небам, сімвалізуе тую ж самую думку — чалавек панінен займаць мінімум прасторы. У партрэтах гэта дасягаецца перш за ўсё праз вытанчанасць ліній твару.

У пэўныя моманты майстар мусіў рабіць свядомы падман. Ён знарокава аскетызаваў паўнаватныя твары, падначальваў плоцкую гарызанталь вертыкалі. А кліентам не заўсёды тое падабалася. Яны не плацілі і пакідалі партрэты ў Небавай майстэрні. Паўната і мажнасць чалавека, лічылі яны, гэта й ёсць прыгажосць і шчыра пасмяяліся б з кожнага, хто развёў бы з імі гаворку пра «мінімум прасторы».

І сённяшнім гарадчукам, чытачам рамана Г. Марчука «Крык па хутары», зразумела хваляванне старога папа Шыдлоўскага, які баяўся, што пасля смерці ў яго западуць шчокі і ў дамавіне ён будзе непрыгожа выглядаць. У рамане поп Шыдлоўскі просіць дзяцей, каб тыя не забыліся пакласці яму, нябожчыку, у рот ваты.

Мае землякі прымалі ў Міхалу Небу толькі чыстага фатографа і ніякага мастака бачыць не хацелі. Майстар не крыўдаваў на тое. Пакінутыя партрэты ён акуратна збіраў і захоўваў у розных сваіх прыстолках і шуфлядах.

У нейкім без вокладак польскім часопісе за 1930 год яму пашчасціла сярод розных здымкаў, падабраных да 50-годдзя Блока, убачыць апошні партрэт паэта, зроблены Напельбаўмам. Гэта быў магільны партрэт, на якім ужо ляжаў цень ад Харонавага вясла. Вочы схімніка, што вытрымаў вялікі пост, глядзелі на давыд-гарадоцкага майстра.

Вядома, Міхал таго не ведаў, толькі мог здагадацца, што Блок верыў у прамую залежнасць гармоніі ад выразнасці твару самога творцы. Выказваючыся пра нямецкіх рамантыкаў (Ціка, Наваліса, Гофмана), Блок заўважаў: «У іх невыразныя твары. З такімі тварамі немагчыма здабыць велічы...»

Міхал Неба ўспрымаў выразнасць, як мінімум, як кветку, на якой павінна быць толькі пяць, а не шэсць пялёсткаў.

Ён меў рацыю. Сапраўды, выразнасць — гэта арганізаванае хараство, якое заўсёды было цэнтрам прасторы. І фатаграфуючы давыд-гарадчука, што пакідаў на шчыце сваёй хаты памятку пра анёла згоды, Міхал Неба фатаграфавалі цэнтр прасторы.

1988

* * *

Не ў цішыні палескага сяла,
А ў цішыні Заходняга Берліна
Над Хафелем чырвоная каліна
Зусім па-беларуску расцвіла.

Я пе здзівіўся, што ў яе была
Кара гарынская, і вершаліна,
І ягады, і кожная галіна,
І тое ж лісце, поўнае святла.

Раён як хутар. Цішыня плыла
Шматколерная, нібы хвост паўліна.
У бары італьянскім мандаліна
Адрыятычны спеў распачала...

Здалося мне? Ці памяць падвяла
Пад манастыр? О прыкрая хвіліна!
Вядома ж, не... Не камень, не цагліна —
Здагадка, нібы тонкая ігла.

На ўсё гляджу я са свайго вугла.
Даліна Хафеля, пясок яе і гліна —
Купалаўская сумная даліна!
Так бачу я. За гэта мне хвада.

Бывай, Берлін. Хай век майго стала
Не абыходзяць піва і вяндліна...
Над Хафелем чырвоная каліна
Зусім па-беларуску расцвіла.

АДЗІН РАДОК ГЁТЭ

ego-essai

Ты азірнуўся і не ўбачыў доктара
Хамерштайна. Ён, мусіць, недзе прыпыніўся на
хвіліну пагартаць каталог ці проста прысеў
адпачыць на мяккім музейным пуфе. У доктара,
старога чалавека, напэўна ж, болей балелі ногі. І
не дзіва — столькі пахадзіць, столькі без ліфта з
паверха наверх падымацца... А ў цябе балелі
вочы. Як жывы, у тваіх вачах стаяў слуп
каляровага пылу. Каб разбурыць яго, ты пайшоў
да выхаду...

«...квадрат — відавочны антыкруг, а круг
— антыквадрат. Але паміж гэтымі фігурамі існуе
вельмі блізкая залежнасць, дзякуючы якой
утвараецца самая простая схема аўтамабіля.
Квадрату патрэбен круг, каб рухацца ў
просторы».

Не, гэта не зусім ты. Гэта ў табе разважае
нехта пабочны, магчыма, твой дваінік, якому
геаметрыя здаецца найвышэйшаю гармоніяй...

«...цырк абраў сваім цэнтрам круг —
арэну, каб як мага бліжэй наблізіць чалавека да
заўсёды святочнай дзеі. Адлегласць паміж
арэнаю і самым далнім глядачом мінімальная.
Арэна ўвасабляе дэмакратызм цыркавага
мастацтва.

Тэатр менш дбае пра гледача. Ад ягонай, будзем лічыць, квадратнай сцэны глядач знаходзіцца толькі па адзін бок. Зразумела, хто бліжэй да сцэны, той лепей бачыць, ш т о на ёй адбываецца. Тэатральныя гледачы пазбаўлены прасторавай роўнасці».

Ты выйшаў з музея на Лансштрасэ. Цябе нібыта вынялі з вялізнага бяздоннага куфра. Усё славуае і неверагоднае, бачанае толькі ў сне і ніколі нідзе нябачанае сабраў гэты куфар пад сваё века. Хто зазіраў пад яго — губляў спакойнае дыханне.

Няхай цырк — гэта круг, няхай тэатр — квадрат, а вось музей — і круг і квадрат, а болей за ўсё — непадуладная геаметрыі плынь святла.

Свято рухалася, плыло, як човен у асацэ, з празрыстым акварэльным шамаценнем. Павольна зала пераплывала ў залу — японская ў кітайскую, іранская ў егіпецкую, інданезійская ў індыйскую... Твае ўражанні, як падлеткі, усчыналі паміж сабой бойку. На вачах утвараўся амаль дзядалаўскі лабірынт, у якім па-дзіцячы страшна было згубіцца.

Табе драпежна ўсміхаліся рытуальныя маскі жыхароў Акіяніі, а ўкамянелыя кавалачкі гліны з ацалелымі фрагментамі шумерскага клінапісу наводзілі на сумныя думкі пра немінучы распад матэрыі. Цябе душыла шалёнае

буянне ўзораў на іранскіх дыванах і зусім не цешылі фрывольныя сюжэты з жыцця каралёў на французскіх габеленах. Макеты таіцянскіх буданоў, ці, дакладней — хацін, накрытых пальмавым лісцем, апавядалі пра апошнія дні Гагена. А можа, гэта былі не макеты, а сапраўдныя хаціны? Іх прывезлі сюды за тысячы кіламетраў. У гэта лёгка паверыць, калі побач гучыць гранітная нямецкая мова.

З рускай парцаліны на саксонскую грацыёзным ланцужком пераляталі японскія журавы — жывыя іерогліфы прыроды, несучы на тонкіх крылах спрадвеку далікатныя вішнёвыя пялёсткі.

Журавы праляцелі праз цябе, як праз воблака, і ты нават не варухнуўся. Вось тады ён і вырас — слуп каляровага пылу, і, напэўна, у тую самую хвіліну доктар Хамерштайн застаўся недзе ў суседняй зале...

Фундаментальныя паліцы музея! Вобразы, вобразы... Японскія, кітайскія, іранскія, егіпецкія... Свет напоўнены ўсходнімі матывамі! Арыенталізм — вечны донар еўрапейскага мастацтва.

Усход і побытава абжывае Еўропу. Магчыма, у гэты самы момант, у які ты аглядаеш вузенькую, як на старажытнарымскую калясніцу, Лансштрасэ, на другім канцы Заходняга Берліна, у Кройцбергу, нічога не ведаючы пра цябе, пра тваю Беларусь і

беларускую мову, не прыпыняючыся каля кірхі, ідзе ў мячэць турчанка. На ёй — лёгкая блакітная хустка і доўгая ружовая спадніца, паўзверх якой накінуты чорны, амаль мужчынскі пінжак. Магчыма, яна замужам за немцам і яе дзеці размаўляюць на нямецка-турэцкім жаргоне...

Каляровы слуп рассыпаецца, але стомленыя вочы бачаць толькі ружовае. Усё астатняе здаецца чорным, нават поліэтыленавыя мяшкі апельсінавага колеру, што ляжаць пад дрэвамі і чакаюць смеццяроў.

Раніцай з паўкруглага вакна евангелічнай акадэміі на Ванзее бачыў зеленаватае бярозавае голле, на якім яшчэ моцна трымалася пабітае лёгкімі васковымі плямкамі па-восеньску халоднае лісце.

Побач, як неразгорнутая цукерка, залацела вада Хафеля.

Па беразе ішла дзяўчына ў чорных панчошках — вярталася з начнога спаткання. Чорныя панчошкі — жалоба па каханню. Яно, каханне, ужо ніколі не будзе такім, якім толькі што было. Яно будзе іншым. але т а к і м, як у гэтую ноч,— ніколі!

На тым беразе ў лесе стралялі амерыканскія салдаты.

На тым беразе быў палігон, а на гэтым —

спакой. Самая сярэдзіна восені. Па ўсім, нават па прыглушаных адлегласцю аўтаматных стрэлах, угадвалася, што гэта сапраўды сярэдзіна восені, што да карнавальнай пары нястрымнага ліставею яшчэ далёка. Рэдка які лісток адрываўся, на развітанне бліскаў свайму дрэву сіняватым агеньчыкам нябачнай свечкі і падаў на брукаваную, слізкую ад расы сцежку, на якую неяк бокам выкочвалася сытая вавёрка. Менавіта сытая. Інакш яе не назавеш. Пысачка — шакаладна задаволеная; бакі — як навітыя карункі, пад імі хаваліся ўсе чатыры лапкі, а хвост — тонкай кравецкай работы пышны шлейф, на які ні разу не наступілі гжэчныя велікасвецкія кавалеры.

Футра на вавёрцы ззяла, як сапраўдная дыядэма.

Не, гэта была зусім нелютэранская вавёрка. Яна выпадкова забегла ў Германію, з нейкай чыста каталіцкай краіны. Няцяжка здагадацца, што яе раскошнае футра зрабілася раскошным толькі таму, што яго няраз аблашчыла шыкоўная пампезнасць касцёлаў і патрыцыянскіх хвояў, якія раслі паблізу.

Што ёй рабіць, каля сціплых заходпеберлінскіх кірхаў? Каля стрыманай на хараство архітэктуры? Гэтая вавёрка недарэчы тут, усё роўна як ампірны сфінкс у сялянскай хаце...

Пакуль вочы адпачываюць, ты прыслу-

хоўваешся да сябе — твой дваінік вырастае з цябе, як дрэва, ператвараецца ў нябачнага ўпартага апанента. Ты не згаджаешся з ім, аспрэчваеш кожнае слова. Ты не згаджаешся з сабой. Няма ў жыцці такога імгнення, калі бывае з самім сабою абсалютная згода.

Дваінік прамаўляе: «Страсць узвышае чалавека...»

Смяешся з гэтых слоў.

Узвышае?..

Страсць паступова знішчае чалавека. і прыкладаў таму самых розных не пералічыць... Паэзія знішчае паэта. Гаспадарка знішчае гаспадара. Паляванне — паляўнічага. У рамане К. Гамсуна «Пан» лейтэнант Томас Глан, для якога паляванне — найвышэйшая страсць, не памірае ў ложку, не гіне пад коламі цягніка. Ён гіне на паляванні...

І ўсё ж у нейкія шчаслівыя моманты ты забываеш свайго дваініка, пакідаеш спрачацца і проста думаеш. На гэтай вуліцы з добра абжытымі асабнякамі, з маўкліва паважнымі праходжымі — сапраўднымі сярэдневяковымі бюргерамі, з лёгкім ветрыкам, які, нібы бесклапотнае кацяня, ловіць сам сябе,— ты думаеш пра невыпадковую грунтоўнасць музея. У гэтай грунтоўнасці — выратаванне. Калі здарыцца самае страшнае — народы страцяць сваю культуру, яны ўсё ж успомняць пра гэты

музей і прыйдуць сюды, дбаючы пра сваё самааднаўленне.

У хаосе разбурэння павінны ўцалець музеі.

У Давыд-Гарадку музея няма, а знак разбурэння прымацаваны да чыстай кашулі мястэчка. Але да той пары Давыд-Гарадок застанецца Давыд-Гарадком, пакуль будуць гароды, а ў гарадах, як вокам кінуць, грады, а на градах, як душой абняць,— кветкі, а над кветкамі — нябесныя постаці гаспадынь.

Нашыя гароды — гэта й ёсць выратавальныя музеі, поўныя чалавекаадраджэнскага хараства.

І тады яшчэ будзе Давыд-Гарадок, калі застанецца адзін гарод, а ў ім — адна града, з адною кветкай, з апошняй гаспадыняй...

Лансштрэсэ не першая вуліца, якую ты запомніў у Заходнім Берліне. Спачатку была надзіва чалавечная на назве Беэрэнштрэсэ — Ягадная вуліца. На яе цябе прывязлі ўночы, калі сеяўся, не ўціхаў нудны дожджык, аднолькава непрыемны на любой зямлі. Трохпавярховы асабняк доктара Хамерштайна — твой першы ў Заходнім Берліне прытулак — патанаў у экспрэсіўным сутонні.

Флегматычны доктар Хамерштайн меў алімпійскі позірк патрыцыя. Ты пасля даведаўся, што ягонае прозвішча пачыналася са

спрадвечна шанаванай часцінкі «фон».

У спальні на трэцім паверсе на маленькім століку цябе чакала ваза з буйным вінаградом...

Спальня была пад самым дахам; мусіць, гаспадар называў гэты пакой мансардай і быў, напэўна ж, неабыякавы да жывапісу. У дальнім куце стаяў складзены мальбэрт, а на сценах, як упалываныя чайкі, бялелі аматарскія нацюрморты...

Мусіць, кожны, хто нечакана трапляе ў мансарду — у пакой, самы блізкі да неба, хоць трошачку, але ўсё ж адчувае сябе мастаком... Ты хочаш, каб чалавек заўсёды трапляў у мансарду і ніколі — у падвал.

Першая нямецкая ноч прайшла, ні крыкам, ні шолахам не крануўшы твайго слыху.

Ты адчыніў акно і ўбачыў унізе адкрытую тэрасу, — ярка-белы квадрат, — выстуджаную дажджом і застаўленую лёгкай мэбляй. Тэраса сіраталіва ўздыхала, вядома ж — ні людзей, ні летняга цяпла. Яе мініяцюрныя сходцы вялі ў травяны дворык з маленькім, як балей, басейнам. Вада ў басейн падавалася па жоўтым, гумовым шлангу.

Вочы за ноч адпачылі, і табе прыемна было глядзець у адну плоскасць, змяшчаць у гэтай рухомай маленькай разлегласці крывую лінію жоўтага шланга...

Вораг ранішняй гімнастыкі, ты глядзеў тым часам і на свае худыя рэбры і з

задавальненнем пацвельваў сябе — паспрабуй знайсці на сабе ідэальна роўную плоскасць ці, абсалютна дакладны квадрат?

Зрэшты, можаш не спрабаваць — не знойдзеш!

Але ўсё ж паглядзі на свае рукі.

Некалі, аслеплены промнямі шчырай графаманіі, параўноўваў рукі з крыламі. А цяпер думаеш, што гэта яшчэ і лініі, прыдатныя для ўтварэння розных геаметрычных фігур.

Ды што ні вырабляй рукамі, як ні згінай локці — усё роўна не ўтвoryш ні просты, ні востры вугал. Утвoryш нешта далёкае ад геаметрыі.

Калі геаметрыя — не найвышэйшая гармонія, дык ужо пэўна тое, што яна — самы непадкупны раздзел матэматыкі.

Крокі на першым паверсе — з кута ў кут. Далей — яны пачалі набліжацца да цябе. Чалавек марудна падымаўся па стромкай лесвіцы. Хвілінная пярэва. Вось яны зноў пачуліся, а пасля заціхлі зусім. Мусіць, чалавек перадумаў падымацца і паволі сышоў уніз.

Гэта, няма сумнення, гаспадар. Ён непакоіцца, каб не пахалодала снеданне... Можна, гаспадар — гэта і ёсць той чалавек, які заўсёды непакоіцца?..

З трэцяга паверха на першы ты спусцішся хутка, не пройдзе і хвіліны. Дый

гэтага часу досыць, каб свае геаметрычныя развагі давесці да кропкі.

Прырода, лепячы цела чалавека, абсалютна не зважала на матэматыку. У прыроды былі і, дзякуй богу, пакуль застаюцца свае ўяўленні пра лінію, форму, аб'ём.

Паміж чалавекам і прыродай — чыстае паветра мастацтва. Віно чалавечых пачуццяў яно заўсёды захоўвае ў геаметрычным посудзе.

Мастацтва не тое каб з парога адпрэчыла матэматыку. Якраз наадварот — запрасіла ў свой хорам, дало месца на покуці. І так здарылася толькі таму, што свечку мастацтва запаліў чалавек, а не прырода...

Выдыхнутае прыродай, чалавечае цела — антыгеаметрычнае. Геаметрычны — чалавечы дух. Ён стварае геаметрыю. Будзе, напрыклад, дом — вобраз ідэальнай геаметрыі...

Ад землятрусу ці агню дом разбураецца, губляе матэматычны парадак сваіх формаў. Утвараецца частка знявечанай прыроды.

Чалавек вяртаецца да разбуранага і гэтай «частцы прыроды» зноў надае геаметрычныя рысы. А пасля зноў можа здарыцца тое самае — вялікая прырода пераможа малую геаметрыю.

Шлях ад стыхіі (прыроды) да гармоніі (геаметрыі) — шлях чалавечага духу.

Пра гэты шлях у кожнага сваё ўяўленне.

У доктара Хамерштайна, як у

сапраўднага настаўніка — хрысціяніна, яно мела павучальны сэнс: удумлівае чытанне Бібліі прыводзіць да гармоніі, таму кожны чалавек у хрысціянскім свеце дзеля свае ж карысці павінен стаць удумлівым чытачом Бібліі, самай чалавечнай кнігі ў гэтым жыцці. Біблія чалавечная таму, што адказвае на ўсе пытанні... Доктар Хамерштайн скардзіўся — Біблію мы чытаем павярхоўна, а то й зусім не чытаем — і гэта наша бяда...

Пра мяне, свайго госця, доктар Хамерштайн клапаціўся не як гаспадар, а менавіта як настаўнік. Рабіў ён гэта з нейкай незразумелай мне далікатнаю сілай, нібы прадчуваў маю думку, што ўсё далікатнае надакучыць не можа. Былы дырэктар евангелічнай акадэміі, ён паходзіў з тых педагогаў-прапаведнікаў, у якіх не бывае благіх вучняў. У ім жыла не будзённая абачлівасць, згодна якой — размаўляй з чужым ласкава, і ўсё будзе добра. У ім жыла святочная неабходнасць быць ласкавым з кожным...

Нарэшце ты пачынаеш заўважаць на Лапсштрасэ іншыя колеры. Вочы ажываюць, яны бачаць гарызантальную глыбіню вуліцы. Твая самота робіцца змястоўнай.

Ты абыдзешся без перакладчыка, бо не збіраешся распытваць берлінцаў пра Берлін. Ты збіраешся проста глядзець, глядзець уважліва. І

таму ты заўважаеш дэкаратыўную падкову на радыятары «мерседэса», прымацаваную, вядома ж, на шчасце, і адзначаеш, што роўная, як напята шнур, дарожка для ровараў, дбайна ўмуравана ў тратуар. Настолькі дбайна, што хвілінай здаецца — яна не ўмураваная, а прышытая нейкай адмысловай, вядомай толькі немцам, ніткаю...

Калі б на тваім шляху лёг камень з надпісам «Палітычныя праблемы» — ты не прыпыніўся б каля яго. Усё тое, у чым няма хараства — не тваё. Ты ненавідзіш нават само гэтае слова — п р а б л е м а, фізічна адчуваеш на яго ўкамянелым старагрэчаскім корані мёртвую глебу.

Відаць жа, з гэтае самае прычыны цябе не цікавіць і славетная праблема «берлінскай сцяны», якую летуценнікі ад заходняй палітыкі хочучь засыпаць зямлёй і засеяць кветкамі.

Ты хаваешся ад газетных і негазетных чутак, хоць ад іх схавацца цяжка, бо яны — скрозь і вітрынна паўстаюць перад табой, бліскаюць зваблівымі агнямі — у Заходнім Берліне на кожнага чалавека ёсць пакой... узровень нараджальнасці вышэйшы за ўзровень смертнасці... каля рэйхстага захоўваецца будынак былога латвійскага пасольства... Заходні Берлін — другі пасля Стамбула горад свету па колькасці турак... занядбаныя памяшканні туркі ператвараюць у мячэці...

евангелічная царква выступае за рэлігійную талерантнасць і не імкнецца ператварыць мусульман у хрысціян...

Ты прадзіраешся праз голую турыстычную інфармацыю, як праз дзікі гушчар малінніку — і соладка, а не цікава. Ты не хочаш слухаць, хочаш проста глядзець...

«Берлін надаўся мне горадам падлеткаў, якім кагядзе падаравалі цесакі і каскі, кавенькі і люлькі, сапраўдныя ровары і, як на дарослых людзей, сурдuty. Я заспеў іх на першым выхадзе, яны яшчэ не прызвычаліся да перамен, і кожны ганарыўся тым, што яму ўчора выпала займець», — гэтыя словы на дванаццатым годзе нашага стагоддзя вышэптваў малады Пастарнак.

То было дзяцінства стагоддзя, а цяпер тая самая лічба 12 фатальнаю зоркай узышла над яго старой галавой. Праз дванаццаць год. само сябе паклаўшы ў труну архіўнай памяці, стагоддзе памрэ...

У Заходнім Берліне (ва Усходнім таксама) ты не ўбачыў падлеткаў з каскамі на галаве, з кавенькамі і люлькамі ў руках, апранутых у вялізныя, не па росце колішнія сурдuty.

Юны філосаф Пастарнак глядзеў на горад узнёсла — з вышыні «птушынага палёту». Праз метафарычнае мроіва і сталыя людзі маглі яму здацца падлеткамі. З вышыні ўсё здаецца

цацачным, нават цесакі і каскі выглядаюць
бяскрыўдна, хіба што знарокава тэатральна...

На вышараваных да апошняга
каменьчыка вуліцах Заходняга Берліна, якія
раніцай пакрытыя шчыльнаю зялёнаю сеткай
халадку, а ўвечары падобныя да здымачных
пляцовак — табе сустракаліся дзеці, падлеткі,
юнакі з тварамі здаровых прагматыкаў і
рамантыкаў (ці не класічна тыповы варыянт
знешняга выгляду немцаў?). Іх абмінуў
гамлетызм нашага часу з яго спадчыннымі
рысамі — смеласцю думкі і няздатнасцю да
дзеяння. І ніякай тэатральнай хваравітасці не
было ў іхніх паставах, і ніхто з гэтай моладзі не
«ганарыўся» — не зневажаў сваёй галавы нават
бутафорскай каскай. На спадзе стагоддзя ім усё-
ткі ўнушылі, што адзін радок Гётэ даражэй за
перамогі ўсіх армій свету. І сярод настаўнікаў,
што прывялі моладзь да гэтай дзіцячай ісціны,
быў і доктар Хамерштайн, былы дырэктар
евангелічнай акадэміі...

Пра ісціну ты сказаў — дзіцячая. З табой
згадзілася цагляна-гатычнае нямецкае неба. І
нават дваінік, твой упарты апанент, згадзіўся
таксама — сапраўды, усё мудрае і ёсць дзіцячае.

Ты зрабіў круг.

З музейнай Лансштрасэ выйшаў на
Фабекштрасэ, далей на чыгуначную (у даліне
гулі электрычкі) Брумерштрасэ, а пасля

павярнуў на прыцемненую баскетамі
Ялцінштрасэ і, пакінуўшы злева рэстаран
«Задьяк», вярнуўся да музея. Цябе ўжо чакаў,
непакоіўся доктар Хамерштайн...

Ці трэба казаць, што ты адпачыў —
улагодзіў самога сябе? Ці трэба тлумачыць, як
па-святочнаму можа радаваць на чужыне
самота, калі раптам, дзякуючы ёй, чужое
пачынае рабіцца зразумелым.

Не, не трэба.

Трэба толькі паспець завязаць на памяць
вузельчык на трывалай пітцы сваёй узнёслае
самоты.

1989

* * *

Там — хлопчык Біблію гартае.
І голас Ірадаў дрыжыць,
Стаяць з засмяглымі іртамі
Ерусалімскія крыжы.

І там — як кацяня, рахмана,
З гарынскіх выбраўшыся крыніц.
Вада святая Іардана
Да ног дзіцячых кладзецца ніц.

* * *

Захочацца сказаць пра хараство.
А слоў няма, а калі ёсць — не тыя.
А то зусім яны абы-якія.
Не словы — смецце. Не святло, а тло.

Тады маўчу. У горле — цішыня,
А ў сэрцы — толькі водгалас гучання.
І ўсё тужэй пятля майго маўчання.
І ўсё даўжэй мой цень на схіле дня,

І ўсё цяжэй маўчаць і разумець,
Што хараству — у кожны міг ягоны —
Ні гімны не патрэбны, ні праклёны
І ні жыццё тваё і нават смерць.

ЗМЕСТ

Пра паэта

«Жаданы покліч проста зразумець...»

«О, колькі кніг, о колькі кніг!...»

«Не здолееш спакусу зваяваць...»

Вучань

«Падсцерагу, яго пачую...»

«Да кветак не хінуўся я ў маленстве...»

«Што пра сябе казаць, калі аднойчы...»

«Не выказаць душу чужую...»

«З гадамі раблюся люцей...»

Кнігі і людзі

Прыгажосць

«Гады маладыя, а таленту брак...»

«Дзе ты, лепшае? Там, дзе горшае...»

«А хто каму перашкаджае...»

«Зберагчы карані інтэлекту...»

«Яшчэ нам не раз давядзецца...»

«Не можа нацыя сысці...»

«Ці гэта памяць узвышае нас?...»

«Багдановіч, ратуй...»

«Нарэшце зразумеў — Купала мертвы...»

«І з усяго, вялікага-малога...»

Эмігрант

Зямля сырая

Гародня 1911

«Што ні было — усё ж радзіма...»

«Усё ж — як ні мерай, ні важ...»

«На небе — Богу, бацьку — на зямлі...»

У Тваім гарадку

«Дай Божа...»

«Усё, што ў музыцы — у сэрцы тое ж...»

«Застаньцеся, дом і сям'я...»

Чорны сон

Цютчаўскі трыпціх

«Ты зразумей мяне — пасля карай...»

«Дык вось яна, якая страта...»

«Не проста крыўдзіць-абражаць...»

«Я на цябе накрычаў...»

«Як цяжка на імгненне стаць...»

«Будзем бачыцца кожны дзень...»

«Мы разам, і расстанне, што было»

«Што мне зрабіць, каб ты была...»

«Шчасце сустрэне цябе, быццам холад...»

«Агорне ноч. Не бойся ночы!...»

«А страх заўсёды — зблізку ці здалёк...»

Ноч 26 красавіка 1986 года

«Розніцы паміж царквой і тэатрам, здаецца, ніякай...»

Як пакахаць Ружу

«Я ўбачыў натоўп юнакоў у магнітафонных навушніках...»

«З Богам не пасварышся, нават не паспрачаешся...»

Мяса і скрыпка

Астравы ў акіяне

«Ёсць папярэджанне душы...»

«Далёкае — аднак жа застанецца...»

«Высокіх ведаў а ці многа...»

«Жыццё Сцяпана Гаўрусёва...»

«Паменела святла...»

1830

Пушкін

«Да скону галіне хістацца?...»

Я і вецер

«Усе — падман, усё — падман...»

«Пярун блаславіў твае ўцёкі...»

«Прыгожая жанчына побач...»

«Калі за пакуты свае...»

Пляшка

Paris

Курасоўшчына (п а э м а)

Адам Нядзелька (п а э м а)

«А ці многа ў нас цярпення?..»

«Калі дзяржава хлусіць...»

«Не хацеў бы я нічога...»

Для ўсіх

«Ах, тупасць... Плесень? Ці іржа?..»

«Вучыла дзяржава красці...»

«Саступі, дзяржава, чалавеку...»

«Адзін п'яе, другі сапе...»

Адлегласць

Паэт і вандроўныя акцёры

Вершы-зонгі са спектакля «Дракон» паводле

аднайменнай п'есы Я. Шварца

На радзіме Ціля Уленшпігеля

«Ступіў і ты за месяцам услед...»

«У гэтай цемрадзі густой...»

«Я не знайшоў сабе супакаення...»

Вандроўка ў Татры і дзве постаці спевака

У Варшаве

«Смутак па зялёным колеры...»

Анёл згоды

«Не ў цішыні палескага сяла...»

Адзін радок Гётэ

«Там — хлопчык Біблію гартае...»

«Захоцацца сказаць пра хараство...»

Дранько-Майсюк Л.

Тут: Вершы, паэмы, эсэ/Маст. У. І.
Цярэнцьеў.— Мн.: Маст. літ., 1990.— 214 с: іл.

ISBN 5-340-00463-5.

Гэта трэці зборнік Леаніда Дранько-Майсюка. Аўтар мяркуе, што паэзія пачынаецца з адчаю, відавочнага ці схаванага, калі паэт пераконваецца ў дасканаласці сусвету, адчуваючы ўласную недасканаласць. Гэтага адчування, дарэчы, дастаткова, каб паэт не памёр як паэт.

У зборнік, акрамя вершаў, уключаны дзве маленькія паэмы — фальклорна-жартоўная «Курасоўшчына» і сумна-іранічная «Адам Нядзелька», а таксама эсэ-падарожжы ў Бельгію, Польшчу, Чэхаславакію, Заходні Берлін.

Літаратурна-мастацкае выданне

Дранько-Майсюк Леанід Васільевіч

ТУТ

Вершы, паэмы, эсэ

Рэдактар Р. І. Барадулін.

Мастак У. І. Цярэнцьеў.

Мастацкі рэдактар А. М. Малышава.

Тэхнічны рэдактар М. Ц. Палкова.

Карэктар Л. П. Бялова.

© OCR: Камунікат.org, 2010 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год